

15. YHTEISEN KATON ALLA

Elämä ja Sivistysliiton toiminta jatkui pitkäaikaisen puheenjohtajan poismenon jälkeenkin. Oli kuitenkin aavistettavissa, että jonkinlaisia muutoksia, vähintäänkin sävyeroja saattaisi seurata käytännön toiminnassa viestikapulan yllättävän vaihtumisen jälkeen. Kokenut toimisto oli kuitenkin luonnollisesti vahvana selkärankana, ja voi ehkä vielä selvemmin sanoa: myös suunnan jatkajana kaikessa toiminnassa.

Liiton pitkäaikainen opintoneuvoja Anni Vallanti on edellä mainitussa Heimo Huhtasen haastattelussa vuonna 1971 vertaillut ihmisiä toisiinsa Väinö Voionmaata ja häntä puheenjohtajana seurannutta Yrjö Kallista. Ensin mainittu oli ”aivan ihana ihminen”. Hän kävi usein liiton toimistossa ja hänellä oli aikaa keskustella jokaisen kanssa, ”juoksututtöä myöten”. Hän tunsi nimeltä kaikki.

Kallinen oli toisenlainen, vaikkakin ”hyvin viisas henkilö”. Hän oli ”suurpiirteinen, jollakin tavalla loistelias” ja kaiken kaikkiaan ”suuri persoona”. Anni Vallanti kertoi kuitenkin Kallisesta jääneen vaikutelman, että ”ei hän Sivistysliiton työhön sillä tavalla paneutunut, että se olisi ollut hänen omaa työtään”. Kallinen ei esimerkiksi vuosien varrella oppinut tuntemaan vanhojenkaan, pitkäaikaisten työntekijöiden nimiä.¹ Jostain ehkä kertoo sekin, että hän ei 1950-luvun lopulla laatimissaan muistelmissa edes maininnut Sivistysliittoa, vaikka oli edelleen sen puheenjohtaja. TSL ei näy kirjan kolmannessakaan, vuoden 1972 laajennetussa painoksessa, jota on tässä hyödynnetty.²

Puheenjohtajana Yrjö Kallinen oli verraten muodollinen. Onpa kuvattu tilannetta aika suorasanaisesti niinkin, että käytännössä suuremman, aktiivisemmän panoksen TSL:n johtamisessa antoi varapuheenjohtaja R. H. Oittinen. Hän oli siinä rinnalla koko Kallisen kauden ajan, aina vuoteen 1965 saakka. Oittinen oli lukuisten muiden luottamustehtävien ohella myös muun muassa TSL:n edustaja Vapaan kansansivistystyön maailmanliiton Suomen osaston edustajistossa sekä liiton edustajana Geneve-koulun hallituksessakin.³

Maailmalla kahtiajakoa

Sivistysliiton vaiheissa muodostivat 1940-luvun lopun vuodet monta erilaista saumakohtaa. Sota päättyi, ja maan jälleenrakennus alkoi. Työväenliike vahvistui nopeasti, mutta jakautui jälleen kahtia, kun kommunistinen liike pääsi ensimmäisen kerran julkiseen toimintaan. Se näkyi pian liiton jäsenpohjassa ja käytännön opintotoiminnassa.

Tulevaisuudelta odotettiin paljon, vaikka varjostamassa olivatkin vielä säännöstelyn ja

¹ Anni Vallanti, em. muistitietotoimikunnan haastattelu.

² Jussi Pikkusaari (2014 s 99) on arvioinut Kallisesta, ettei TSL:n viisikymmenluvun toiminnasta kenties jäänyt hänelle mieleen mitään sellaisia mieleenpainuvia elämyksiä, joita kirjata muistelmiin. Arvioon voi suhtautua suurella varauksella, todennäköisesti oli muita syitä.

³ Ripatti 1992 s 104, 106–107; R. H. Oittisen perintö s 36 (Erkki Tuomioja), ks. myös s 61 (Jorma Turunen).

korttiannosten epävakaa aikakausi,⁴ sotakorvaukset ja hetkittäin ilmiliekkeihin roihahtaneet työväen kahden poliittisen suuntauksen väliset ristiriidat. Jotain näkyi Sivistysliitossakin. Kiistely oli osin puoluepoliittista, mutta siinä heijastui samalla erilaisia vivahteita, käsityksiä sivistystyön luonteesta.

Myös kansainvälisessä politiikassa tapahtui muutoksia, jotka vahvasti heijastuivat Suomeen ja suomalaisiin, eikä Sivistysliitto jäänyt nytkään koskemattomaksi. Väinö Voionmaan kuvaileman toiveikkaan hetken jälkeen tapahtui voimakas, lyhyesti ilmaisten aatteellinen ja poliittinen kahtiajako länteen ja itään. Sodan voittajat ja hävinneet ryhmittäytyivät jälleenrakennuksen vuosina uudelleen. Länttä ja samalla vanhaa, vähitellen uudenlaiseksi muovautuvaa kapitalistista talousjärjestelmää edustivat lähinnä läntisen Euroopan maat ja Yhdysvallat. Niiden sotilaalliseksi selkänöjäksi muodostettiin vuonna 1949 Pohjois-Atlantin puolustusliitto (Nato). Itää edustivat kommunistisen Neuvostoliiton lujassa ohjauksessa olleet kansandemokraattiset, yhden puolueen johtamat itäisen Euroopan maat. Niiden aseelliseksi selkärangaksi koottiin vuonna 1955 Varsovan liitto. Suomi korosti sitoutumattomuuttaan kumpaankaan valtaleiriin. YYA-sopimus oli asia sinänsä.

Eurooppaa alkoi halkoa ns. rautaesirippu, henkinen ja ideologinen raja, joka oli samalla pitkälti myös todellinen, joskus hankalasti ylitettävä. Havainnollisimmin se näkyi Saksan jakautumisessa kahteen osaan, Itä- ja Länsi-Saksaan, ja vielä eräänlaisena huipentumana itäsaksalaisten vuonna 1961 rakentamassa muurissa, joka jakoi Berliinin kaupungin kahtia. Idän voimatekijöihin kuului myös vuonna 1949 sisällissodan jäljiltä kommunistiseksi muuttunut Kiinan kansantasavalta. Korean niemimaalla käytiin 1950-luvun alussa sota, joka jakoi niemimaan kahtia, länsimieliseen Etelä-Koreaan ja kommunistiseen Pohjois-Koreaan. Likimain maailmanlaajuinen kahtiajako ja osapuolien välinen ns. kylmä sota vallitsivat pitkään, yli neljän vuosikymmenen ajan jännitteitä, kuohuntaa ja myös aseellisten yhteenottojen leimahduksia yllä pitäen. Miljoonille ihmisille jako aiheutti kaikkea muuta kuin iloa ja onnea. Huomattakoon, että sisäistä natinaa ja isompaakin rutinaa riitti myös kummankin suuren leirin sisällä.⁵

Hannu Soikkanen on nostanut esiin kiintoisan yksityiskohdan: neljäkymmenluvun lopulla kaikissa pohjoismaissa oli sosialidemokraattien johtamat hallitukset, mutta maat valitsivat erilaiset ulkopoliittiset suuntaukset. Ruotsi korosti puolueettomuuttaan, ja Suomella oli YYA-sopimus. Norja ja Tanska liittyivät Naton jäseniksi. Islannin puolustuksesta huolehti Yhdysvallat. Erot olivat luonnollisesti ymmärrettävissä sekä maantieteellisen aseman että sodan ajan kokemusten valossa.⁶

⁴ Seuraavan kerran koettiin lähes vastaavia poikkeusaikoja maaliskuusta 2020 alkaen. Silloin yhteisenä ”vihollisena” oli maailmanlaajuinen koronaviruspandemia (covid-19), joka iski monine seurauksineen ja rajoituksineen myös Suomeen. Kaikki ei ollut kokonaan vielä ohi vuoden 2023 alussakaan.

⁵ Ks. esim. Suomen työväenliikkeen historia s 285–287, 290–291; Arvo Santonen: Kansainvälinen. Työväenliike hyvinvointiyhteiskunnassa. Espoo: WG 1989 (Santonen 1989) s 9–13; 1900-luvun Atlas, eri kohdin, esim. s 82–97; vrt. Salomaa 1964 s 181–184.

⁶ Soikkanen 1991 s 283–284.

Neuvostoliitto oli sodan keskellä hajottanut Kominternin parantaakseen liittolaissuhteitaan natsi-Saksan vastaisessa taistelussa. Kun tiet sitten jakautuivat uudelleen, tuli aiheelliseksi uuden aatepohjaisen, kommunistisen organisaation muodostaminen. Syyskuussa 1947 perustettiin yhdeksän kommunistipuolueen voimin Kommunististen ja työväenpuolueiden informaatiotoimisto, Kominform; SKP ei ollut mukana varsinaisena jäsenenä. Viimeistään vuonna 1940 oli puolestaan hiljalleen hiipunut sosialidemokraattisten puolueiden vuonna 1923 perustama Sosialistinen työväeninternationaali. Siinä oli 41 puoluetta 30 maasta. Uutta yhteistyötä hahmoteltaessa muodostettiin vuonna 1947 Komitea kansainvälisiä sosialistikongresseja varten eli Comisco. Vuonna 1951 seurasi uusi kiinteämpi organisaatio, Sosialistinen internationaali (SI). Se perustettiin Länsi-Saksan Frankfurt am Mainissa ja siihen liittyi heti 34 sosialistista/sosialidemokraattista puoluetta.⁷

Suureen kahtiajakoon liittyi pienempiäkin yksityiskohtia ja vähemmälle huomiolle jääneitä jakolinjoja. Muuan niistä oli suomalaisten poliittisten puolueiden toiminnan rahoitus raskaiden sotavuosien jälkeen ja pulan edelleen jatkuessa. Jäsenmaksutulot ja esimerkiksi arpajaistuotot eivät tahtoneet riittää. Mikko Majander on tutkinut erityisesti sosialidemokraattisen puolueen lännen suunnalta saamaa hiljaista taloudellista tukea sotavuosien jälkeen. Aivan ihanteellisen pyyteetöntä ei ollut muidenkään poliittisten puolueiden vaivihkaa saama tuki, tuli se sitten idästä tai lännestä.⁸

IFWEA perustetaan

Heijastumaa kahtiajaosta näkyi työväen sivistysjärjestöjenkin kansainvälisessä toiminnassa, joka maailmansodan jälkeen alkoi uudelleen viritä syksyllä 1945. Ennen sotavuosia TSL:n panos oli ollut verraten vaatimatonta pohjoismaidenkin suuntaan, mutta nyt otettiin rohkeampia askelia eteenpäin ja ulos maailmalle. Pohjolan maat olivat muodostaneet yhteisen, pysyvän kulttuurikomission, johon muissa maissa oli jo nimetty työväen sivistystyötä lähellä olleita henkilöitä. R. H. Oittinen toivoi kansainvälisiä kysymyksiä koskeneessa kirjoituksessaan vuonna 1948, että Suomessakin otettaisiin TSL tässä suhteessa jatkossa huomioon pohjoismaista kulttuurityötä tuettaessa.

Lokakuun 20.–21. päivänä 1947 perustettiin parin vuoden mittaisen valmistelun jälkeen Lontoossa Työväen sivistysjärjestöjen kansainvälinen liitto (The International Federation of Workers' Educational Associations, IFWEA), myös sivistysinternationaaliksi mainittu. TSL liittyi mukaan. Sen edustajana osallistui perustavaan kokoukseen puheenjohtaja, puolustusministeri Yrjö Kallinen, joka samalla matkallaan ehti osallistua lisäksi edeltäneenä päivänä Ison Britannian sivistysjärjestön WEA:n vuosikokoukseen. Uuden järjestön ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin isäntämaan WEA:n sihteeri, tohtori Ernest Green. Hänen lisäksi pieneen toimeenpanevaan elimeen, eksekutiiviin, kuului sihteeri-rahastonhoitajan ohella kolme muuta henkilöä. Pohjoismaiden

⁷ Santonen 1988 s 191–192, 242–244; Santonen 1989 s 51, 58, 60–61.

⁸ Mikko Majander: Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954. Helsinki: Otava 2007 (Majander 2007), eri kohdin, esim. s 13–23.

edustajat sopivat keskenään, että yhdeksi jäseneksi johtoelimeen valittiin Ruotsin ABF:n Gunnar Hirdman.⁹

Jatkossa tulivat yhteiseen kansainväliseen toimintaan kuulumaan skandinaaviset, ns. Holly-Royde-kurssit Englannin Manchesterin yliopistossa. Ensimmäinen kurssi järjestettiin 6.1.–30.3.1950 ja sille osallistui kolme henkilöä TSL:stä opetusministeriön myöntämän apurahan turvin. Esimerkiksi kevättalvella 1953 vastaavalle kurssille osallistui neljä henkilöä ja seuraavana vuonna kaksi.¹⁰

Kutsu IFWEA:n perustavaan kokoukseen oli lähetetty myös Neuvostoliittoon, maan keskeiselle ammattijärjestölle. Sieltä ei kuitenkaan saapunut ketään. Maan edustajan puuttuminen oli Yrjö Kallisen mukaan ”suuri ja vilpitön pettymys”. Kokoukselle oli kuitenkin lähetetty Moskovasta ”asiallinen ja ystävälliseen sävyyn laadittu” kirjelmä, jossa selostettiin neuvostomaan sivistys- ja kansankasvatusoloja. Kirjeen mukaan ne tekivät ”erillisen työväen sivistystoiminnan tarpeettomaksi”. Kirjeessä toivotettiin uudelle kansainväliselle järjestölle menestystä. Sen työtä luvattiin mielellään seurata ja sen toiminnasta toivottiin saatavan jatkossa tietoja.

Uuden IFWEA:n johdolle annettiin tehtäväksi ottaa vielä uudelleen yhteyttä Neuvostoliittoon, nyt virallisen kulttuurijärjestön eli VOKSin suuntaan yhteistyötä tarjoten.¹¹ Lisäksi päätettiin lähettää tietoa uudesta kansainvälisestä järjestöstä niille muutamien maiden sivistysjärjestöille, jotka eivät vielä olleet liittymiseen heränneet. Kallisen luonnehdinnan mukaan tavoitteena oli ”kansainvälinen, kaikkia yhdistävä järjestö, jonka ovet ovat avoinna kaikille kansallisille [sivistys]järjestöille eri maiden poliittisista tai yhteiskunnallisista eroavaisuuksista huolimatta”.¹²

R. H. Oittinen korosti mainitussa artikkelissaan vuonna 1948 puolestaan yhtä IFWEA:n toiminnan merkittävää piirrettä. Työväen sivistystyön kehittämisen, yhteisten kokoontumisten ja tietojen vaihdon ohella hyvin tärkeänä pidettiin yhteistyötä YK:n uuden elimen, Unescon eli kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön kanssa. Sekin oli Oittisen mukaan ”uusi tekijä kansainvälisessä sivistystyössä ja sen tarkoituksena on edistää kaikinpuolista henkistä vuorovaikutusta kansojen kesken, jotta siten luotaisiin edellytyksiä yhteisymmärrykselle ja maailmanrauhalle”. Hän totesi, että myös TSL tulee kosketukseen Unescon kanssa sen jälkeen, kun Suomi on hyväksytty YK:n jäseneksi ja on liittynyt Unescon jäseneksi.

Myös Oittinen pahoitteli Neuvostoliiton pois jäämistä IFWEA:n parista. Hän arvioi syyksi, ettei siellä ollut vastaavaa järjestötoimintaa, eikä ”ilmeisesti tarvetta saada välittömiä vaikutteita muista maista”. Hän toivoi yhteistyön mahdollisuuksien kuitenkin paranevan ajan myötä, ja silloin TSL:n yhteydet saataisiin ”yhtä vilkkaiksi ja antoisiksi myös itään kuin länteenkin”. Hänen mukaansa

⁹ Yrjö Kallinen: Työväen sivistystoiminta kansainvälistyy. Työläisopiskelija 8/1947, myös lainaukset. Joskus nimenä mainittiin Työväen sivistysliittojen kansainvälinen keskusliitto tai Työväen sivistysinternationaali.

¹⁰ Edustajiston pk 20.12.1950; TSL vuonna 1953 s 39; TSL vuonna 1954 s 41.

¹¹ Kaisa Kinnusen mukaan VOKS oli enemmänkin valtiollinen virasto kuin kansalaisjärjestö (s 187–189).

¹² IFWEA:n perustamisesta edustajiston pk 12.12.1947; Valavaara 1954 s 183–184.

kansainvälisen yhteistyön merkitys niin liittojen kuin yksittäisten ihmistenkin kesken oli kaiken kaikkiaan ”arvaamattoman suuri”. Hyvin tärkeitä oli vahvistaa vieraiden kielten osaamista, mihin suomalaisessa työväen sivistysliikkeessä oli hänen mukaansa kiinnitetty siihen mennessä liian vähän huomiota.¹³

Kesällä 1949 Neuvostoliiton asiat tulivat toisella tavalla TSL:n eteen. SN-seura pyysi liittoa mukaan osallistumaan valtionpäämies J. V. Stalinin 70-vuotissyntymäpäivän juhlintaan. Siihen oli helppo vastata myöntävästi, etenkin kun yhteiseen lahjaan tulivat osallistumaan myös SAK ja TUL. Lahjaksi kehiteltiin kuvanveistäjä Alpo Sailon vuonna 1917 mallista tekemän Maxim Gorki-veistoksen pieni pronssivalos. Suurta juhlapäivää vietettiin 21.12.1949. Pääsihteeri Arvi Hautamäki edusti liittoa siinä järjestöjen lähetystössä, joka jo hyvän aikaa ennen merkkipäivää kävi viemässä lahjan kunniakirjoineen suurlähetystöön edelleen Moskovaan toimitettavaksi.¹⁴

----tietolaatikko

MATKARAPORTTIEN KERTOMAA

Sivistysliiton opinto-ohjaajien ja -neuvojen työ sisälsi jatkuvasti paljon matkustamista kerhotyötä ohjaamassa ja tarkastelemassa. Toimikunnan kokospöytäkirjojen liitteenä oli aina yleensä runsaasti aineistoa, kirjeenvaihtoa, muistioita, ehdotuksia, suunnitelmia ja myös matkaraportteja. Esimerkiksi marraskuussa 1947 matkasi neljä ohjaajaa seuraavalla tavalla.¹⁵ Ensimmäisenä tässä esiintyy Anni Vallanti. Muutamat lyhenteet on kirjoitettu auki ja joitakin viikoppäiviä on lisätty ajan kulumisen hahmottamiseksi.

maanantai 3.11.1947

matka Helsinki - Sysmä; Sysmän ty:n talo, opintokerhon perustava kokous, opintoaiheena näyttämötaito

4.11.

Heinola kirkonkylä, kokous työväentalossa, vähän väkeä, 4 henkeä

5.11.

Heinola, hotelli Heinolan pikkuhuone, opintokerho, aiheena järjestötehtävät

6.11.

Kuortti, opintokerhon kokous, lauluharjoituksia

7.11.

Pertunmaan Lihavapään ty:n kokous, alustus opintokerhotyöstä, perustaminen raukesi, kiinnostusta oli

¹³ Oittinen em. artikkeli 1948, myös lainaukset. Kylmän sodan tunnelmissa Neuvostoliitto suhtautui aluksi kielteisesti Unescon toimintaan, ja seurauksena samoin asennoituivat myös muutamat SN-seuran keskeiset vaikuttajat, etenkin kansandemokraatit (Kaisa Kinnunen s 107–108).

¹⁴ Tmk pk 17.8.1949.

¹⁵ Raportit ovat tmk pk 24.2.1948 liitteenä.

lauantai 8.11.

vapaapäivä Mikkelissä, sauna ja vaalijuhlat

9.11.

Asilan kylä, kerhon perustava kokous, yleisohjelmainen kerho, erittäin hyvä kokous, innostusta

10.11.

Haukivuori, herätettiin uinuva kerho, aiheena kunnallistieto

11.11.

Mäntyharju, herätettiin henkiin, jatketaan keskustelukerhona

12.11.

Helsinki, Lauttasaari, Myllykallio, rakennustyöväen liiton kurssit, 2 t luento juhlakulttuurista, väkeä 40

13.11.

Hämeenlinna, maa- ja sekatyöväen liiton kurssit, juhlakulttuuri, suullinen esitystaito, kuulijoita 20

lauantai 15.11.

matka Savonlinnaan

16.11.

Savonlinnan sivistystyöjärjestön luentopäivät, 1 t opintokerhotyöstä, työläisen

opiskelumahdollisuudet, terveydenhoito, muutama luennoitsija jäi pois

17.11.

Savonlinnan ja Säämingin sivistystyöjärjestön edustajiston kokous, alustus opintotyön syventämisestä ja nuorisokysymyksestä

matka Savonlinna - Helsinki

19.11.

Helsinki, Arabian porssiinuityöläisten opintokerho, puhetaitoa 2 t, kuulijoita 20

20.11.

Lohja, Virkkalan sos.dem. naisyhdistyksen kurssit, opintokerhotyö, 12 kuulijaa

24.11.

Helsinki, Arabian porssiinuityöläisten kerho, puhetaitoa, 2 t, 20 kuulijaa

tiistai 30.11.

Karjaa, Uudenmaan sos.dem. piirin kurssit, opintokerhotyötä, 2 t luento, kuulijoita 10

Muutammat välipäivät Anni Vallanti oli liiton toimistossa, sillä Ylä-Vuoksenlaakson matka peruuntui virkamieslakon seurauksena. Kuulijoita oli kuukauden eri tilaisuuksissa yhteensä 320.

Paavo Niemi laati matkaraporttinsa marraskuulta 1947 hieman toisella tavalla. Hän kävi opintokerhotyötä opastamassa Tainionkoskella, Vuoksenniskalla, Imatralla, uudelleen Vuoksenniskalla, ja oli Helsinkiin palattuaan tuokion liiton toimistossa. Yötä vasten matka jatkui kotiin Haapamäelle toimistotöihin. Sitten seurasivat Jyväskylä ja Virrat, välillä kotona ja sitten vielä Kotala. Luentoja oli kaikkiaan seitsemän, kuulijoita 92, kaksi nukahtanutta kerhoa herätettiin. Niemi lähetti marraskuussa erilaisia opastuskirjeitä kaikkiaan 45 kpl.

Eini Loukkola kertoi puolestaan samasta marraskuusta: Vieksin sos.dem. työväenyhdistys, Alavieksin SKDL:n yhdistyksen opintokerho, ja seuraavaksi piti käydä Sotkamon Karhuvaaran opintokerhossa. Se ei onnistunut, sillä sitä ei löytynyt sillä hetkeltä kartaltakaan. Kirjeetkin palasivat lähettäjälle. Seuraavina olivat vuorossa Ristijärven yhteiskunnallinen opintokerho, Hyrynsalmen Oravivaaran kerho, Lumikylän kerho (18 paikalla), Kongasmäen kansandemokraattinen kerho, Kajaanin rautatieläisten opintokerho, Kajaanin rakentajain opintokerho, Melalahden kansandemokraattinen kerho, missä kului neljä päivää, muun muassa ohjelmaryhmien harjoittelua.

Olavi Lindberg kiersi puolestaan seuraavasti: Parainen, Rauma, Jokiniemi, Turku, Perniö, Tyrvää, Pori, Keikyä, Salo, Lieto, Littoinen ja Forssa. Matkapäiviä kertyi marraskuussa 1947 yhteensä 18. Kaikkien ohjaajien lisäksi liikkeellä olivat usein myös opintosihteerit sekä monet paikalliset ja vielä iltaohjaajatkin. Maata kiersi siten koko ajan melkomoinen joukko TSL-väkeä opastamassa ja neuvomassa, ohjaamassa ja kannustamassa.

Voimasuhteita punnitaan

Hannu Soikkanen on viitannut siihen, että syksystä 1947 alkanut ja keväälle 1948 jatkunut ”taistelevan sosialidemokratian” kampanja pyrki sekä kirkastamaan yhtenäistyneen puolueen linjaa ulospäin että lujittamaan kannattajien uskoa liikkeeseen. Seurauksena oli sekä jäsenmäärän kasvua että sosialidemokraattien toivoma enemmistöasema kesäkuun 1947 SAK:n edustajakokoukseen. Joulukuun 1947 kunnallisvaaleissa havaittiin, että SKDL:n kannatusta kohottanut ajan hengen myötätuuli oli jo hieman taittumassa. Sosialidemokraatit menestyivät edellisiä vaaleja paremmin etenkin eteläisessä Suomessa, missä puolestaan SKDL:n ehdokaslistat menettivät kannatusta. Pohjoisempana kansandemokraattinen kannatus säilyi tukevana.¹⁶

Työväenliikkeen suuntausten välinen kamppailu vielä kiihtyi ennen vuoden 1948 eduskuntavaaleja, vaikka oltiin samassa Mauno Pekkalan hallituksessa. Omaan suuntaansa pyrki hallituksessa vetämään myös maalaisliitto, ja joustavalla pääministerillä riitti sovittelamista. Sosialidemokraatit säilyttivät johtavan asemansa ammattiyhdistys-, työläisurheilu- ja osuustoimintaliikkeessä. Vain pienehkö osa sosialidemokraattisista työväenyhdistyksistä siirtyi kansandemokraattien riveihin, muutamat työväentaloineen.¹⁷

Rauhansopimuksen ratifioinnin jälkeen Neuvostoliitosta palattiin niihin keskusteluihin, joissa jo vuonna 1945 oli viitattu maiden välisen sopimuksen aikaansaamisen mahdollisuuteen. Vuoden 1948 alkukuukausina käynnistyneille uusille keskusteluille antoi omaa levottomuutta lisännyttä

¹⁶ Soikkanen 1991 s 192–195, 221–223.

¹⁷ Ks. Soikkanen 1991 s 132–142; vrt. Viitala 1988 s 74; ammattiyhdistysliikkeestä ks. Valkonen s 443–455; TUL:stä ks. Seppo Hentilä: Suomen työläisurheilun historia II. Työväen Urheiluliitto 1944–1959. Helsinki: TUL 1984 (Hentilä 1984 c) s 26–42.

taustaansa erityisesti Tšekkoslovakiassa tapahtunut kommunistien valtaannousu. Se nosti Suomessa kansandemokraattisen/kommunistisen liikkeen jäsenten sekä kannattajien innostusta ja odotuksia samanlaisesta muutoksesta tai ainakin samantapaisesta suunnasta, mikä näkyi lehtikirjoittelun ja poliittisten puheiden lisäksi monissa mielenosoituksissa.

Puolustusministeri, TSL:n puheenjohtaja Yrjö Kallinen painoi vahvan, periaatteellisen ja samalla poikkeuksellisen sormenjälkensä suunnitellun kahdenvälisen sopimuksen valmisteluun sanellessaan valtioneuvostossa eriävän mielipiteen pöytäkirjaan. Muistelmiensa mukaan hän oli valmis hyväksymään sopimusehdotuksen kaikki ystävyyttä koskevat kohdat, ”poliittisine, taloudellisine ja kulturellisine sisällyksineen”, mutta siinä mainittuihin sotilaallisiin sitoumuksiin hän ei halunnut yhtyä. Hänestä kaikki sotilaalliset liitot ”todellisuudessa vain vaarantavat rauhaa”, ja vielä aivan korostaen: ”*Sodanenteilyissä usko pyrkii todellistamaan itsensä.*” Kallinen paheksui sitäkin, että sopimuksessa viitattaisiin Saksaan, jo mahdollisena tulevana vihollisena. Hän oli nimittäin 1930-luvulla vastustanut sitäkin, että Neuvostoliitto määriteltiin ennakolta monella taholla hänen mielestään silloin väärin ja vaarallisella tavalla tulevaksi hyökkääjäksi.

Mutta kuitenkin: kirjoittaessaan sitten muistelmiaan lähes vuosikymmen myöhemmin hän kykeni iloitsemaan siitä, että hänen aiempi huolestumisensa vuonna 1948 oli osoittautunut aiheettomaksi. Sotilaallinen pakti oli painunut sopimuksessa ja elävässä elämässä sivummalle.

”Naapuriystävyytemme vahvistuu, kauppa käy ja kulturelliset suhteet syvenevät ja selkenevät.”¹⁸

Menemättä tässäkään enempää yksityiskohtiin naapurimaat, pieni Suomi ja suuri Neuvostoliitto, onnistuivat laatimaan ja huhtikuussa 1948 hyväksymään sopimuksen ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA-sopimus).¹⁹ Siinä viitattiin Suomen pyrkimykseen pysytellä suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella. Muitakin suomalaisille tärkeitä muotoiluja saatiin mukaan sopimustekstiin. Keskeinen sotilaallinen ydin oli artiklassa, jossa Suomi sitoutui taistelemaan torjuakseen mahdollisen hyökkäyksen, joka suuntautuisi Suomen alueen kautta Suomea tai Neuvostoliittoa vastaan ”Saksan tai muun sen kanssa liitossa olevan valtion taholta”. Sopimuksesta muodostui maiden keskinäisten suhteiden vankka peruskivi vuosikymmenien ajaksi.²⁰

Kevät 1948 oli suomalaisille kaiken kaikkiaan jännityksentäyteinen, kun lisäksi eduskuntavaalitkin olivat heinäkuun alussa lähestymässä. Sisäisestä turvallisuudesta vastaavat poliisiviranomaiset olivat valppaana, etenkin kun loppukevällä levisi huhuja kommunistien mahdollisesta

¹⁸ Kallinen 1972 s 174–175, lainaukset s 175; Kallisen eriävä mielipide sopimuksesta valtioneuvoston pöytäkirjaan 8.3.1948, ks. Suonoja 2019 s 227–228, ja eriävä mielipide Suomen delegaatiolle annetuista ohjeista valtioneuvoston pöytäkirjaan 18.3.2019, ks. sama s 229–230.

¹⁹ Suomi ja esim. Baltian maat olivat eri asemassa venäjän kielellä, huomasi Paasikivi jo 1945: ensin mainittu oli suomeksi ”suvereeni”, jälkimmäiset ”itsenäisiä ja riippumattomia” (Vihavainen, Ketola s 240)

²⁰ Ks. esim. Suomen historian pikkujättiläinen s 786–790 (Haataja); Vuosisatamme Suomi s 363–369 (Haataja); Kallisen näkökulmasta Suonoja 2019 s 215–237.

kaappausyrityksestä myös Suomessa.²¹

Kimmo Rentolan mukaan neuvostotiedustelulla oli sormensa pelissä: se kehitteli hämmentäjäksi oikeistokaappauksen uhan. Puolustusvoimien valmiutta nostettiin, varsinkin pääkaupungissa ja presidentinlinnan lähellä osin hyvin näkyvin toimenpitein.

Kyösti Suonoja on korostanut, ettei puolustusministeri Yrjö Kallinen huhujen keskelläkään hötkyillyt: realistina hän kuunteli tarkoin pääesikunnan kenraalien mielipiteitä. Oli uhka todellinen tai ei, niin jo pelkkä huhukin palveli kaikkia kommunistien ja koko kansandemokraattisen liikkeen vastustajia.²² Jukka Nevakivi on muotoillut, että Andrei Zdanov käytännössä hillitsi suomalaisten kommunistien kumousajatuksia välittömästi jatkosodan päätyttyä vuosina 1944–45. Puoluekin oli innostuksesta huolimatta vielä heiveröinen ja monien yhteiskunnallisesti kokemattomien jäsenten kädet täynnä hallinnollisia tehtäviä. Kun hän sitten antoi vihreää valoa ja ”suositteli ulkoparlamentaarisia toimintaa virkakoneiston puhdistamiseksi, SKP ei ollutkaan annettujen tehtävien tasalla”.²³

Kevääseen 1948 liittyi myös presidentti Paasikiven toukokuinen ratkaisu: hän vapautti sisäministeri Yrjö Leinon valtioneuvoston jäsenyydestä tämän saatua eduskunnassa henkilökohtaisen epäluottamuslauseen. Leino oli tosiasiaa menettänyt jo aiemmin myös kommunistisen puolueen tuen.²⁴ Hänen puolisonsa Hertta Kuusinen nousi salkuttomaksi ministeriksi hallituksen viime kuukausiksi. SKDL:n Eino Kilvestä tuli sisäministeri; paikka oli puolueelle edelleen erittäin tärkeä.²⁵

YYA-sopimuksen astuessa voimaan kesäkuun 1948 alussa Neuvostoliitosta saatiin myönteinen uutinen. SKDL:n ministerien pyynnöstä maa oli suostunut alentamaan jäljellä ollutta sotakorvausta puoleen. Jossain toisenlaisessa tilanteessa tieto olisi ehkä purrut paremmin vaalikannatusta kohottaen. Ainakin Erkki Salomaan arvion mukaan kansandemokraattinen liike lähti vaaleihin ”voitonvarmana”.²⁶

²¹ Leino kertoi muistelmissaan varoittaneensa mm. puolustusvoimien komentajaa erilaisten huhujen takia ja julkaisi kirjassaan Valpolta tiedoksi saamansa erikoisen vastarintasuunnitelman tai provokaation (Leino s 248–255).

²² Ks. esim. Soikkanen 1991 s 236–245, 314; Suonoja 2019 s 192–198; Kallinen 1972 s 243–245; Viitala 1988 s 80–81; kevään 1948 vallankaappauspuheista ks. myös Kimmo Rentola: SKP yritti ´iskuryhmillä` valtaan. Helsingin Sanomat 13.1.1995; Varjo Suomen yllä s 366–367 (Rentola); vrt. Saarinen s 39–40; Haikara s 59–69.

²³ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 226, myös lainaus (Nevakivi).

²⁴ Muistelmissaan Leino kertoi, että terveystmatkalla Moskovaan hän sai joulun alla 1947 suoraan Zdanovilta kuulla, että hänen pitäisi erota sisäministerin tehtävästä: NL:n hallitus oli niin päättänyt. ”Sopii”, hän kirjoitti sanoneensa heti. SKP:n jäsenyyden hän kertoi lopettaneensa elokuussa 1948 (s 240–248, lainaus s 242).

²⁵ Eduskunnan luottamusäänestyksessä SDP:n edustajat jakautuivat: yksi äänesti Leinoa vastaan, useimmat olivat ns. poissa kuten esimerkiksi Yrjö Kallinen, pääministeri Pekkalaakaan ei äänestänyt Leinon puolesta, ks. Soikkanen 1991 s 245–247; Suomen historian pikkujättiläinen s 798 (Haataja); Uola s 333–339; vrt. SKP:n asiakirjoja s 155–156.

²⁶ Salomaa 1964 s 162. – Kun Neuvostoliitto antoi kansandemokraateille sivustatukeaan, ei Yhdysvallatkaan

Keväällä 1948 SDP:n eduskuntavaalivaalikampanja nosti nyrkkiin pusertuneen kouran kanssa esiin tunnuksen ”Jo riittää”. Siinä antoi käytännön apuaan Janne Hakulisen johtama Yhteismainos Oy. On kerrottu, että iskulausekin oli Hakulisen keksimä.²⁷ Eivätkä sosialidemokraatit olleet ainoita vahvan ja väkevän kampanjan taitajana. Vanhempien ikäluokkien muistiin on lähtemättömästi piirtynyt myös toinen vaalijuliste, jossa nyrkissä oleva käsi nojaa kahteen kirjaan, raamattuun ja lakikirjaan: ”Näihin nojaa Maalaisliitto.”

Annastiina Henttinen on kuvannut, että maalaisliitossa otettiin uudessa tilanteessa ensi askeleet puoluetta lähellä olevan sivistysjärjestön perustamiseksi. Ymmärrettävästi harmitti, että suomalaisessa kulttuuritoiminnassa vahva aloite oli rauhan tultua pysynyt vasemmiston, työväenliikkeen suuntausten käsissä. Sille oli syynsä ja perustelunsa, kuten puolueen vahva vaikuttaja Marjatta Väänänen muisteli paljon myöhemmin. Hänen mukaansa maalaisliitolla oli tuolloin omista syistään esimerkiksi yleisesti vastustava kanta sivistysmäärärahoihin. Santeri Alkiolla oli puolestaan ollut kielteinen asenne poliittiseen nuorisotoimintaan. Vasta vuonna 1945 puolueelle perustettiin nuorisojärjestö ja seuraavana vuonna naisjärjestö, joskin osa jäsenistöstä suhtautui niihin silloinkin epäröiden, alkiolaisessa hengessä. Molemmissa virisi sitten vilkas opintotoiminta kerhoineen ja kulttuurientoineen.²⁸

Tässäkään ei ole tarpeen mennä enemmälti vuoden 1948 vaalitaiston yksityiskohtiin. Vaalitulokset kertoivat heinäkuun alussa, että sosialidemokraatit voittivat neljä paikkaa saaden 54 kansanedustajaa, SKDL puolestaan menetti 11 ja sai 38. Maalaisliitto sai 56, peräti seitsemän enemmän kuin aiemmin, ja esimerkiksi kokoomus 33 eli viisi edustajapaikkaa lisää.²⁹

Kolmikko eri teille

Suomesta ei tullut kansandemokratiaa niin kuin Neuvostoliiton naapureina olleista ja sen sodan loppuvaiheissa määräysvaltaansa ottamistaan Itä-Euroopan ja Baltian maista. Sen varmistivat omalla tavallaan myös joulukuun 1947 kunnallisvaalien ja kesän 1948 eduskuntavaalien vaalitulokset. Presidentti Paasikivi antoi selvittelyjen jälkeen uuden hallituksen muodostamisen tehtävän sosialidemokraattien K.-A. Fagerholmille. Moninaisten vaiheiden jälkeen ”kolmen suuren” osin kivullosesta yhteistyöstä siirryttiin heinäkuun lopulla 1948 sosialidemokraattiseen vähemmistöhallitukseen. Se ei voinut luottaa SKDL:n eikä oikein maalaisliitonkaan tukeen, vaan tukea oli saatavissa käytännössä porvarilliselta oikeistolta.³⁰

seisonut kädet tyhjänä, vaan taloudellista tukea kanavoitiin sosialidemokraateille CIA:n kautta, ja muitakin väyliä oli. Ks. Majander 2007, esim. s 109–119; Varjo Suomen yllä s 363–364, 396–397 (Rentola).

²⁷ Vallan kahvaa s 5–6.

²⁸ Henttinen s 31–37.

²⁹ Suomen historian pikkujättiläinen s 757, 791–802 (Haataja); ks. myös Soikkanen 1991 s 248–261; SKP:n asiakirjoja s 157–158.

³⁰ Suomen historian pikkujättiläinen s 801–802 (Haataja); Soikkanen 1991 s 261–271; ks. myös Suomen

Erkki Salomaan näkökulmasta siitä alkoi ”Fagerholmilainen takatalvi”. Jännitteitä ei yhtään lieventänyt se, että yhtenä ”sotasyllisenä” tuomittu Väinö Tanner astui vapauduttuaan uudelleen ja määrätietoisesti kotimaisen politiikan kentälle 1940-luvun lopulta alkaen. Kansandemokraattisen/kommunistisen liikkeen poliittiset vaikutusmahdollisuudet heikkenivät tuntuvasti hallitusyhteistyön päätyttyä. Hallituksen ovet aukesivat SKDL:lle uudelleen vasta vuonna 1966, huomattavasti muuttuneissa oloissa.³¹

Hallituksen vaihtumiseen päättyi myös TSL:n puheenjohtajan Yrjö Kallisen pesti puolustusministerinä, vajaan kahden ja puolen vuoden jälkeen, ja hän palasi entisiin työtehtäviinsä KK:n valistusosastolle. Samoin päättyi nelivuotiskausi kansanedustajana. Kesän eduskuntavaaleihin hän ei ollut suostunut pyynnöistä huolimatta ehdokkaaksi.³² Se merkitsi, että ensimmäisen kerran Sivistysliiton etumaisella luottamuspaikalla ei enää ollut valtakunnantasoista poliittista hahmoa, yhteiskunnallista päättäjää.

Seuraavaksi puolustusministeriksi valtioneuvostoon tuli puolueen puheenjohtaja Emil Skog. Entisenä punakaartilaisena hänellä oli hieman kokemusta sotimisestakin. Edeltä myös muistetaan, että Väinö Tannerin vähemmistöhallituksessa 1926–27 oli ollut runsaasti TSL-taustaisia ministereitä, ja nytkin heitä löytyi: liiton aiempi sihteeri R. H. Oittinen opetusministerinä ja salkuttomana ministerinä Aleksi Aaltonen, pitkäaikainen TSL:n toimikunnan jäsen vuoteen 1945 saakka. Emil Skog oli puolestaan osallistunut ainakin TSL:n edustajiston sääntömääräisiin kokouksiin. Maatalousministerit Matti Lepistö ja Jussi Raatikainen olivat kumpikin käyneet Työväen Akatemian. Valtiovarainministeri Onni Hiltusella oli taustallaan muun muassa opinnot KK:n osuuskauppakoulussa.

Opetusministeri Oittinen, joka ei ollut ”liialla iällä pilattu” kuten *Suomen Kuvalehdessä* mainittiin henkilökuvauksen ja edessä olleiden tehtävien esittelyn yhteydessä, oli 36-vuotiaana hallituksen nuorin. Lehden toimittajalle hän oli leikkisästi huomauttanut olleensa pienestä pojasta lähtien työväenliikkeessä ja osallistunut sen kaikkien haarojen toimintaan, naisliittoa lukuun ottamatta. Kansansivistystyö oli lähinnä hänen sydäntään.³³ Vuosi 1948 oli Oittiselle silläkin tavalla merkityksellinen, että hänen pitkä historianharrastuksensa tuotti tuolloin ensimmäisen, yhtenäisen ja perusteellisen suomalaisen työväenliikettä esittelevän historiateoksen Suomen kulttuurirahaston julkaisusarjassa. Professori Heikki Waris esitteli teoksen sangen myönteisesti *Työläisopiskelijassa*.

työväenliikkeen historia s 280, 288–289; Suomen poliittinen historia s 274–277.

³¹ Salomaa 1964 s 165; Haikara s 80–82, 282–286; Suomen työväenliikkeen historia s 288–289, 293–296.

³² Kallinen 1972 s 176. – Jäikö Kallinen hieman haikailemaan ministerintehtäviä? Laajassa Mr. Bellin haastattelussa 1963 hän ehkä pikkuisen piikitellen totesi, että häntä ei edes kysytty Fagerholmin hallitukseen, johon tuli ”aivan neroja”, ja lisäksi hänen mukaansa ”asevelijunnta asetti hallituksen” (Salminen s 188).

³³ Ks. hallituksen kokoonpanosta esim. Soikkanen 1991 s 271; P. Mki [Pauli Myllymäki?]: Hallitus puhuu: R. H. Oittinen. Suomen Kuvalehti 23.10.1948. – Erityisesti sisäministeri, asevelisocialisti Aarre Simonen joutui kovaan paikkaan Valpon lakkauttamisen ja Kemin lakkojen yhteydessä, ks. Pentti Peltoniemi, Hannu Rajala: Sapeli-Simonen. Helsinki: Tammi 1981 s 51–52, 63–71.

Hän samalla onnitteli Sivistysliittoa ja kaikkia niitä opiskelijoita, jotka nyt saivat ”luotettavan ja selvän oppaan työväenkysymystemme ymmärtämistä ja asiallista pohdintaa tukemaan”.³⁴

Sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus aiheutti joksikin aikaa keskinäisten suhteiden viilenemistä Neuvostoliiton kanssa, erityisesti talvella 1949–50. Kotimaisiin tunnelmiin vaikutti syksyllä 1948 myös Valtiollisen poliisin (Valpo) lakkauttaminen ja Suojelupoliisin (Supo) perustaminen sen sijaan. Muutosta vastusti eduskunnan äänestyksessä joulukuussa vain SKDL:n ryhmä. Seurauksena kommunistisen puolueen suoranainen vaikutusmahdollisuus tähän turvallisuuselimeen päättyi, ja jatkossa Supo pysytteli avoimen puoluepolitiikan ulkopuolella.³⁵

Hallituksen vaihtuminen kiihdytti, jos mahdollista, vielä entisestään kansandemokraattisen liikkeen mielenilmauksia ja lakkoliikkeitä, jotka ainakin osin suuntautuivat myös suoraan hallitusta vastaan. Niitä koettiin muun muassa Helsingissä Arabian tehtailla syksyllä 1948. Pontimena oli paikoin myös nopeasti lisääntynyt työttömyys. Äärimmäisin tapahtuma koettiin kesällä 1949 Kemin laajojen ja osin väkivaltaisiksi riistäytyneiden lakkojen yhteydessä, kun mellakan yhteydessä sai kaksi mielenosoittajaa surmansa. Tapahtumaa luonnehdittiin myös kapinaksi. Taustalla olivat muun muassa pohjoisen Suomen kokemat sodanjälkeiset poikkeukselliset olosuhteet, jotka osaltaan kärjistikivät pahoin tunteja. Vasemmistolainen työväenliike oli vahvaa, kun taas sosialidemokratiolla oli siellä vaatimattomampi jalansija.³⁶

Mikko Majander on muotoillut niin, että syksyyn 1949 mennessä varmistui Suomen säilyminen pohjoismaisella, kansanvaltaisella linjallaan. ”Kommunistien kortit joukkovoiman käytössä oli nähty”, eikä muutosta kansandemokratiaksi tapahtunut. Hänen mielestään Neuvostoliitolle YYA-sopimuksessa annetut sotilaalliset turvallisuustakuut tavallaan antoivat Suomelle mahdollisuuden, oikeuden, järjestää kotimaiset asiansa haluamallaan tavalla. Samalla Fagerholmin hallituksen aikainen sisäpolitiikka toimi viestinä länsimaille.³⁷

J. K. Paasikivi jatkoi presidenttinä täyden kuusivuotiskauden kevättalven 1950 vaalien jälkeen. Uusi ulkopoliittinen suuntaus alkoi vakiintua, luotettavana kompassisuunnan antajana YYA-sopimus artikloineen. Fagerholmin vähemmistöhallituksen jälkeen viisikymmenluvulla olivat tyypillisiä monet lyhytikäiset enemmistö- tai vähemmistöhallitukset. Presidenttiehdokkaana ollut maalaisliiton

³⁴ Heikki Waris: Kokonaisnäkemys Suomen työväenliikkeestä. Työläisopiskelija 9/1948, myös lainaus. – R. H. Oittinen: Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Aikamme kulttuuri 12. Helsinki: Tammi 1948, 298 sivua.

³⁵ Ks. Uola 2013 s 339–349; Juha Pohjonen: Suojelupoliisi - sisäisen turvallisuuden takaaja, teoksessa Isänmaan puolesta s 69–79; ks. myös K.-A. Fagerholm: Valpon lakkauttaminen, teoksessa Vallan kahvaa s 81–84.

³⁶ Ks. Suomen historian pikkujättiläinen s 808–810 (Haataja); Kemppainen s 356–373; Viitala 1988 s 82; Suomen työväenliikkeen historia s 294–295; Liiten s 32–33; Uola s 355–359; ks. myös Torsti Toivonen: Vaaran vuosilta, teoksessa Vallan kahvaa s 49–52; Eino Anttila: Junttamiesvuosiltani, teoksessa Vallan kahvaa s 53–58.

³⁷ Majander 2004 s 410-411, myös lainaukset.

Urho Kekkonen muodosti pääministerinä ensimmäisen hallituksensa keväällä 1950. Se oli porvarillinen vähemmistöhallitus. Seuranneina vuosina oli myös punamultapohjaisia hallituksia. Talouden vakauttaminen oli pitkään ajan teemana.³⁸

Viimeinen sotakorvausjuna kulki rajan yli itään Helsingin olympialaisten ja Armi Kuuselan Miss Universum -voiton vuonna 1952.³⁹ Kaksi vuotta myöhemmin poistettiin käytöstä viimeisetkin säännöstelykupongit, joita oli jouduttu ottamaan käyttöön syksyllä 1939. Oikeaa kahviakin alettiin saada kauppoihin ja kuppeihin pitkän odotuksen jälkeen. Vähitellen alkoivat ajat parantua myös työtätekevän ihmisen näkökulmasta, vaikka edeltäneet vaikeat sotien ja säännöstelyn vuodet pysyivät pitkään muistissa. Nuoremmilla ikäluokilla näköalat olivat jo toisenlaisia. Kaikki ei kuitenkaan ollut pelkästään vakaata nousukautta, uutta auvoisaa onnea. SAK väläytteli muutamankin kerran yleislakon uhkaa palkansaajien ansiotason turvaamiseksi. Inflaatioprosentti oli esimerkiksi vuonna 1951 runsaat 16.

Viisikymmenluvun alussa vielä noin 70 prosenttia neljästä miljoonasta suomalaisesta asui maaseudulla, mutta vähin erin kaupungistuminen eteni, samoin teollisuuden osuus suhteessa maatalouselinkeinon. Yhä useammalla ammattialalla päästiin kesäisin lomalle, kun vuotuista työaika saatiin sopimuksilla lyhenemään. Kotimaan matkailu kiinnosti ja hieman myös ulkomaille suuntautuvakin. Kesämökkejäkin alettiin hankkia aiempaa innokkaammin. Arkisten välttämättömyystavaroiden rinnalle ilmaantui kauppaan runsaammin kulutustavaroita ja muodikkaita asusteitakin sekä eteläisten maiden hedelmiä. Henkilöautojenkin hankkiminen helpottui vähitellen.⁴⁰

---tietolaatikko

METSÄ- JA UIITTOTYÖMAILLA

Jo kaksikymmenluvulla oli ensimmäisen kerran vireillä ajatuksia sivistystyön aikaansaamisesta metsä- ja uiittotyöväen keskuudessa. TSL oli kysyttäessä ollut siihen valmis ja halukas, mutta toiminnan käynnistyminen vei liitosta riippumatta kuitenkin aina vuoteen 1947 saakka. Valtion varoista myönnetyn avustuksen turvin liiton opintoneuvojat tekivät aluksi erilaisia neuvontamatkoja työmaille. Opintokerhotyötä ja itseopiskelua tehtiin näin tutummaksi. Siirtokirjasto saatiin alulle kahta vuotta myöhemmin. Metsätyömaille työskenteli hakkuukaudella sotien jälkeen

³⁸ Ks. esim. Suomen historian pikkujättiläinen s 815–840 (Haataja); Suomen työväenliikkeen historia s 297–299; Suomen poliittinen historia s 262–263, 278–279 (Kulha).

³⁹ Suomi astui olympialaisten myötä voimakkaasti ja myönteisesti maailman julkisuuteen. Kisoja on usein mainittu viimeisiksi oikeiksi olympialaisiksi, sillä myöhemmin seuranneet ovat monin tavoin muuttuneet ja paisuneet kerta kerralta (Antero Raevuori: Viimeiset oikeat olympialaiset. Helsinki: Ajatus 2002. 2.p.).

⁴⁰ Esim. Tasavallan vuodet s 183–184 (Matti Peltonen), s 189–190 (Markku Koski); Suomen historian pikkujättiläinen s 847, 862–864, 866–867; Suomen työväenliikkeen historia s 299–304; Suomen rakennehistoria s 196–205 (Haapala, Peltola); Onnen aika? esim. s 25, 33, 78–79. Sotakorvauksista Harki s 337–339, pääministeri Urho Kekkosen puhe korvausten päättyessä 19.9.1952 s 350–352.

runsaimmillaan jopa 300 000 miestä, lyhyempiä tai pitempiä työjaksoja. Muidenkin järjestämiä siirtokirjastoja oli, TSL ei ollut ainoa toimija.

Työ oli raskasta, pääosin urakkatyötä. Monissa tukkikämpissä asuttiin melkein kuin sotavuosien korsuissa. Kirjallisuus oli tervetullutta viihdykettä korttipelin lomaan tai sijaan. Kaudella 1952–53 metsäkämppejä oli Itä- ja Pohjois-Suomessa arviolta 1500 ja vuokrattuja yhteisasuntoja oli 500. Näin voitiin majoittaa noin 40 000 miestä. Tilaa oli käytännössä niukasti, petipaikka sentään jokaiselle. Lainsäädännön avulla majoitustilatkin hieman kohenivat, sillä vuosikymmen myöhemmin kämppejä oli 3500, ja majoituspaikat riittivät noin 43 000 miehelle.⁴¹

Opintoneuvoja Kerttu Värnin sijaintipaikkana oli Rovaniemi, ja juuri hän keskittyi huomattavassa määrin työhön metsätyömailla. Hänen omana laajana työmaa-alueenaan olivat Lappi, Kainuu ja osittain Pohjois-Karjala. Hän järjesti yhdessä Suomen maaseututyöväen liiton kanssa metsä- ja uittotyöläisille kurssseja, jotka olivat muodoltaan opinto-ohjaajakurssien kaltaisia. Niillä kiinnitettiin lisäksi huomiota ammatilliseen järjestäytymiseen sekä ammattialan erilaisiin käytännöllisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin.

Huomattava merkitys tässä työssä oli erityisellä siirtokirjastotoiminnalla. Sen järjestämisessä autoivat Metsämiesten säätiöltä saadut avustusvarat. Kerttu Värn vastasi kirjastotoiminnasta. Siirtokirjaston kotipaikaksi muodostui 1950-luvun lopulla Pohjolan opisto Haukiputaalla. Vasta vuonna 1957 siirtokirjastotoiminta sai oman johtokunnan. Esimerkiksi vuonna 1959 sen puheenjohtajana toimi Väinö Ruusala, varapuheenjohtajana Ilmi Järvelin, sihteerinä Kerttu Värn sekä jäsenenä Siiri Sarolahti, Raoul Palmgren, Pentti Jartti, Sakari Kiuru (alkuosan vuodesta), Olavi Lahtinen (loppuosan vuodesta), Kalle Pirttijärvi ja Eino Torkkeli. Palmgren ei ollut vain antanut nimeään käyttöön, vaan hän todella osallistui toimintaan asuessaan vuodesta 1957 alkaen Kemissä ja sittemmin Oulussa.

Esimerkiksi viisikymmenluvun alussa TSL:n siirtokirjaston käytössä oli yhteensä 80 puista kirjakaappia tai -laatikkoa, ja kuhunkin mahtui 32–36 teosta. Sidosten yhteismäärä oli siten noin 2500; siinä riitti tukkikämpillä lukemista. Jykevän painavissa laatikoissa oli lähes jokaiselle jotakin: Edgar Rice Burroughsin *Tarzanin pojasta* ja Alexandre Dumas vanhemman *Monte Criston kreivistä* työväenaatteisiin ja hevosvarsiteiden rakentamiseen sekä hoitoon paneutuviin kirjoihin, *Kämppäemännän käsikirjaan* ja erilaisiin metsätyön tutkimuksiin saakka. Aiheita ja nimikkeitä riitti. Sisältöä ja valikoimaa uusittiin ajan kuluessa useasti.

Monessa metsätyömiehessä, tukkijätkässä, piili omintakeisen ajattelijan vikaa, kun päiväkausia tuli vietettyä humisevassa luonnossa, usein pokasahalla ja kirveellä yksinäistä raskasta työtä tehden, sitkeä suomenhevonen kaverina ja tukkikuorman vetäjänä. Ei työhön kyllä juurikaan sellaista

⁴¹ Ks. perusteellista kuvausta siirtokirjastoista Jaana Laine: Sivistystä metsäkämppeiden miehille, teoksessa Työväki ja sivistys. Toim. Sakari Saaritsa, Sinikka Selin. Väki voimakas 29. Tampere: THPTS 2016, s 199–233, esim. s 200–202.

romantiikkaa tai reimaa seikkailuhenkeä liittynyt, mistä etenkin 1950-luvun muutamat suosittu tukkilaiselokuvat kertoivat.⁴²

Usein kämpälle saadun kirjakaapin ja lukuharrastuksen yhteyteen muodostui eräänlaista opinnolliseksi katsottavaa ryhmätyöskentelyä, kun kirjallisuudesta keskusteltiin ja vaihdettiin ajatuksia loppoaikana. Siirtokirjaston keskuspaikkoina olivat Rovaniemen lisäksi Joensuu, Kajaani ja Oulu.⁴³

Opinto-ohjaajia tarvittiin lisää. Esimerkiksi Lieksan työväentalossa järjestettiin 15.-23.4.1949 TSL:n sekä Metsä- ja uittotyöväen liiton yhteisvoimin opinto-ohjaajien päiväkurssit. Oiva Valavaara kertoi Sivistysliitosta, opiskelusta ja sivistystyön periaatteista, ammattiliiton toimitsija Eino Rytönen kämppäläistä ja luottamusmiesten tehtävistä sekä professori Valter Keltikangas maailman ja Suomen metsävaroista sekä muun muassa metsien taloudellisesta merkityksestä. Varsinaiseen opintokerhutyöhön perehdyttiin opastus- ja ryhmätyöskentelyn avulla: ”yläkerran porukka” paneutui ammattiliiton kirjukurssiaineistoon opintoneuvoja Olavi Lindbergin johdolla ja ”kellariväen kerho” puolestaan järjestötehtäviin ja juhlatoimintaan, ohjaajanaan Anni Vallanti. Kurssien aikana järjestettiin vielä ohjelmallinen yleisöiltama ja kaksi toveri-illanviettoa. ”Laulut kaikui ja jutut luisti.” Kurssitodistuksen sai kaikkiaan 34 henkilöä hyvin laajalta Lieksaa ympäröivältä alueelta.⁴⁴

Pitkäperjantaina 1949 alkoi puolestaan Rovaniemellä, Kansantalossa, saman tapainen yhdeksän päivän mittainen opinto-ohjaajien päiväkurssi, ”opintosavotaksi” nimetty. Sekin järjestettiin TSL:n sekä Metsä- ja uittotyöväen liiton yhteisin voimin. Opintoneuvoja Paavo Niemi johdatti opiskeluaiheisiin kertomalla TSL:n toiminnasta, tehtävistä ja opintokerhityön tekniikasta. Kemiläinen toimitsija Väinö Mäkinen kertoi liittonsa organisaatiosta, palkkaliikkeistä, työehtosopimuksista ja luottamusmiesten tehtävistä. Professori Martti Jalava luennoi maapallon metsävaroista ja suomalaisten metsien merkityksestä. Maisteri Kaisa Salonen selvitti ihmistuntemuksen perusteita ja opintotyön psykologiaa sekä opasti vielä äidinkielen saloissa.

Täälläkin tutustuttiin käytännön opintokerhutyöhön kerhokokouksissa, ”ykköset” ja ”kakkoset” omina ryhminään. Kerttu Värn johdatti järjestötehtäviin ja Paavo Niemi Metsä- ja uittotyöväen liiton kirjukurssin hyödyntämiseen. Päivät ja harjoitustunnit sujuivat joutuisasti, ”haukotuksen sijasta luisti puhe melkoisen vuolaasti”. Osuusliike Lapinmaan tarjoamat pullat ja kahvit maittoivat viimeisenä kurssi-iltana, jolloin oli myös toveri-illanvietto. Paavo Niemi arvioi sangen toiveikkaasti, että kaikkien kärsimysten jälkeen Rovaniemi alkoi jo kohtapuoliin olla ”elegantti

⁴² Ks. esim. von Bagh s 202–205.

⁴³ Valavaara 1954 s 173–174; tmk pk 17.8.1949; TSL vuonna 1959 s 11. – Työväenliikkeen kirjastossa, Helsingin Sörnäisissä on nähtävänä näitä paljon käytettyjä kirjalaatikoita, nyttemmin oikeastaan somisteena. Muutama on TSL:n toimistossakin.

⁴⁴ Työläisopiskelija 5/1949.

eurooppalainen kylä”. Lehden valokuvan perusteella kurssilaisia oli runsaat 40.⁴⁵

Uudelleen liikkeelle Oulussa ja Kainuussa

Lapin sota monine seurauksineen heijastui välittömästi etelämmäs oululaiseen järjestötoimintaan saakka. Sodan edelleen jatkuessa piti Oulussa lääninsairaalan henkilökunta kokousta helmikuussa 1945. Henkilökunnan lisäksi paikalla oli myös pääkaupungista saakka saapunut Kunnantyöntekijäin liiton toimitsija Reino Heinonen. Ajankohtaisten ammattiyhdistysasioiden ohella esiin nousi ajatus opintokerhon muodostamisesta.

Sanoista tekoihin, kerho päätettiin perustaa huhtikuussa. Perustamisessa avusti sivistystyöjärjestön opintoneuvoja Eino Torkkeli. Ensimmäinen kerhoilta lykkääntyi kuitenkin lokakuun alkuun 1945. Aluksi naisvaltainen kerho paneutui E. Pirkolan ohjaamana kirjallisuuteen ja käytiin yhdessä läpi Sally Salmisen *Katriina* ja myöhemmin Pentti Haanpään teokset *Lauma* sekä *Tuuli käy heidän ylitseen*. Myöhemmin vaihtui ohjaaja, ja samalla siirryttiin yleisohjelmaiseksi kerhoksi. Yleensä kokoonnuttiin sairaalan ruokailuhuoneessa, joskus jonkun kotona. Opiskelun lisäksi ulkoiltiin yhdessä, ja talvella tehtiin hiihtoretkeä. Ammattiosaston kanssa järjestetty joulujuhla edellytti monenlaista ohjelmavalmistelua, joululeikkejä ja lauluja. Kuvaelma prinsessa Ruususesta oli yhtenä, paljon harjoittelua vaatineena ohjelmanumerona.⁴⁶

Oulun sivistystyöjärjestö sai toden teolla toimintansa alkuun vasta jonkin aikaa sodan päättymisen jälkeen. Se sai kuitenkin heti alusta alkaen kaupungilta taloudellista tukea toimintaansa, samoin Haukiputaan kunnalta. Kevättalvella 1948 siihen kuului kaikkiaan 40 jäsenjärjestöä, kertoi *Työläisopiskelijan* kiertohaastattelussa järjestön sihteeri, opintoneuvoja Eino Torkkeli. Hän muistutti, ettei kysymys ollut ”yksinomaan raha-avustuksista vaan yleensä sivistystyöjärjestöjen toiminnan tukemisesta tai edes tämän toiminnan huomioimisesta”. Opintokerhoja oli sama määrä 40, ja lisäksi oli käytettävissä yli 400 niteen kirjasto. Puolet kirjoista lahjoitti Oulun järjestönaisten kotitalouskerho.

SKP:n Oulun piirin valistussihteeri Aili Grönberg kertoi samassa kiertohaastattelussa, että opiskelu oli kommunistiselle järjestöväelle ajan tärkeimpiä kysymyksiä. Parempaan ja ”todellisen yhtenäisen demokraattisen tulevaisuuden” saavuttaminen edellytti, että jokaisen oli kehitettävä itseään opiskelemalla. Monet uudet jäsenet olivat kokonaan järjestöelämään tottumattomia, mikä merkitsi kasvatustyön tehostamisen huomattavaa tarvetta. Kaupungin alueella oli piirin parissa 13 opintokerhoa, jotka kokoontuivat viikoittain. Talvikauden aiheina oli ollut kunnallispolitiikkaa, työväenliikkeen historiaa ja päivän politiikkaa sekä terveydenhoidon kysymyksiä. Maaseudulla

⁴⁵ P. N. [Paavo Niemi]: ”Lapin porstuassa” kurssattiin. *Työläisopiskelija* 5/1949.

⁴⁶ *Työläisopiskelija* 2/1948. – Mainittakoon, että Kemissä aloitti 1940-luvun lopulla kirjallisuuden parissa poikkeuksellisen ahkera opintokerho, joka vietti 1987 jo 40-vuotismerkkivuottaan (Leo Härmä: Lukukerho Kemissä 40 vuotta. Aikamerkki 8/1987, s 31).

toiminta oli puolueosastoissa heikompaa lähinnä pitkien välimatkojen takia.

Kainuun työväen sivistystyöjärjestö perustettiin vuonna 1946. Sen 11 kunnan kokoinen toiminta-alue oli kuin pienenpuoleinen lääni, kuvaili *Työläisopiskelijassa* puheenjohtaja Johan Tuupainen kevättalvella 1948. Toiminta ei parin ensimmäisen vuoden kuluessa lähtenyt niin vahvaan nousuun kuin oli toivottu. Yhdet opinto-ohjaajakurssit oli kuitenkin toteutettu. Kajaanin kaupunki antoi vähäisen avustuksen, mutta alueen kunnat eivät mitään.

Tuupaisen mukaan esimerkiksi hyvin suosittu Kajaanin työväenopisto houkutteli suojiinsa noin 400 opiskelijaa, eikä siinä tuntunut jäävän paljoa tilaa järjestöväen opintotoiminnalle. Opintokerhoja oli kuitenkin Kajaanissa useita ja muutamia Kuhmossakin, tosin puheenjohtajan arvion mukaan hieman sulkeutuneen oloisia. Tuleviin tavoitteisiin kuului alueen jakaminen muutamaaan pienempään osaan, jotta toiminta helpottuisi. Kajaanin työväen näyttämö toimi hyvin vilkkaasti. Sen juuret olivat vuosikymmenien takana, mutta hiljaisempien vuosien jälkeen uusi vireä aika oli alkanut sodan päätyttyä. Teatterin toiminnasta kertoi lehdelle myös näyttämön johtaja Viljo Karhu, kajaanilaisten hyvin lempinimellä tuntema Teatteri-Karhu. Teatterin palkeilta olivat laajemmallekin yleisölle tulleet tutuiksi ainakin näyttelijät Hellin Auvinen ja Kalle Viherpuu.

TSL:n Oulun piirin opintoneuvojan Eini Loukkolan työmaahan kuului myös Kainuu rannattomine metsineen ja laajoine soineen. Hän kertoi lehden haastattelussa, että monet Oulun opintokerhot joutuivat esimerkiksi syksyllä 1947 odottamaan hänen käyntiään, sillä Kainuu vaati osansa. Sinne syntyikin useita uusia opintokerhoja. Monet saivat myös kipinän ryhtyä kirjeopiskelijaksi.

Asutus oli harvaa ja kulkuyhteydet heikkoja. Syrjäkylät olivat pitkospuiden ja kapulasiltojen takana. Moni köyhä kunta kärsi kouluolojenkin puutteista. Vapaa-aikakin oli monilla rajallista, sillä metsätyöt vaativat tekijöiltä oman aikansa. Eini Loukkola muisteli erityisesti Kuhmon Melalahden ahkeria ja iloisia opintokerholaisia, jotka ohjaajansa kanssa voittivat hänet tietokilpailussa. Sieltä hän jatkoi kurssin jälkeen jalkapatikassa Puolangan Kongasmäkeen. ”Pari peninkulmaa oli matkaa ja korkeimmat vaarat uhkasivat käydä voimille, mutta ympäristön kauneus korvasi kaikki vaivannäöt.”⁴⁷

Opintosihteri Hannes Kasanen antoi kainuulaisten itsepäisyyden ja sisun seurauksista hyvän esimerkin vuoden 1949 alussa pidetyltä kurssilta, jonne hänet pyydettiin Helsingin toimistosta asti. Kajaanissa oli jouduttu peruuttamaan kurssi eräiden sekaannusten takia, mutta kiireellä haluttiin uusi, kun ilmoittautuneitakin oli runsaasti. Kasanen joutui sitten nopeasti vaatimaan tehtävään, noin 40 tunnin mittaisen kurssin vetäjäksi. Itse asiassa kurssia vielä pidennettiin kesken kaiken, sillä ”ei sieltä meidän kylistämme joka päivä kursseille lähdetä”.

Kun tieto alkaneesta kurssista levisi, kaksinkertaistui parissa päivässä kurssilaisten määrä 25:n

⁴⁷ Työläisopiskelija 2/1948.

tuntumaan. Heitä tuli Kajaanista, kaupungista ja maalaiskunnasta, Paltamosta, Sotkamosta ja Suomussalmelta. Kasasen lisäksi oppia jakoivat muutamat muutkin: poliisimestari Pitkänen iltamien järjestelyistä, valistussihteeri Juntunen metsätyömaiden opiskelusta, rakennustyöväen liiton järjestäjä Johan Tuupainen ja piirimies Vänskä kertoivat ay-liikkeen aiheista ja tarpeellisista lakipykälästä. Myös työväenopiston johtaja luennoi, samoin Kajaanin työväen teatterin johtaja Viljo Karhu juhlatöinnasta.⁴⁸

Vielä pohjoisempana Sallan, Kemijärven, Pelkosenniemen ja Savukosken kairoilla kaivattiin 1940-luvun lopulla kipeästi sivistyksen ahjoja. Metsä- ja uittotyöt olivat pienviljelijäperheiden hätävarana. Sota-aika oli merkinnyt joksikin aikaa suoneniskua porotaloudelle. *Työläisopiskelijan* mukaan alueella oli yksi keskikoulu, mutta ei yhtään seminaaria, ammattikoulua tai kunnollista kulttuuritaloa. Kemijärvellä kotipaikkaansa pitänyt Osuusliike Salla oli ensimmäinen työväenliikkeen organisaatio, joka lähti alueen kylille. Se ryhtyi perustamaan paikallisia myymälöitä. Kaukaisistakin kylistä lähti rohkeimpia ja innostuneimpia nuoria opiskelemaan etelämmäs aina Työväen Akatemiaan ja Tampereelle Yhteiskunnalliseen korkeakouluun saakka.⁴⁹

”Menee iltoja ja rahaa ja ideologiaa...”

SKDL:n ja SKP:n kokonaisuuden osissa oli neljäkymmenluvun lopulla erilaisia näkemyksiä sivistystoiminnasta, kulttuurista ja koulutuksesta. Oli vanhakantaisia, jähmeämpiä ajatuksia ja toisaalla uusia, intomiehellä ja ennakkoluulottoman värikkäästi jopa avantgardea luovia.⁵⁰

Monissa kansandemokraattisissa järjestöissä maan eri puolilla opiskeltiin ahkerasti hyödyllisiksi koettujen TSL:n suuntaviivojen mukaisesti ja liiton aineistoja hyödyntäen. Esimerkiksi Anni Vallanti on muistellut opastusmatkoiltaan, että maaseudulla saattoi opintotoiminta käynnistyä hitaanlaisesti sosialidemokraattien keskuudessa, mutta hyvinkin innostuneesti kansandemokraattisissa järjestöissä.⁵¹ Kommunistisessa liikkeessä poliittisen käytännön tarpeet olivat paikoitellen kuitenkin sellaisia, että ilmeisen reformistinen, maltillisesti tasapainotettu TSL-aineisto ei evääksi riittänyt. Muistettakoon samalla tässäkin, että myös SDP:n parissa oli TSL:n ulkopuolista puoluekoulutusta – eivätkä työväenliikkeen puolueet olleet suinkaan ainoita, jotka omaa jäsenistöään kouluttivat, omilla tavoillaan, omista lähtökohdistaan.

Havainnollinen esimerkki on SKP:n Helsingin piiristä. Siellä käynnistettiin talven 1948–49 kulussa oma poliittinen koulutus, ns. Malminkadun piirikoulu. Se sai alkusysäyksensä siitä, että joukko kommunisteja osallistui alkusyksyllä 1948 yhdelle TSL:n kurssille. SKP:n helsinkiläinen

⁴⁸ H. K.nen. [Hannes Kasanen]: Kainuulaista itsepäisyyttä. *Työläisopiskelija* 1/1949.

⁴⁹ *Työläisopiskelija* 2/1948.

⁵⁰ Esimerkiksi taiteilijayhteisö Kiilan kulttuuripoliittinen linja avartui, ja se joutui puolustamaan sitä vasemmalta nousseita vanhakantaisia poliittisia paineita vastaan, kuten edeltä Palmgrenin osaltakin havaittiin (Rinne 2006 s 188–192; Viitala 1988 s 83).

⁵¹ Em. haastattelu.

piirikomitea havahtui tapahtuneeseen vasta tämän kurssin päättymisen jälkeen lokakuussa.

Piirikomitean kokouksessa arvioitiin ”harharetkä TSL:ään” hyvin kitkerästi: ”100 ihmistä on siellä porvareitten hinkattavana, menee iltoja ja rahaa ja ideologiaa. Emme valvoneet piirin taholta tätä asiaa.” Malminkadun puoluekoulun avulla ryhdyttiin sen jälkeen kouluttamaan SKP:n aktiivijäsenistöä koko lailla toisin. Kahdesta raiteesta tulee rinnastuksena mieleen aiempien vuosikymmenien vasemmistososialistiset asenteet suhteessa silloiseen TSL-toimintaan. Oma terävöittävä vaikutuksensa oli myös aiemmin mainitulla painolastilla, jota rajan takaa mukana tuotu marxismi-leninisin Teoria kantoi yhä mukanaan.

SKP:n Helsingin piirin ensimmäinen kommunistinen puoluekurssi kesti kolme kuukautta, ja sen päätyttyä sai kurssitodistuksen 84 henkilöä. Huhtikuuhun 1949 mennessä valmistui vielä seuraavalta kurssilta 107 henkilöä. Ero TSL:n ja tämän SKP:n paikallisen kurssitoiminnan välillä oli hyvin selvä: uusi puoluekoulu keskittyi ”tehtävästään tietoisin, osaavan ja aktiivisen etujoukkopuolueen rakentamiseen”.⁵²

Saattoi olla niinkin, että Helsingin piirikomiteassa oli vasta syksyn kuluessa ryhdytty tarkemmin tarkastelemaan SKP:n kahdeksannen edustajakokouksen asiakirjoja sekä myös päätöslauselmien koulutusta ja opiskelua koskeneita mainintoja. Kokous pidettiin elokuun 1948 lopulla. Siinä myös päätettiin ensimmäisen kerran laatia puolueelle varsinainen ohjelma vuoden 1918 perustamislausunnon jälkeen.

Pääsihteeri Ville Pessin laajassa alustuksessa maanantaina 30.8.1948 kiinnitettiin puolueväen huomiota myös ideologiseen kamppailuun ja sen tehostamiseen. Hän muistutti: ”Persoonallinen, henkilökohtainen opiskelu on siis nostettava puolueessamme sille kuuluvaan arvoonsa.” Puolueen koko toiminnan piti hänen mukaansa perustua ”marxilais-leniniläisen teorian kallionlujalle pohjalle”. Lisäksi jokaiselle puolueen jäsenelle oli jätävä aikaa opiskelua varten, painotti Pessi.

Opiskelu ja varsinkin aatteellinen lujuus olivat esillä myös määrätietoisessa päätöslauselmassa. Tässäkään ei Sivistysliittoa ymmärrettävästi haluttu nostaa näkyville, ei edes sivulauseessa. ”Voidakseen selviytyä voittajana suurista tehtävistään, lyödäkseen taantumuksen hyökkäyksen takaisin ja toteuttaakseen Suomessa kansandemokratian, joka avaa tien sosialismiin, puolueemme on huolehdittava siitä, että jäsenistöemme sosialistinen aatepohja lujittuu ja sen johtolimet oppivat entistä paremmin soveltamaan luokkataistelussa marxilais-leniniläistä teoriaa käytäntöön.” Tuli myös ottaa enemmän oppia ”kommunismien teoriaa ja käytäntöä erinomaisesti hallitsevan ja loistavasti kehittävänsä bolshevikkipuolueen, Leninin ja Stalinin puolueen kokemuksista”.⁵³

⁵² Leppänen 1994 s 517–525, lainaukset s 518, 524. – Etujoukkopuolueen rakentamista palveli myös SKP:n jäsenkirjojen vaihto, ensimmäisen kerran jo 1949.

⁵³ Pessin alustuksen lyhennelmä ks. SKP:n asiakirjoja s 159–185, lainaukset s 182; päätöslauselma sama s 185–192, lainaukset s 192.

Yhteinen sivistyksellinen kokonaisuus

Perustellusti voi sanoa, että vasta 1940-luvun lopulla TSL oli aidosti koko laajan suomalaisen työväenliikkeen järjestö, eräänlainen yhteinen, kaikki osat läpäissyt ja suuntaukset sisältänyt henkinen, sivistyksellinen selkäranka. Sitä liitto oli kyllä tavoitellut jo perustamisensa jälkeen kaksikymmenluvulla. Sivistysliiton kokonaisuus käsitti nyt koko työväenliikkeen toiminnallisen kirjon, ja sen vuoksi sisällä piili myös keskinäisiä jännitteitä.

Mukana olivat poliittinen, ammatillinen ja työläisurheilu- sekä osuustoimintaliike, kulttuuritoiminnan järjestöt, nais- ja nuorisoliikkeet. Liiton sivistystyö säteili vaikutustaan laajalle, itse asiassa entistä tuntuvastikin laajemmalle. Sillä oli edelleen läheinen yhteys Työväen Akatemiaan. Se antoi kannustavan sysäyksen ammattiyhdistysliikkeen opiston perustamiselle sekä aivan erityisesti Väinö Voionmaan opistolle. Sirola-opiston syntytausta oli toinen, mutta pientä rakentavaa TSL-apua senkin alkuun tuli ensimmäisen rehtorin muodossa.

Henkistä avartumista kuvasti sekin, että kesäkuun alussa 1948 Kööpenhaminassa, Tanskassa järjestettyyn pohjoismaisten sivistysjärjestöjen kokoukseen lähetettiin Työväen Akatemian R. H. Oittinen, Sirola-opiston Aira Kolula ja TSL:n Arvi Hautamäki. Vuotta myöhemmin vastaava kokous oli Ruotsin Eskilstunassa kesäkuussa 1949, ja paikalle matkasivat taas Oittinen ja Hautamäki sekä uutena osallistujana TSL:n Kaisa Salonen. Pohjoismainen yhteistoiminta sai yhä vakiintuneemmat muodot, niin yhteisten kokousten kuin myös vastavuoroisten opiskelijamatkojen osalta.

Esimerkiksi kesälle 1948 Ruotsin ABF varasi hyvissä ajoin kielitaitoisille suomalaisille 12 paikkaa kurssille Brunnsvikin kansanopistoon. Vastaavasti jo kevättalvella 1948 suunniteltiin monipuolinen ohjelma Suomeen elokuussa Ruotsista, Tanskasta ja Norjasta tuleville, runsaan viikon mittaiselle skandinaaviselle lomakurssille – tai retkeilykurssille – osallistujille kuten *Työläisopiskelija* luonnehti. Kurssi oli aivan ensimmäinen laatuaan. Se sisälsi Turusta alkaen päivän tai parin tutustumiskäynnit Tampereelle, Hämeenlinnaan ja Helsinkiin ennen Turun laivarantaan paluuta. Matkalaisia oli 11 Ruotsista, kahdeksan Norjasta ja seitsemän Tanskasta. Näissäkään maissa ei siten tavoitettu yhdessä sovittua ja suunniteltua 12 henkilön ryhmää, mikä lienee ollut suomalaisille huojentavaa.

Pääkohteina oli tehtaita ja museoita; Turussa muun muassa Huhtamäki-yhtiön tuotantolaitokset ja Tuomiokirkko sekä Tampereella Vehoniemi, Finlaysonin tehdas, kaupunginkirjasto ja työväentalo, missä päästiin seuraamaan työväenteatterin harjoituksia. Pääkaupungissa nähtiin eduskuntatalo, Ateneumin taidemuseo, TSL:n ja SAK:n toimistot sekä OTK:n tuotantolaitoksia. Muutama päivä meni varsinaisessa koulutuksessa Hämeenlinnan Aulangolla, mistä poikettiin myös Hattulan vanhalla kirkolla ja OTK:n puunjalostustehtaallakin. Hämeen linnassa oli yhteinen illanvietto, kisällitär-ryhmän antaessa hyvän esimerkin suomalaisten työläisnuorten osaamisesta.

Luentoaiheina olivat muun muassa Suomen historiallinen kehitys, taloudelliset olot, sosiaalilainsäädäntö sekä työväenliike. Alustajina olivat eri tilanteissa ministeri R. H. Oittinen, opintosihteeri Annikki Saarela-Johansson, Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Pekka Railo, kirjailija Anna Bondestam, päätoimittaja Gunnar Henriksson, maisteri Jorma Jalava ja yhteiskuntatieteitten kandidaatti Hilikka Laitila.⁵⁴

Työväenliikkeen suuntausten läheisestä yhteistoiminnasta kertoivat esimerkiksi myös hieman humoristisella otteella talteen kirjatut tiedot SAK:n kesäkursseista Kiljavan ammattiyhdistysopistossa heinä-elokuussa 1948. Kurssia tai ”Kiljavan tasavallan kolmatta kesää” johti ”puhemies” Olavi Järvelä, joka ”veivasi” luottamusmiesten asioita ties kuinka monennen kerran. Erkki Salomaa puolestaan ”luotsasi” ammattiyhdistysliikkeen vesillä, ”vakaana, hartaana ja täsmällisesti”, ja Paavo Niemi todisti, että yksin opiskelu on hyödyllistä ja hauskaa, mutta ”opintokerhossa se on vielä lystikkäämpää”. Kaisa Salonen muistutti, että kirjeitsekin voi opiskella, ”kunhan opiskelija punoo langat selville itsensä ja TSL:n kirjeopiston välille”. Opiskelun ja keskustelujen lomassa oli paljon muutakin ohjelmaa ja yhteistä, kesäistä hauskanpitoa, laulettiin ja tanssittiinkin.⁵⁵

Vuonna 1949 Sivistysliittoon kuului 41 jäsenjärjestöä. Niissä oli Oiva Valavaaran tarkkojen tilastojen mukaan henkilöjäseniä yhteensä 1 527 775. Suurimpiin jäsenjärjestöihin kuuluivat Kulutusosuuskuntien Keskusliitto (468 552 jäsentä), SAK (248 383), TUL (172 605), SDP (108 000) ja SKDL (65 000).

Pienimpiä jäseniä olivat puolestaan Kristillisten sosialidemokraattien liitto (100 jäsentä), Suomen sosialidemokraattinen sanomalehtimiesliitto (109), Suomen sukeltajain liitto (269), Valtion virkailijain liitto (745) ja Työväen Akatemian toveriliitto (800). Huomattakoon, että nytkin jäsenmäärät perustuivat liittojen omaan ilmoitukseen Sivistysliitolle.⁵⁶

Tässäkin on taas muistettava, että jäsenyydet olivat monesti päällekkäisiä, kaksin-, kolmin- tai moninkertaisiakin. Kokonaisuudessaan kolmekymmenvuotias Työväen Sivistysliitto kattoi 1940-luvun lopulla joka tapauksessa erittäin hyvin työväenliikkeen järjestökenttää ja sen poliittiset pääsuunnat. Viimeksi kuluneen viiden vuodenkin aikana oli tapahtunut paljon.

Toimistokin oli kolmessa vuosikymmenessä kasvanut. Työ aloitettiin syksyllä 1919 sihteerin ja toimistonhoitajan voimin. Vuonna 1949 liiton palveluksessa oli jo yhteensä 19 henkilöä.⁵⁷

Päältä tai ulkopuolelta katsoen kokonaisuus oli 1940-luvun lopulla tiivis, innostunut ja sopusointuinen osa suomalaista työväenliikettä. Käytännössä työväen sivistystoiminnan valta-

⁵⁴ Tmk pk 24.2.1948, 28.9.1948; tmk pk 29.6.1949; Työläisopiskelija 6/1948.

⁵⁵ P. N. [Paavo Niemi]: ”Kiljavan tasavallan” kolmas vuosi. Työläisopiskelija 6/1948, myös lainaukset

⁵⁶ Valavaara 1954 s 186–189; Katsaus TSL:n toimintaan 1949.

⁵⁷ Katsaus TSL:n toimintaan 1949.

virrassa oli kuitenkin koko ajan pohjalla tallella perusristiriidan siemeniä, mistä edellä helsinkiläinen esimerkki havainnollisesti kertoi.

Sisäisistä poliittisista jännitteistä voi ottaa esimerkiksi toisen työväenliikkeen yhteisen järjestön, Työväen urheiluliiton. Kommunistit kävivät 1940-luvun lopulla voimakasta, joskin turhaa kamppailua saadakseen sosialidemokraattien johtavan otteen irtoamaan siitä. Sosialidemokraattien johdolla TUL onnistui kaiken lisäksi vahvistamaan taloudellista asemaansa esimerkiksi vuoden 1947 suurkeräyksellä. Sen turvin voitiin rakentaa TUL:n naisten kesäkodin tontille Lahden lähelle ajanmukainen Pajulahden urheiluopisto. Liitto sijoitti varojaan pääkaupunkiseudulla myös maaomaisuuden ja kiinteistön hankintaan, turvaan inflaatiolta.

TUL:n ryhmien keskinäinen epäluottamus kasvoi. Talouteen kiinnitettiin erityisesti huomiota. Vuonna 1949 liiton tilintarkastajat ehdottivat Pajulahden urheiluopiston erottamista omaksi juridiseksi yksiköksi ja mahdollisesti myös liiton muun kiinteän omaisuuden siirtämistä perustettavaan säätiöön. Sosialidemokraatit näkivät tällaisen tarpeellisena liiton omaisuuden suojaamiseksi. Suunnitelman vahvisti vuoden 1951 kesäkuussa TUL:n liittokokous, jossa myös Väinö Leskinen valittiin liiton puheenjohtajaksi.

Erinäisten keskustelujen ja vaiheiden jälkeen TUL:n liittoneuvosto päätti tammikuussa 1952 Urheiluopistosäätiön perustamisesta. Sen kommunistit ja kansandemokraatit hyväksyivät, mutta eivät sitä, että perustamista valmistelemaan toimikuntaan valittiin vain sosialidemokraatteja. Heidän äänensä ja edustajamääränsä eivät kuitenkaan riittäneet torjumaan ratkaisua, joka vahvasti jo viittasi tulevaan. Säätiölle hyväksyttiin säännöt helmikuussa 1952. Yksi asia saatiin näin ratkaisuun, mutta toinen, kysymys urheilun valtakunnanliitosta, alkoi sen jälkeen jakaa sosialidemokraattien omia rivejä.⁵⁸ Näissä TUL:n ratkaisuissa ei Sivistysliittokaan ollut aivan ulkopuolinen.

---tietolaatikko

KUVATAIDETOIMIKUNTA PERUSTETAAN

Sivistysliiton toimintakentän merkittävästä laajentumisesta kertoi se, että vuosikokouksessa 1948 TSL päätti perustaa yhdessä Suomen taiteilijaseuran kanssa erityisen Työväen kuvataidetoimikunnan. Se merkitsi liitolle ensimmäistä, todella uutta avausta kulttuuritoiminnan suuntaan.

Toimikunnan muodostaminen liittyi samalla ajankohtaiseen suomalaisen taide-elämän murroksenkaltaiseen, laajempaan avartumiseen. Esimerkiksi taidehistorioitsija, filosofian tohtori Erik Kruskopf on luonnehtinut, että 1920–30-luvuilla vallitsi pitkälti eristäytyneisyys ja

⁵⁸ Eino Ketola: ”Bunkkeri”. Urheiluopistosäätiö 1952–2002. Helsinki: Urheiluopistosäätiö 2003 (Ketola 2003), s 13–32. – Jukka Hako kiinnitti kirjoittajan huomion tähän tutkimukseen.

”liioitellulla kansallismielisyydellä terästetty ahdasmielisyys”. Siitä harmaudesta maa syöstiin vielä ”40-luvun mustiin syvyyskseen”. Mutta sitten viimein ”40-luvun lopulla ikkunat koko maailmaan kuitenkin vähitellen avautuvat”. Taiteilijoiden ulkomaanmatkatkin helpottuivat. Maalauksiin, veistoksiin ja grafiikkaan saatiin uusia vaikutelmia, tutkittiin uusia virtauksia, kokeiltiin ja löydettiin omia ratkaisuja. Luonnollisesti kaikesta seurasi myös vanhemman ja nuoremman polven välistä hankausta sekä vilkasta keskustelua.⁵⁹

Toinen, välittömämpi virike kuvataidetoimikunnan perustamiseen liittyi toimitusjohtaja Janne Hakuliseen ja hänen johtamansa Työväen ohjelmapalvelun (TOP) merkittävään tapahtumaan syksyllä 1947. Lauantaina, lokakuun 18. päivänä avattiin Helsingissä HTY:n työväentalolla laaja kuvataidenäyttely. Helsingin Työväen Orkesterin esitettyä Kalervo Tuukkasen johtamana Jean Sibeliuksen Karelia-alkusoiton painotti Janne Hakulinen avauspuheessaan historiallisen hetken merkitystä. Ensimmäisen kerran olivat nyt maan kuvaamataiteilijat toteuttaneet yhdessä työväenjärjestöjen kanssa taidenäyttelyn, joka nimenomaan kohdistettiin työväelle. Esillä oli 81 taiteilijalta kaikkiaan 209 taideteosta teemalla ”Hyvää taidetta koteihin ja kokoussaleihin”.

Aivan poikkeuksellista juhlavuutta korostivat tapahtuman kutsuvieraat: tasavallan presidentti J. K. Paasikivi, rouva Alli Paasikivi, eduskunnan puhemies K.-A. Fagerholm, ministerit Erkki Härmä ja Eino Kilpi, SAK:n puheenjohtaja Emil Huunonen, Helsingin kaupunginjohtaja Eero Rydman ja poliisikomentaja K. E. Gabrielsson. Paikalla oli myös Suomen taiteilijaseuran puheenjohtaja, taiteilija Gösta Diehl, runsaasti muitakin taiteilijoita sekä myös kaupunginvaltuutettuja ja TSL:n sekä muiden työväenjärjestöjen edustajia. Se, että näyttely saatiin juuri työväentalolle, oli Hakulisen mukaan ymmärrettävä ”Suomen taiteen ja kuvaamataiteilijoiden rehdiksi kädenojennukseksi suomalaiselle työmiehelle”.

TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki kertoi näyttelyn takana olevan taiteilijaseuran ja työväen kulttuurijärjestöjen yhteistyön. Näyttelyn tarkoituksena oli ”kuvaamataiteiden tunnetuksi tekeminen työväestölle ja taiteilijoiden lähentäminen työväen elämään ja suhtautumistapaan”. Vaikka moni työläinen ei pystyisikään hankkimaan kalliimpia teoksia kotinsa seinälle, yhdistykset voivat niitä hankkia kokoustiloihinsa. Helsingin työväen mieskuoro esitti Antero Viirteen johtamana laulunumeroita, minkä jälkeen näyttelyn suojelija, opetusministeri Eino Kilpi esitti ministeriönsä tervehdyksen. Hän toivoi näyttelylle jatkoa, sillä ”se merkitsee taiteen sosialisoinnista sen levittäessä kaiken kansan omaisuudeksi”. Puheenjohtaja Gösta Diehl luovutti lopuksi näyttelyn Ohjelmapalvelulle toivottaen menestystä. Avajaisohjelma päättyi Työväen marssiin. Näyttelyyn

⁵⁹ Erik Kruskopf: Suomen sodanjälkeisen ajan maalaustaide, teoksessa Suomen taidetta. Finsk konst 1900–1960. Näyttelyluettelo, Helsingin kaupungin taidemuseo 20.5.-11.9.1983, s 31–38 (ruotsiksi s 151–153), lainaukset s 33; ks. myös tiiviit katsaukset Olli Valkonen: Suomen maalaustaide 1900–1920, sama s 11–16 (ruotsiksi s 145–146); Rolf Nummelin: Suomen maalaustaide 1918–1945, sama s 18–28 (ruotsiksi s 147–151); Leena Ahtola-Moorhouse: ”Ikuisuus, edustavuus, eettinen arvo”. Suomalainen kuvanveistotaide 1900–60, sama s 80–90 (ruotsiksi s 154–158); Leena Peltola: Suomalaista taidegrafiikkaa 1910-luvulta 1960-luvulle, sama s 102–108 (ruotsiksi s 159–160).

tutustumisen yhteydessä tasavallan presidentti varasi itselleen kolme esillä ollutta taideteosta.⁶⁰

Taidenäyttely oli avaus uuteen. Sunnuntaina 16.11.1947 järjestettiin Työväen Akatemiassa Kauniaisissa yhteinen tapaaminen, kokous, akatemialaisille ja taiteilijoille. Akatemialainen Into Kallio kertoi puheenvuorossaan niistä tekijöistä, jotka rajoittivat taiteen ymmärtämistä työväenluokan parissa. Taiteilijaseuran puheenjohtaja Gösta Diehl puolestaan toi esiin, että ”taiteen syvempi ymmärtäminen on siksi vaativa ja monitahoinen asia, että se vaatii paljon perusteellista työtä”. Yhteiskokous teki ehdotuksen Työväen Sivistysliitolle: sen tulisi tehdä aloite Työväen taideseuran perustamiseksi.⁶¹ Toisena mahdollisena nimenä mainittiin Työväen taidetoimikunta. Ehdotus otettiin vakavasti TSL:n toimikunnan käsittelyyn, ja valmistelujen jälkeen edustajiston vuosikokous päätti toukokuun viimeisenä päivänä 1948 Työväen kuvataidetoimikunnan perustamisesta TSL:n pariin yhdessä Taiteilijaseuran kanssa.⁶²

Uuden toimikunnan kannatusjäseneksi saattoivat liittyä sekä yksittäiset henkilöt että järjestöt. Lyhyesti ilmaisten, Oiva Valavaaran sanoin, tarkoituksena oli ”levittää kuvataiteen harrastusta työväen keskuuteen, kehittää työväestöä ymmärtämään kuvataiteisiin sisältyviä henkisiä arvoja sekä edistää työväen pyrkimyksiä hankkia koteihin ja toimintahuoneistoihin arvokkaita taideteoksia”.

Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi professori Antero Rinne poismenoonsa, vuoteen 1950 saakka ja hänen jälkeensä sitten pitempään, aina vuoteen 1967 saakka taidehistorioitsija Sakari Saarikivi, joka oli jo aiemmin kirjoittanut aihepiiristä *Työläisopiskelijaan*. Seuraavina olivat kuvataiteilijat Mauri Favén (1968–74) ja Raimo Heino (1975–76).⁶³ Työväen kuvataidetoimikunnan pitkäaikaisena sihteerinä toimi TSL:n toimistossa kanslisti Xenia Parros. Esimerkiksi vuonna 1954 toimikuntaan kuuluivat puheenjohtajan ja sihteerin lisäksi TSL:n edustajina Arvi Hautamäki, Irma Rosnell, Sulo Suortti ja Mauri Heinonen sekä Taiteilijaseuran valitsemina taiteilijat Aimo Tukiainen, Tapio Tapiovaara, Tuomas von Boehm, Veikko Marttinen, Oskari Jauhiainen ja Sven Grönvall. Vielä oli mukana myös Janne Hakulinen Ohjelmapalvelun edustajana.

Toimikunnan jäsenille ajateltiin tehtäväksi järjestää muun muassa esitelmää, taidenäyttelyihin ja kokoelmiin tutustumista, taidekirjallisuuden levittämistä, ohjelmallisia kokouksia ja erilaisia juhlatilaisuuksia. Taidenäyttelyjen järjestäminenkin mainittiin, erityisesti tukien suomalaisia

⁶⁰ Suomen Sosialidemokraatti 19.10.1947.

⁶¹ Rinnastuksena voi mainita toukokuulta 1930 yrityksen perustaa ”työtätekevää kansaa lähellä olevien luovien taiteilijoiden ja taiteenharrastajien yhdysside, seura”, joka olisi ollut ”puhtaasti taiteellinen yhtymä”. Laajasti levitetyn vetoomuksen allekirjoittajina oli mm. Elmer Diktonius, Sylvi-Kyllikki Kilpi, Konrad Lehtimäki, Emil Lindahl, Aarne Orjatsalo, Jussi Raitio, Pietari Salmenoja, Untamo Utrio (Vetoomus 22.5.1930, Työväen taideseura. TA. Matti Kauppi kiinnitti kirjoittajan huomion asiakirjaan).

⁶² Suomen Sosialidemokraatti 18.11.1947, 1.6.1948; Tmk pk 10.4.1948; edustajiston pk 31.5.1948.

⁶³ Mainittakoon lyhyesti henkilötietoina: yhteiskuntatieteilijä, kriitikko Antero Rinne (1896–1950), taidehistorioitsija, Ateneumin intendentti Sakari Saarikivi (1911–85), taidemaalari Mauri Favén (1920–2006) ja kuvanveistäjä, kuvaamataidon opettaja Raimo Heino (1932–95). Myöhemmin puheenjohtajana toimi tiedotussihteerinä, sittemmin sosiaalineuvos Aira Heinänen (s. 1932).

taiteilijoita myös taideteosten ostoin. Lisäksi haluttiin kannustaa perustamaan paikkakuntaakohtaisia kuvataiteen ystävien yhdistyksiä.

Ensimmäisinä toimintavuosina kuvataidetoimikunta pyrki tekemään työkenttäänsä tutummaksi. Lentolehtisiä tehtiin ja levitettiin, lehtikirjoituksia sekä uutistekstejä laadittiin. Laajempaa yhdyshenkilöverkkoa pyrittiin saamaan aikaan kouluttamalla kiinnostuneita harrastajia. Lisäksi järjestettiin taiteen maailmaa esitteleviä opintopäiviä sekä kuvataiteen ystäville lomakursseja eri puolilla maata. Esimerkiksi kesäkuussa 1959 tehtiin Unescon apurahalla ja 24 hengen seurueen voimin opinnollinen matka Neuvostoliittoon, missä tutustuttiin Moskovan ja Leningradin taidekokoelmiin.

Vuosittain taidetoimikunta järjesti jäsenistön keskuudessa taidearpajaiset, joissa voittoina oli grafiikan tuotteita. Lisäksi yhteistyössä Ohjelmalvelu ry:n kanssa ryhdyttiin suunnittelemaan värililografioiden myyntiä. Ohjelmalvelun taideosaston hoitaja, kirjailija Erkki Vala kertoi lehtihaastattelussa vuonna 1955, että se vaati ankaraa työtä ja puuhaa. Taidejaosto oli siihen mennessä järjestänyt noin 30 erilaista näyttelyä, Helsingin ja Oulun välillä. Niihin liittyi aina myös esittelyjä, ja kiinnostus olikin vähitellen kasvanut. Värigrafiikan lehtiä oli jo myyty noin 2500 kappaletta. TOP:n taideosasto välitti järjestöille myös tarvittaessa muotokuvien maalaajia.

Kuvataidetoimikunnan valmisteleva työ tuotti vuosi vuodelta tulosta. Esimerkiksi kuuden vuoden toiminnan jälkeen vuonna 1954 jäseniä oli lähes 330, ja 1970-luvulle tultaessa jäsenmäärä kohosi jo noin 800 henkilöön, pääosin kaikki innostuneita kuvataiteen harrastajia.⁶⁴

Kuvataidetoimikunnan puheenjohtajana toiminut tiedotussihteeri Aira Heinänen muistutti vuonna 1979 kirjoituksessaan, että jokaisella ihmisellä on oikeus kulttuuriin. Kulttuurin harrastaminen ”tyydyttää ihmisen syvähenkisiä tarpeita”, sillä ikivanha tunnettu totuushan on: ”Emme elä ainoastaan leivästä.” Ja lisäksi ryhmässä harrastaminen tarjoaa aina merkityksellisemmän kokemuksen.⁶⁵

”Nyt mua viedään...”

Työläisopiskelija tavoitti keväällä 1948 haastateltavaksi Turun seudun työväen sivistystyöjärjestön kerhoneuvojan Tauno Niemisen. Nimettömäksi jäänyt jutun kirjoittaja vakuutti kadulla tavoitetun Niemisen laulaneen tutulla sävelellä ”Nyt mua viedään – kerhosta kerhoon”. Niin tai näin, joka tapauksessa kerhoneuvoja kertoi hoitavansa iltaneuvojan tointa oman leipätyönsä ohella. Se sopi hyvin, kun opintokerhotkin kokoontuivat iltasella. Ja neuvontatyötä Turussa riitti myös toiselle

⁶⁴ Valavaara s 172–173, lainaus s 172; TSL vuonna 1954 s 10–11; TSL vuonna 1959 s 10; Hämeen Kansa 22.12.1955.

⁶⁵ Aira Heinänen: Työväen Sivistysliiton kuvataidetoiminnasta, julkaisussa Uudelle taipaleelle. TSL 60-vuotta. Helsinki: TSL 1979 s 26–27, lainaukset s 27.

iltaneuvojalle L. Virtaselle, joka oli myös toimikunnan jäsen. Puheenjohtajana toimi Oiva Lundén.

Tauno Niemisen toivomukset saattoivat olla samantapaisia kuin monilla muillakin iltaisin toimineilla neuvojilla. Tehtävä oli vaativa, ja ”pitäisi olla perehtynyt erilaisiin opintoaineisiin, omata pedagogisia taipumuksia, olla järjestelykykyinen ja esiintymiskykyinen s.o. hyvä suustaan”. Piti olla henkistä joustavuutta ja kokemusta. Kaikilla nuorilla ohjaajilla ei näitä taitoja vielä ollut, ja niinpä työtä tuli tehtyä ”ehkä enemmän pyhällä innostuksella”. Nieminen toivoikin liitolta enemmän huomiota iltaneuvojien kouluttamiseen.

Samassa lehden kiertohaastattelussa kertoi sivistystyöjärjestön sihteeri Olavi Salo, että jo pelkästään järjestötoiminnan voimakas laajentuminen oli aiheuttanut suuria haasteita. Jäsenmäärä oli vuodessa kasvanut peräti 28:lla ja oli nyt 108. Tärkeimpiä tehtäviä olivat uusien opintokerhojen aikaansaaminen eri järjestöjen keskuuteen ja kerhoneuvonta. Salo antoi erityistä kiitosta ripeästi ja itsenäisesti toimineille kirjanpitokerholle ja perinteikkäälle esperantokerholle. Sivistystyöjärjestöllä oli toimistuhuone Turun työväentalossa Eerikinkadulla, ja samaa huonetta voitiin iltaisin käyttää kerhojen kokoontumiseen. Järjestö oli saamassa käyttöönsä usean työväenjärjestön kokoamat kirjat, joista muodostuisi oma kirjasto. Uusia opinto-ohjaajia suunniteltiin koulutettavaksi kesällä 1948 kursseilla luonnonkauniissa Turun saaristossa.

Turun ammatillinen paikallisjärjestö (TAP) oli TSL:n yhteistyökumppani ja tukeutui omassa koulutustoiminnassaan usein sen osaamiseen ja apuun, kertoi lehdelle toimistonhoitaja Helmi Valonen. Paikallisjärjestön valistusjaoston vastuulla oli myös opintotoiminta. Se oli jo monena vuonna järjestänyt jäsenistölle kirjanpitokursseja sunnuntaisin, kouluttajana rouva Emmi Kårlund. Ammattiosastojen puheenjohtajien ja sihteerien omaa koulutusta hoidettiin opintokerhomuotoisesti. Ohjaajina toimivat TSL:n kouluttamat turkulaiset opinto-ohjaajat Veikko Vuori ja Jorma Tyventö. Suullista esiintymistä harjoiteltiin puhujakerhossa, ohjaajana TSL:n opintoneuvoja Olavi Lindberg.

Lisäksi TAP järjesti luottamusmiehille erilaisia kursseja ja luentotilaisuuksia, jotka olivat tuiki tarpeellisia monissa ajankohdan muutoksissa. Helmi Valonen arvioikin, että ammattiyhdistysliikkeen kehityksen ja kasvun seurauksena oli jatkossa kiinnitettävä tiiviisti huomiota opintokerho-, luento- ja kurssitoimintaan. TAP:n näkökulma oli selkeä: ”Opintokerhotyö on saatava entistä enemmän tarkoitustaan vastaavaksi.” Päteviä toimitsijavoimia oli kasvatettava. Ei myöskään saanut unohtaa ammattikasvatustyötä.

Sivistystyöjärjestön aikaisempi sihteeri Elsa Marklund toimi hänkin iltaneuvojana opintokerhoissa. Hän palautti mieleen, että vuonna 1945 jopa 60 prosenttia kaikkien turkulaisten SKP:n puolueosastojen jäsenistä osallistui opiskelutoimintaan jossakin kerhossa. Kahta vuotta myöhemmin ei enää voitu puhua aivan samanlaisesta innostuksesta. Edelleen oli kuitenkin vakavasti opiskeluun suhtautuvien ryhmä, jolle ”opiskelu muodostui käytännön tarpeeksi” ja luonteeltaan entistä määrätietoisemmaksi. Paikalliset järjestöt pyrkivät toisaalta herättämään opintoinnostusta ja toisaalla vastaamaan opiskelijoiden esittämiin tarpeisiin.

Pätevistä opinto-ohjaajista oli puutetta. Pahimmillaan se johti alkuinnostuksen lamaantumiseen. ”Tämän hetken tärkein tehtävä onkin pystyvien ohjaajavoimien kasvattaminen.” Työläinen tarvitsi monenlaisia tietoja: kunnalliselämästä, valtiollisesta toiminnasta, tuotannollisesta toiminnasta. ”Nykypäivän työläinen onkin toimintaihminenä jatkuvasti opiskeleva yksilö, jonka tiedon tarpeet olisi huomioitava yhteiskunnankin taholla.”

Aaro Tuominen kertoi lehdelle, että Turussa toimi lisäksi aivan erityinen kerho, Turun työläiskynäilijät. Sen tavoitteena oli saada ”kirjoittamisen taitoa levitetyn työväestön piiriin”. Kerho pyrki kokoamaan yhteen sellaisia työläisiä, joita kiinnosti kirjoittaminen, kynäily. Monihan kirjoitti itsekseen pöytälaatikkoon. Toisaalta haluttiin kirjoittamisen harrastusta laajentaa ja toisaalta sen tasoa nostaa. Kerho oli nuori ja vielä pieni, mutta helmikuun alussa 1948 se oli jo järjestänyt elokuvateatteri Olympiassa kirjallisen matinean. Se onnistui yli odotusten, sillä sali oli ollut ääriään myöten täynnä väkeä kuuntelemassa kerholaisten ja kahden helsinkiläisen kirjailijan esityksiä.

Opintotoiminta sai lehden haastattelukierroksella tukea myös työläisurheiluliikkeen suunnalta. TUL:n Varsinais-Suomen piiritoimikunnan ja myös Turun urheilulautakunnan jäsen Pentti Honkasalo kiitti ensinnäkin kaupunkia urheiluseurojen tuesta, mutta muistutti lisäksi, että työläisurheilijoiden oli ”jo nuoresta pitäen rinnan fyysisen kuntoisuuden kanssa kehitettävä myös henkistä puolta”. Heistä tuli kasvattaa henkisesti valveutuneita kansalaisia. TUL:n seurojen parissa oli Turussakin ollut opintokerhotoimintaa, mutta Honkasalo kaipasi sille kiinteämpiä muotoja.⁶⁶

Markat tiukassa

Sodan jälkeiset vuodet olivat sillä tavalla kaksijakoisia, että TSL:n toiminta laajeni ja kasvoi erittäin voimakkaasti, mutta käytännön työn taloudelliset edellytykset vaikeutui. Määrärahaperusteinen valtionapu laahasi perässä, vaikka tilastot kuinka osoittivat toiminnassa nopeaa kasvua. Inflaatio heikensi rahan arvoa: esimerkiksi vuonna 1947 se oli Suomen Pankin rahanarvonlaskurin mukaan 29,9 prosenttia ja seuraavana vuonna jopa 34,6, mutta sitä seuraavana vuonna tosin vain 1,7 prosenttia. Vuonna 1950 se heilahti taas ylös 14 prosenttiin. Kaikki kustannukset kohosivat: tilavuokrat, opintoaineistojen laatiminen, kirjoitus- ja muut palkkiot, postitukset, matka- ja majoituskulut.

Reino Oittisen jälkeen *Työläisopiskelijan* toimittajaksi (vuosille 1945–46) tullut opintosihteeri Viljo Kosonen muisteli sittemmin lehden kiertohaastattelussa vuonna 1958 paitsi lehdessä esillä olleita, yhä monipuolisemmiksi muodostuneita teemoja, mutta myös kiristynyttä taloutta. Se vaati toimittajalta ja toimitukselta loputonta tinkimistä sivumäärissä ja kustannuksissa. Eikä se ollut ainoa ongelma: ”vetäviä” ja lukijoita houkuttelevia juttuja ei ollut aina helppo saada, vaikka kirjoittajat niitä herkästikin lupailivat pientä palkkiota vastaan. Tuttua varmasti monille toimitustyöstä: usein

⁶⁶ Työläisopiskelija 4/1948, myös lainaukset.

tekstit saatiin vasta monen muistuttamisen ja pyytelyn jälkeen. Julkaisuaikataulussa pysyminen oli hyvin hankalaa. Samantapaisten pulmien kanssa joutui kamppailemaan myös Kososen seuraaja opintosihteeri Annikki Saarela-Johansson, lehden ensimmäinen nainen vastaavana toimittajana (1946–49).⁶⁷

Mahdollisesti pientä säästöä haettiin silläkin tavoin, että *Työläisopiskelijan* pitkäaikainen ”harmaatakkinen” kartonkikansi vaihdettiin vuoden 1950 alussa ihan tavalliseksi valkoiseksi aikakauslehtipaperiksi, lehden muun sisustan tavoin. Ilme ainakin hieman muuttui. Ilmoituksia oli sivuilla edelleen vähänlaisesti. Lehden painos oli noin 2500–3000, mutta siitä oli maksullisia tilauksia vain 750 ja järjestöjen ryhmätilauksia 880. Lehteä lähetettiin vapaakappaleina opintokerhoille, edustajiston jäsenille ja jäsenjärjestöjen toimistoihin.⁶⁸

Liiton toimikunnan kokouksissa käsiteltiin usein hankaloituvaa taloustilannetta. Jäsenjärjestöjen henkilöjäsenten maksuosuus oli jäänyt ajasta ja kustannusten kehityksestä jälkeen. Sitä korotettiin esimerkiksi vuodelle 1946 henkilöjäsentä kohti kerralla peräti 80 penniä, sitten vuodelle 1948 maksua nostettiin edelleen 1,25 markkaan (rahanarvonlaskurin mukaan noin 0,06 euroa). Tuon ajan ja nykyhetken rahan ostovoimaa on kovin vaikeaa verrata keskenään.

Työehtosopimusten edellyttämät palkankorotuksetkin aiheuttivat oman lovensa. Tilannetta voi hieman havainnollistaa kertomalla millaiset liiton työntekijöiden kuukausipalkat olivat pöytäkirjan mukaan syksystä 1948 alkaen erilaisine ikälisineen. Mainittakoon, että 10 000 mk vastaisi laskennallisesti lähes 460 euroa.⁶⁹

pääsihteeri Arvi Hautamäki 34 500 mk
toimistos sihteeri Oiva Valavaara 28 750 mk
opintosihteeri Kaisa Salonen 24 500 mk
opintosihteeri Annikki Saarela-Johansson 24 500 mk
opintoneuvoja Hannes Kasanen 21 500 mk
opintoneuvoja Berndt Johansson 21 500 mk
opintoneuvoja Paavo Niemi 22 050 mk
opintoneuvoja Olavi Lindberg 20 000 mk
opintoneuvoja Eini Loukkola 19 500 mk
opintoneuvoja Anni Vallanti 19 500 mk
opintoneuvoja Kerttu Värn 19 000 mk

Keväällä 1949 Liikeliiton osasto 44 lähetti liittoon toivomuksen TSL:n toimistohenkilökunnan

⁶⁷ Työläisopiskelija 2/1958, myös lainaus. – Viljo Kososella oli aikatauluista myös suluissa vihje: kannatti ilmoittaa kirjoittajille etukäteen ehdottomana takarajana päivämäärä, joka salli toimitukselle vielä muutaman päivän pelivaraa (sitä ei vaan saanut yleisesti kertoa, ei siis levitetä tietoa nytkään).

⁶⁸ Edustajiston pk 20.12.1950.

⁶⁹ Tmk pk 25.10.1948, 27.5.1949.

palkkojen korotuksesta. Ne olivat jääneet jälkeen muiden työväen keskusjärjestöjen palkoista. Toimikunta päätti toukokuussa 1949 vielä seuraavista palkoista.⁷⁰

kirjanpitäjä Bertta Nieminen 18 000 mk
kanslisti Xenia Parros 17 700 mk
kirjeopiston hoitaja Kirsti Kaukolampi 14 500 mk
opintoasioiden hoitaja I. Remes 14 500 mk
konekirjoittaja Anneli Jalo 14 000 mk
toimistoapulainen Anna-Liisa Virtanen 12 000 mk
nuorempi toimistoapulainen E. Vehviläinen 11 1000 mk
nuorempi toimistoapulainen P. Repo 11 100 mk
lähetti 7 300 mk

Esimerkiksi syyskuun 28. päivänä 1948 kirjattiin liiton toimikunnan pöytäkirjaan ajankohdan ongelmallinen yhtälö: toiminta jatkoi laajentumistaan, mutta taloudenpidossa oli vaikeuksia. Nyt jouduttiin toteamaan, että liiton juoksevien menojen hoitaminen oli vaikeutunut.

Ratkaisuehdotuksia haeskeltiin. Erityisiä toiveita asetettiin maanlaajuisiin arpajaisiin, kuten niin monesti järjestöelämässä. Haettu viranomaislupa oli nyt saatu. Arpajaisien järjestäjä löytyi helposti ja hyvin läheltä: Kansan Pika-arpajaiset ry, yksi Janne Hakulisen ns. putiikin järjestöistä. Kokouksessa keskusteltiin jälleen myös jäsenjärjestöjen jäsenmaksujen korottamisen mahdollisuudesta.⁷¹

Edustajiston syyskokous pidettiin 21.12.1948 työväentalon B-salissa. Kokouksessa päätettiin jäsenmaksujen henkilökohtaisen osuuden nostosta 1,25 markasta 2 markkaan seuraavan vuoden 1949 alussa.⁷² Tätäkin nousua voi pitää suhteellisesti ottaen aika huomattavana, eivätkä talousvaikeudet siihenkään vielä loppuneet. Lisäksi taloustilanteen vaikeus aiheutti lisäjännitettä työväenliikkeen eri suuntausten kesken liiton sisällä. Samalla TSL:n ja muidenkin sivistysjärjestöjen talousvaikeudet heijastuivat opintokerhokomitean työhön, mihin jo edellä viitattiin. Vuonna 1949 valmistunut perusteellinen komiteamietintö ei kuitenkaan pitkään aikaan edennyt uusiin, toivottuihin ratkaisuihin.

⁷⁰ Tmk. pk. 27.5.1949 liitteineen.

⁷¹ Tmk pk 28.9.1948. – Jatkosodan aikana maaliskuussa 1944 muodostettiin arpajaisasetuksen edellyttämä yhteinen elin, Arpajaiskeskus ry, arpajaisien järjestämiseksi maassa. Perustajina olivat Kansan Pika-arpajaiset, Arpajaisyhdistys, Lotta-arpa ja Suurarpa. Lottien arpajaiset jäivät yhteen vuoteen. Pika-arpajaiset tuli myöhemmin tiensä päähän, ja työväenjärjestöjä sekä huoltojärjestöjä palvelemaan perustettiin kesäkuussa 1959 arpajaisyhdistys Kultareuna ry, josta tuli Arpajaiskeskuksen jäsen ja mm. TSL:n arpajaisien toteuttaja. Kultareunan toimisto oli aluksi KK:n talossa, myöhemmin Kustaankadulla Kalliossa (Eero-Eetu Saarinen: Suurarpa ry 1944–1968. Tampere 1968, s 6; 20 vuotta Kultareunan arpajaistoimintaa 1959–1979, s 3, 11).

⁷² Edustajiston pk 21.12.1948.

Valtionavustuksilla oli jatkuvasti hyvin suuri merkitys liiton taloudessa. Muutama esimerkki riittänee. Korkeimmillaan valtionavustuksen suhteellinen osuus kaikista liiton saamista tuloista oli vuonna 1920: noin 87 prosenttia. Jäsenmaksutuloja oli silloin 8200 mk, muita tuloja 500 mk ja valtion tukea 60 100 mk. Sen jälkeen osuus hiljalleen aleni ja oli esimerkiksi vuonna 1930 noin 49 prosenttia. Valtionavustuksen määrä oli tuolloin 235 000 mk, ja jäsenmaksutuloja oli runsaat 76 000 mk. Sitten osuus vaihteli pitkään 60–75 prosentin vaiheilla, sotavuosina paljonkin matalammalla (esimerkiksi 1943: vain noin 19 prosenttia). Vuonna 1950 jäsenmaksutuloja kertyi 2,7 miljoonaa markkaa, muita tuloja noin 810 000 ja valtionapua noin 7,2 miljoonaa markkaa. Osuus oli 67 prosenttia.⁷³

Toimintakentän toista päätä edustamaan voidaan ottaa paikalliselta tasolta esimerkiksi Messukylän sos.dem. naisyhdistyksen opintokerho. Se tuli toimeen oman yhdistyksen tuella ja kerholaisten innostuksella. Kun opintojakso oli suoritettu alkukesällä 1951 ja asianmukaisesti, kirjallisesti raportoitu liitolle, pääsi liiton opintojohtokunta myöntämään sille 900 markan (noin 30 euroa) suuruisen valtionavun kirjojen muodossa. Liiton toimistosta postitettiin kerhon yhdyshenkilölle Helmi Härmälle, Messukylän Takahuhtiin, teokset *Työn Naisen juhlavuosi* (500 mk) ja Lauri Viidan romaani *Moreeni* (550 mk). Postimaksua meni 63 markkaa. Kun paketti lähetettiin 6.8.1951 postiennakolla, jäi valtionavustuksen jälkeen kerholle vielä maksettavaa 213 markkaa (7 euroa). Käytännössä sillä hinnalla kerholaiset saivat pysyvästi käyttöönsä ja kaikkien luettavaksi kaksi kiinnostavaa kirjaa.⁷⁴

Kaksi peruskatsantokantaa

Paavo Niemi muisteli myöhemmin, että käytännön sivistystyössä oli kahteen poliittiseen suuntaukseen kuuluneiden työntekijöiden kesken hyvä sopu. ”Liiton ihmisinä olimme sivistystyön tekijöitä eikä poliitikkoja. Poliittisia kannanottoja ei sinänsä kartettu, mutta niitä ei sekotettu itse työhön. Toistensa vakaumuksen kunnioittamisesta muodostui suorastaan pyrkimys.”⁷⁵

Poliittisen agitaation perinne kamppaili kuitenkin sitkeästi, jos kohta samalla yleensä hiljaisesti Väinö Voionmaan, Hjalmar Eklundin ja monien muiden muotoileman sivistyksellisen linjan kanssa. Tämä ristiriita kytkeytyi työväenliikkeen kahden suuntauksen poliittisiin toimintalinjoihin ja pyrkimyksiin sekä toiminnallisiin eroihin. Poliittinen kamppailu paremmista asemista erilaisissa hallinnon vaalitulanteissa oli samalla luonnollista järjestöelämää. Siihen puolestaan liittyivät puoluepoliittisen koulutuksen erityiset piirteet, irrallaan TSL:n opintokerhotyöskentelystä sekä muusta opinto- tai koulutustoiminnasta.

Kevättalvella 1948 nostettiin *Työläisopiskelijan* pääkirjoituksessa – ”Vapaa kansansivistystyö ja henkinen vapaus” – kahden sivistystyön suuntauksen eroja keskusteluun, tosin hieman kauempaa

⁷³ Valavaara 1954 s 231–234.

⁷⁴ Merikoski s 63.

⁷⁵ Paavo Niemen em. muistelmakäsikirjoitus.

Zachris Castrénista vauhtia hakien. Vapaata kansansivistystyötä todettiin harrastettavan ”eri henkisissä ilmapiireissä” niissä maissa, joissa vallitsi valtiollinen demokratia. Kullakin yhteiskunnallisella ryhmällä oli oma erityinen ilmapiirinsä, joka pohjautui moniin tekijöihin, ammattiryhmyksiin, asuinpaikkaan, omistussuhteisiin. Oli myös ideologisia eroja. Työväestökin oli päässyt osalliseksi valtiollisesta vallasta. Pääkirjoituksessa painotettiin, että valtiollisen tuen määrä tuli olla riippuvainen vain sivistystyön laadusta, eikä siitä, mikä laitos sitä tekee. Lisäksi tuli luonnollisesti vaatia, että ”kasvatus- ja opetustyö on pedagogisen arvostelun kestävä”.

Tällaisen katsantokannan lähtökohtana oli pääkirjoituksen mukaan kansanvallan olemukseen kuuluva ajatus, että ”vakaa pohtimisen ja keskustelun vapaus parhaiten ja objektiivisimmin muodostaa valistuneen mielipiteen”. Oli luonnollista, että ”eritoten yhteiskunnallisen tiedon omaaminen on helpointa lähettäessä omista kokemuksista ja katsantokannoista, vaikka ne alussa olisivatkin yksipuolisia”. Kehittämällä ajattelua ja lisäämällä tietoja päästäisiin kuitenkin ”katsomuksen avartumiseen” ja totuuksien suhteellisuuden ymmärtämiseen. Tilanne oli kuitenkin toinen maissa, joissa valta oli vain yhden luokan käsissä. Tässä viitattiin suoraan mainiten fasismin ja kansallissosialismin aatteisiin.

Pitkähkön, eräänlaisen johdannon jälkeen pääkirjoituksessa todettiin ”avomielisesti ja rehellisesti”, että työväen sivistystyön parissa vallitsi ”kaksi toisistaan enemmän tai vähemmän eriävää peruskatsomuskantaa”. Vaikka tekstissä ei suoraan sitä sanottu, kysymys oli sosialidemokratian ja kommunismin lähtökohtaisista eroavaisuuksista. Katsomuksista oli pääkirjoituksen mukaan tarpeellista käydä keskustelua, jotta sivistystyölle soveltuva katsomus ehkä kypsyisi.

Sana sosialismi oli molemmissa aatteellisissa suuntauksissa ihanteellisena tavoitteena – mitä kukin sillä sitten oikein tarkoittikaan, kaukaisessa tulevaisuudessa hämöttävää haavekuvaa tai lähiajan tiukkaa yhteiskunnallista valtajärjestelmää. Kirjoittaja viittasi mitä ilmeisimmin itäisessä Euroopassa parhaillaan tapahtuneeseen kehitykseen, kun kiteytti pääkirjoituksessa: ”Ero johtuu siitä, että pidetäänkö mahdollisena siirtyä työväenliikkeen tavoitteena olevaan sosialistiseen yhteiskuntaan rauhallisen kehityksen tietä vaiko enemmän tai vähemmän väkivaltaisen vallankumouksen kautta.” Siinäkin ei vielä ollut kaikki, vaan tarkoituksellisesti hieman uhkakuvaa esiin nostaan jatkettiin: ”Viimeksimainittu tie johtaa ainakin siirtymiskauden ajaksi, joka voi olla hyvin pitkä, kansalaisvapauksien rajoittamiseen sekä henkisen elämän yhtenäistämiseen ja siten myös sekä koulukasvatukseen että vapaan kansansivistystyön entistä voimakkaampaan valtiollistamiseen.”⁷⁶

Käynnistynyt keskustelu ei puhdistanut ilmaa, eikä ilmeisesti hillinnyt TSL:n uudempien ja vasemmistolaisempien voimien pyrkimyksiä nostaa vahvemmin esiin puoluepoliittisia näkökohtia ja tavoitteita paikalliseen sivistystyöhön, mitä ilmeisimmin samalla vastaväitteitä synnyttäen.

⁷⁶ Työläisopiskelija 4/1948, pääkirjoitus (Arvi Hautamäki? R. H. Oittinen?).

Loppuvuoden 1948 kuluessa kävi nimittäin ilmi, että monissa sivistystyöjärjestöissä käytiin suoranaista suuntataistelua, kuten jouduttiin toteamaan toimikunnan kokouksessa vuoden 1949 alussa, liiton 30-vuotisjuhlavuoden alkaessa. Eräin paikoin ei jompikumpi tai ei kumpikaan työväenliikkeen poliittisista suunnista enää tunnustanut sivistystyöjärjestöä yhteiseksi elimeksi. Se oli hyvin vakavaa, ei vain liiton kokonaisuuden kannalta, vaan myös sen takia, että kunnalta ei kiistelyn takia saatu enää avustusta käytännön toimintaan.

Toimikunnassa keskusteltiin tiistaina 4.1.1949 liiton toimistossa Kaikukadulla tilanteesta ja todettiin, että liiton toimihenkilöiden oli yritettävä sovitella erimielisyyksiä. Lisäksi päätettiin verraten järeästä toimenpiteestä, yhteisestä julkilausumasta. Se päätettiin lähettää liiton kentälle yhteisenä kiertokirjeenä, vaan ei kuitenkaan tiedoksi sanomalehdille, eikä edes *Työläisopiskelijaan* julkaistavaksi. Paimenkirjeen ydinkohtana korostettiin: ”Aivan riippumatta siitä, mitä mieltä kukin olemme totuudesta yleensä ja tieteellisyydestä erikoisesti, meidän on järjestettävä toimintamme siten, että varsinainen puoluekasvatus, propagandasta puhumattakaan, täytyy jäädä TSL:n toiminnan ulkopuolelle.”⁷⁷

TSL:n toiminnan ydinajatus tuki läheisesti sosialidemokraattisen liikkeen vuoden 1918 jälkeen omaksumaa maltillista linjaa, reformismia, yhteiskunnan uudistamista vähittäisin askelin, ilman suurta yhtäkkistä kumousta. Liiton määrätietoisella, jatkuvalla työllä oli vakaannuttava henkinen vaikutus verrattuna vaistonvaraisen toiminnan arvaamattomuuteen.

Sivistysliitto oli omalta osaltaan reformistisen poliittisen liikkeen, sosialidemokratian vankka henkinen, sivistyksellinen selkänöja. Tässäkin on syytä tarkentaa: puolue ei suinkaan sanellut mitä tai miten liitossa opiskeltiin tai yleensä toimittiin. Yhteydelle oli toinen tausta. Vähittäisin askelin tapahtuvan yhteiskunnallisen uudistamisen sekä henkisen kasvun ja kehityksen mallissa oli myös TSL:n sivistystyön suuri linja.

Ne kaksikymmenluvun vasemmistososialistit tai ne nelikymmenluvun kansandemokraatit/kommunistit, jotka opiskelivat TSL:n parissa, joutuivat osaltaan sovittautumaan tähän suureen sivistykselliseen linjaan. Paikallisissa opintokerhoissa ja niiden keskusteluissa oli tietenkin mahdollisuus hieman radikaalimpaan tai avoimemmin poliittiseen sovellukseen, sillä ei liiton tarkka katse sentään kaikkialle ulottunut.

- - - tietolaatikko

”VIRSTAVIITALLA...”

Työväen Sivistysliitossa valmistauduttiin vuoden 1949 kuluessa taas verraten perusteellisesti tulevaan vuosijuhlaan, samalla kun opinnollinen toiminta jatkui vireänä kautta maan. Liitto muisti

⁷⁷ Tmk pk 4.1.1949, kiertokirje liitteenä.

perustamispäiväänsä syyskuun ensimmäistä vuonna 1949 pienimuotoisesti, muun muassa Yleisradiossa lähetetyllä ohjelmatuokiolla. Lisäksi liitto kannusti sivistystyöjärjestöjään sekä myös opintokerholaisiaan maan eri puolilla viettämään juhlahetkeä omin paikallisin muodoin. Esimerkiksi maan pääkaupungissa sivistystyöjärjestöllä oli erityinen kulttuuriaiheinen kokous ja illalla vielä ohjelmallinen kulttuurijuhla.⁷⁸

Liitto juhli sitten varsinaisesti 30-vuotistaivaltaan edustajiston juhlakokouksessa sunnuntaina syyskuun 18. päivänä 1949. Paikkana oli Yhteiskunnallisen korkeakoulun juhlasali, Franzeninkadulla Helsingin Kalliossa.⁷⁹

Juhlapäivä aloitettiin liiton edustajien kunniakäynnillä edesmenneen puheenjohtajan Väinö Voionmaan haudalla Helsingin läntisellä hautausmaalla, Hietaniemessä. Mukana olivat puheenjohtaja Yrjö Kallinen, toimikunnan jäsenet Lyyli Takki, Sylvi-Kyllikki Kilpi, Veikko Puskala, Nestori Parkkari ja pääsihteeri Arvi Hautamäki. Tilaisuuteen osallistui myös professorinrouva Ilma Voionmaa, insinööri Ilmari Voionmaa ja maisteri Jouko Voionmaa. Puheenjohtaja piti lämminhenkisen muistopuheen, ja rouva Takki laski liiton kukkalaitteen haudalle. Sivistystyöjärjestöjen ja opintokerhojen puolesta puhui ja kukat laski porilainen huoltojohtaja Arvi Kontula.

Ennen edustajiston kokousta klo 13 alkaen soitti Helsingin Työväen Orkesteri Kalervo Tuukkasen johtamana Jean Sibeliuksen Finlandian, Toivo Kuulan Kansanlaulun sekä vielä Oskari Merikannon Työväen marssin, jonka yleisö kuunteli seisaaltaan. Kutsuvieraita oli runsaasti, samoin liiton omaa väkeä. K.-A. Fagerholmin hallituksesta oli paikalla opetusministeri R. H. Oittinen ja puolustusministeri Emil Skog. Eturivissä istui myös kouluhallituksen pääjohtaja, professori Yrjö Ruutu.

Juhlakokouksen avasi pohdiskelevalla puheenvuorollaan puheenjohtaja Yrjö Kallinen. Hän kysyi muun muassa voiko ihmistä jalostaa sivistämällä häntä. Kallinen viittasi päättyneeseen toiseen maailmansotaan, korkealle koulutetun insinööritaidon luomiin kaasukammioihin ja muihin sodan tehokkaisiin tappo- ja tuhovälineisiin. Ajan merkit pelottivat puhujaa, mutta kuitenkin hän joutui toteamaan, että ”ei ole muuta mahdollisuutta kuin kulkea eteenpäin sivistyksen tietä”.

Kokouksessa käsiteltiin joutuisasti syyskokouksen sääntömääräiset asiat, toimintasuunnitelma ja talousarvio seuraavalle vuodelle. Kokousasioihin kuului myös muutamien apurahojen jako työväen kansanopistoissa opiskeleville nuorille.

Valtiovallan tervehdyksen juhlivalle liitolle toi kokousmuodollisuuksien jälkeen TSL-väen hyvin

⁷⁸ Tmk pk 25.10.1949.

⁷⁹ Tässä seurataan juhlakokouksen asialistaa ja pöytäkirjaa 18.9.1949 runsaine liitteineen, myös lainaukset; juhlasta oli selostus Työläisopiskelijassa 7/1949, myös puheenjohtaja Yrjö Kallisen puhe ”Työväen sivistystyöstä ennen ja nyt”.

tuntema mies, opetusministeri R. H. Oittinen. Hän muun muassa mainitsi liiton joutuneen käymään pitkään taistelua varsinkin aiempina aikoina porvarilliselta taholta tulleita syytöksiä vastaan. Mutta arvostelua oli saatu osin työväenliikkeen suunnaltakin, ja liiton oli ”väitetty liikkuvan liian kaukana arkisesta elämästä ja liian heikosti edistävän varsinaista työväen luokkataistelua”. Nyt Oittisen mukaan Sivistysliiton työlle annettiin arvoa puolelta ja toiseltakin. Tervehdyksensä lopuksi ministeri Oittinen ilmoitti lisäksi tasavallan presidentin suoneen pääsihteeri Arvi Hautamäelle kouluneuvoksen arvonimen.

Muitakin arvovaltaisia tervehdyksen tuojia oli jälleen runsaasti: kouluhallituksen puolesta pääjohtaja Yrjö Ruutu, työväenopistojen liiton puolesta kouluneuvos T. I. Wuorenrinne, Kansanvalistusseuran, Suomen nuorison liiton, Opintotoiminnan keskusliiton sekä Kansansivistyksellisen yhdistyksen puolesta maisteri Arvo Inkilä, ruotsinkielisten kansansivistysjärjestöjen puolesta kansliasihteeri Evert Ekroth, SAK:n ja sen liittojen puolesta puheenjohtaja Aku Sumu, KK:n puolesta toimitusjohtaja Jalmari Laakso, SDP:n järjestöjen puolesta puheenjohtaja, puolustusministeri Emil Skog, SKDL:n järjestöjen puolesta kansanedustaja Eino Kilpi sekä kaikkien paikallisten sivistystyöjärjestöjen puolesta Porin seudun sivistystyöjärjestön sihteeri, huoltojohtaja Arvi Kontula.

Juhlahetken ja kuluneiden kolmen vuosikymmenen tunnelmia kiteytti runoonsa toimittaja, liiton toimikunnan jäsen Lyyli Takki, joka oli itse ollut monella tavalla mukana Sivistysliiton toiminnassa aivan alusta alkaen. Edelleenkin hän oli myös *Työläisopiskelijan* toimituksen jäsen. Näyttelijä Vilho Siivola lausui Takin kirjoittaman monipolvisen, vuosikymmenien tuntoja heijastelleen runon "Kansan hengen kasvu nostaa rakentaa". Runo alkoi näin:

Virstaviitalla tässä seison, mietin
muistaen eilispäivää, tätä sekä tulevaa:

Ei kutsumusta kauniimpaa,
ei aherrusta armaampaa,
kuin opin sauna aina autuas,
kuin tiedon peltotyö.

Liitto sai juhlahetkeensä vastaanottaa paljon onnittelu- ja tervehdyssähkeitä kotimaasta ja muun muassa pohjoismaisilta veljesjärjestöiltä. Puheenjohtaja Yrjö Kallinen kiitti kaikkia onnitteluja esittäneitä omassa vastauspuheenvuorossaan.

Tilaisuus päättyi dir. mus. Antero Viirren johtaman Helsingin Työväen Mieskuoron lauluesityksiin ja yhteiseen Maamme-lauluun. Sen jälkeen oli vielä kahvitarjoilua. Myöhemmin tarjottiin vielä kutsuvieraille juhlapäivällinen ravintola Kestikartanossa Keskuskadulla.

Kolmekymmenvuotias, jäsenpohjaltaan entisestään laajentunut TSL saattoi juhlakokouksessaan

arvioida tyytyväisenä mennyttä ja katsoa toiveikkaasti tulevaisuuteen. Liiton omat rivit olivat vahvistuneet tuntuvasti. Sen asema ja merkitys tunnustettiin suomalaisen yhteiskunnan joka taholla. TSL oli saavuttanut tuloksia, kasvattanut ja kouluttanut tuhansia ihmisiä, se oli vaikuttanut omalla panoksellaan laajenevan aikuiskasvatuksen kokonaisuudessa ja se oli omalta osaltaan muokannut myös koko suomalaista yhteiskuntaa.

Suuntaa näyttävä sivistyspoliittinen ohjelma

SDP:n vuonna 1947 asettaman sivistysasiain neuvottelukunnan työkenttä otettiin käsittelyyn tarkoituksellisen laajaksi. Osa siitä koski suoranaisesti Sivistysliittoa. Neuvottelukunta jakautui jaostoihin. Puheenjohtaja, maisteri R. H. Oittinen oli itse koulujaoston vetäjänä, tieteenjaostoa ja myös taiteenjaostoa johti professori Antero Rinne, kirjallisuuden jaostoa toimitusjohtaja Untamo Utrio, kansansivistysjaostoa TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki ja urheilujaostoa päätoimittaja Penna Tervo.

Valmistelutyö oli perusteellista, ja tuloksena syntyi loppusyksyn 1949 puoluekokouksen käsittelyyn laaja ohjelmaluonnos, joka kosketteli koululaitoksen kehittämistä, tiedettä, kirjallisuutta, taidetta ja vapaata kansansivistystä. Ehdotus oli noin 50 painosivun laajuinen.⁸⁰ SKDL:n kulttuuriohjelma vuodelta 1947 oli noin kymmenen painosivun mittainen. Kalevi Haikara kuitenkin vähättelee kirjassaan sosialidemokraattisen ohjelman olleen ”pääosin” vain ”yksinkertaistettu tai vesitetty muunnos” kansandemokraattisesta kulttuuriohjelmasta.⁸¹

Pääsihteeri Arvi Hautamäki oli SDP:n puoluekokouksessa taas TSL:n kutsuttuna edustajana. Tälläkin kertaa hän tervehdyspuheessaan maanantaina 31.10.1949 muun muassa kiitteli puoluetta aktiivisesta opintokerhotoiminnasta ja lisäksi hyvästä yhteistyöstä kolmen vuosikymmenen kuluessa. Työväenliikettä ja puoluetta oli kiittäminen hänen mukaansa myös siitä, että työpäivä oli saatu lyhyemmäksi, sosiaaliset olot paremmiksi ja sivistystyölle oli voitu luoda henkiset edellytykset. Juuri edellisenä päivänä oli Kansallisteatterissa vietetty puolueen 50-vuotisjuhla, ja Hautamäki oli puhunut sielläkin. Puoluekokouksessa oli monella tavalla juhlan tuntua, olihan paikalla lukuisia veljespuolueiden edustajia, muun muassa pohjoismaiset sos.dem. puheenjohtajat ja pääministerit.

SKDL ja SKP olivat viettäneet vanhan työväenpuolueen perustamisen vuosijuhlaa jo kesällä kokouksella Bygган salissa Paasivuorenkadulla. Siihen oli vielä liittynyt yli 17 000 hengen värikäs kulkue Kaisaniemen puiston ulkoilmajuhlaan punaisine lippuineen, henkilökuvineen ja tunnuksineen. Tapahtumakokonaisuutta voitiin vasemmistolaisesta näkökulmasta hyvin luonnehtia mielenosoitukseksi ”taantumusta vastaan”; sosialidemokratiakin sai siitä napakasti osansa.⁸²

⁸⁰ SDP:n sivistyspoliittisen ohjelman esitys SDP:n puoluekokouksen 1949 Liitteet-osassa, s 3–58.

⁸¹ Haikara s 55, myös lainaukset.

⁸² Salomaa 1964 s 188.

SDP:n puoluekokousväelle Hautamäki jo hieman availi tulevia näkymiä ja liittonsa avartuvia tehtäviä. Hänen mukaansa TSL ei katsonut tehtäviensä piiriin kuuluvan vain sivistystyötä, vaan myös muuta toimintaa, ”jotta työläistölle ja kansan syville riveille avautuisivat entistä suuremmat mahdollisuudet joka suhteessa koulunkäymiseen ja kaikkien kulttuuriarvojen käyttöön, lyhyesti sanottuna, vapaaseen, ihmisarvoiseen henkiseen elämään”. Hän viittasi myös kokouksessa myöhemmin esille tulevaan sivistysasiain neuvottelukunnan esitykseen.⁸³

Puoluekokouksen kolmantena päivänä, keskiviikkona 2.11.1949 R. H. Oittinen esitteli sivistyspoliittisen ohjelman luonnoksen. Hän totesi aluksi, ettei esityksessä ollut sinänsä mitään ”uusia ja raflaavia suunnitelmia sivistyselämämme uudistamiseksi”, sillä neuvottelukunta pyrki pysymään ehdotuksissaan ”lujasti maan kamaralla”. Tätä voi kyllä pitää ilmeisen tarkoituksellisen harhautuksena, sillä ohjelmakokonaisuus sisälsi itse asiassa huomattavan vankkoja, perusteltuja näkökohtia koko suomalaisen sivistys-, kulttuuri- ja koulutuselämän kehittämiseksi ja kansanvaltaistamiseksi.

Koko ohjelma rakentui Oittisen mukaan ”sivistyksellisen kansanvallan pohjalle”. Tällaista muotoilua ei ollut tavattu esittää työväenliikkeenkään parissa, vaikka ajatus ja tavoite pohjautuivat itse asiassa jo hyvin pitkään, Sivistysliittoakin pitempään perinteeseen. Nyt tämä luonteva ilmaisu löi itsensä voimalla läpi ja varsin pitkäksi aikaa.⁸⁴ Tammikuussa 1947 hyväksytyssä SKDL:n kulttuuriohjelmassa sama teema oli muotoiltu otsikoksi hieman toisin, hyvin iskevästi sekin: ”Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi.”⁸⁵

Oittisen mukaan ”entisen kulttuurin saavutukset on saatava kansan laajojen kerrosten omaisuudeksi mahdollisimman suuressa määrin”. Ja lisäksi: ”Varakkailla tai muuten erikoisasemaan päässeillä ei saa olla sivistyksellisiä etuoikeuksia, vaan kaikilla pitää olla samat ulkonaiset edellytykset sivistyksen omaksumiseen.”

Tässä ei ole tarpeen esitellä perusteellisemmin Oittisen saatesanoja puoluekokousväelle. Hän itse kiinnitti erityisesti huomiota ainoastaan koulunuudistukseen.⁸⁶ Hänen mukaansa sen hetken kansakoulu ja ammattikoulu edellyttivät muutosta. Pelkästään yhteiskunnan ja tuotantotekniikan kehittyminen teki välttämättömäksi koulutoimen tehostamisen ja laajentamisen. Lisäksi koululaitoksen sisäistä henkeä oli uudistettava sosiaalisemmaksi sekä yhteiskunnallista yhteistyötä

⁸³ SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1949 s 31–32, lainaus s 31; ks. puoluekokouksesta 1949 myös Soikkanen 1991 s 324–337

⁸⁴ Ks. käsitteestä sivistyspoliittisen ohjelman yhteydessä laajemmin Elina Hakoniemi: Sivistyksellisen demokratian käsite sosialidemokraattisessa sivistyspolitiikassa 1940-luvulta 1960-luvulle, julkaisussa Työväestö ja demokratia esim. s 263–271.

⁸⁵ Parempaan elämän puolesta s 127.

⁸⁶ Oittinen kirjoitti Työläisopiskelijaan 1/1949 pääkirjoituksen ”Kulttuuripoliittisia näköaloja” ja siinäkin hän keskittyi lähinnä vain koulunuudistukseen. Puoluekokouksen koulunuudistusta koskeneesta puheenvuorosta ks. myös Oittinen 1969 s 108–112.

arvostavaksi. Koululaitoksen rakennetta tuli uudistaa ”sivistyksellisen demokratian vaatimusten mukaiseksi”.

Neuvottelukunta hahmotteli melkeinpä Yrjö Ruudun komitean ehdotusta muistuttaen kahdeksanluokkaista yhtenäiskoulua (4+4), tavallaan kansa- ja keskikoulun yhdistämistä, joka ei tekisi eroa rikkaan tai köyhän välillä. Sen vaiheen jälkeen voisi jatkaa opintojaan nelivuotisessa lukiossa, viisivuotisessa seminaarissa tai ammattikoulussa. Varattomien lasten ja nuorten opintojen edellytyksiin tuli kiinnittää erityistä huomiota.

Oittinen palkittiin esittelypuheenvuorostaan kokousväen suosionosoituksin. Seuranneissa puheenvuoroissa annettiin esittelijälle kuitenkin sekä ruusuja että risuja. Sivistys- ja kulttuuritoiminnan avartamisen sekä kansanvaltaistamisen lähtökohdat hyväksyttiin yleisesti, eikä niistä puoluekokouksessa juuri keskusteltukaan. Puhetta riitti kouluista, TUL:n tilanteesta ja muun muassa työväen sanomalehdistäkin.

Merkille pantava yksityiskohta oli samalla, että turkulainen nuoremman polven kokousedustaja, kolmekymppinen filosofian tohtori Juhani Paasivirta kiinnitti hyvin periaatteellista huomiota ehdotuksen muutamiiin yleisiin piirteisiin.⁸⁷ Hänestä ohjelmassa olisi tullut kuvata vahvemmin sosialidemokraattisia tulevia tavoitteita, siten että tulisi selvemmäksi ero niin porvarillisiin kuin kommunistisiin kulttuurikäsitteisiin. Hän myös kaipasi laajempia, periaatteellisia suuntaviivoja sekä joidenkin porvarillisten piirteiden selkeää arvostelua, erityisesti menneeltä 1930-luvulta. Oittinen vastasi Paasivirrälle, että neuvottelukunta oli kyllä pohtinut eräänlaista ”kulttuurifilosofista johdantoa”, mutta todennut sen laatimisen vievän liiaksi käytettävissä ollutta aikaa. Rohkeuttakin oli puuttunut niin laajaan asiaan tarttumiseksi. Lisäksi monet Paasivirran toivomista näkemyksistä olivat Oittisen mukaan paremminkin periaatteelliseen ohjelmaan kuuluvia.

Historiantutkijana puoluekokousta kirjaansa kuvannut Hannu Soikkanen on ymmärtänyt Oittisen tavoitteita ja on sitä kautta korostanut juuri sivistysohjelman moni-ilmeisyyttä: ”Yhtäältä puolue ammensi omista perinteistään ja arvosteli aikaisempaa koulua ja kulttuurikäsitteitä, mutta samaan aikaan korosti uuden etsimistä ja ennakkoluulotonta ja suvaitsevaista suhteutumista muidenkin esittämiin käsitteisiin.”

Useammassakin puheenvuorossa epäiltiin kuitenkin erityisesti oppivelvollisuuden pidentämistä 9–10 vuoteen, mihin Oittinen oli myös viitannut ohjelman eräänä tavoitteena. Sitä ei käsittelyssä kuitenkaan poistettu.⁸⁸ Muutenkin puoluekokous eteni verraten riidattomasti. Puheenjohtajana jatkoi

⁸⁷ Juhani Paasivirta oli juuri kirjoittanut SDP:n juhlaulkaisuun artikkelin ”Sosialidemokraattinen puolue ja Suomen itsenäistyminen” (Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949, s 115–148). Samana vuonna valmistui myös hänen uraa avannut tiivis tutkimuksensa ”Suomen poliittisen työväenliikkeen kehitys” (Helsinki: WSOY 1949).

⁸⁸ SDP:n puoluekokouspöytäkirja 1949, Oittisen puheenvuorot s 241–251, 259–260, lainaukset s 241–242, 259; keskustelupuheenvuorot s 247–259, 376–377, Juhani Paasivirran puheenvuoro s 249–251; ks.

Emil Skog, varapuheenjohtajana Aleksi Aaltonen ja puoluesihteerinä Väinö Leskinen.

Sekä Viljo Ripatti että Elina Hakoniemi ovat viitanneet erityisesti koulunuudistuksen yhteydessä eräänlaiseen ajankohdassa käytyyn kilpailuun. Tarjolla oli Ruudun komitean ehdotuksen jälkeen erilaisia vaihtoehtoisia kehittämismalleja niin vasemmiston puolueilta kuin myös maalaisliiton ja edistyspuolueen taholta. Kaikki kertoi kasvaneesta kiinnostuksesta koulutuksen uudistamisen tarpeeseen. Aika oli tosiaan muuttunut tässäkin asiassa. Sivistyksen ja kansanvaltaisuuden yhdistelmä ei sekään ollut nyt puheissa tai kirjoituksissa työväenliikkeen yksinoikeutena.⁸⁹

Loppusyksyn puoluekokouksessa 1949 koko laaja sivistyspoliittinen ohjelmaehdotus käsiteltiin ja hyväksyttiin. Valtion ja kuntien edellytettiin jatkuvasti tukevan sivistysjärjestöjen tärkeää työtä. Sivistysliitosta ohjelmassa todettiin, että sen työ oli ”elimellinen osa työväenliikettä, sillä se lähtee työväenliikkeen tiedollisista tarpeista ja pyrkii siihen, että työväenliikkeen henkinen perusta on saatava mahdollisimman laajaksi ja kestäväksi”. Ohjelma jatkoi, että ”vain ehdottomaan totuuteen pyrkivän arvostelun kestävät käsitykset ovat kyllin lujia työväenliikkeen taistelussa ja vain vakaumuksellinen työväki pystyy ohjelmansa toteuttamaan”.⁹⁰

Puoluekokouksessa hyväksyttiin suosionosoituksin kauaskantoisia sivistyspoliittisia tavoitteita. Niitä oli luontevaa edistää paikallisella tasolla. Havainnollinen, joskin hieman kaksijakoinen esimerkki on kunnallisvaaleista vuonna 1950 pääkaupungissa. Helsingin sos.dem. kunnallisjärjestön vaalilehdessä edellytettiin muun muassa: ”Työväenopistojen, kaupunginkirjastojen ja vapaiden sivistysjärjestöjen aikuisiin kohdistuvaa opiskelu- ja virkistystoimintaa on jatkuvasti kehitettävä ja laajennettava.” Lisäksi porvarillinen vastustus oli valtuustossa murrettava, jotta voitaisiin laajentaa työväenopiston opetustiloja eri puolilla kaupunkia. Tarve oli suuri.

Toisaalta sosialidemokraattinen liike oli kuitenkin käytännön elämässä verraten varovainen kertoessaan paikallisesti pitemmän tähtäimen koulutuspyrkimyksistään ja muutostavoitteistaan. Perinteet istuivat syvässä. Samassa vaalilehdessä otsikoitiin opintiestä näkyvästi, puolen sivun mittaisella jutulla: ”Kansakoulu on työläisten koulu.” Toki mainittiin, että sitä piti monella tavalla kehittää palvelemaan muuttuvia oloja. Lisäksi lähes yhtä laajasti ja yhtä myönteisesti kerrottiin: ”Ammattikoulu luo elämänuran.” Laajahkon kansakoulutekstin lomaan tiivistettiin yhteen ainoaan lauseeseen: ”Oppikouluihin pyrkiville lahjakkaille vähävaraisille oppilaille on kaupungin taattava mahdollisuus myös korkeakouluopintoihin.”⁹¹

ohjelmasta ja kokouskäsitteystä myös Ripatti 1992 s 147–150; Soikkanen 1991 s 334 (lainaus).

⁸⁹ Ripatti 1992 s 150; Hakoniemi s 265.

⁹⁰ SDP:n sivistyspoliittinen ohjelma, liitejulkaisussa Alustuksia SDP:n puoluekokoukselle 1949, lainaukset s 53

⁹¹ Helsinki Sinun kaupunkisi, myös lainaukset (vaalilehti kirjoittajan kokoelmassa). – Mainittakoon havainnollisena esimerkkinä, että kirjoittajan äidillä (1919–2005) oli 1950-luvun lopulla vahva kanta, että perheen lasten tuli pyrkiä oppikouluun. Se ei ollut siinä ympäristössä itsestään selvää, mutta siitä oli kuitenkin seurauksensa, kuten tästä kaikesta tekstistäkin voi päätellä. Hänen oma koulutiensä oli jäänyt neljään luokkaan kansakoulua, sitten maaseudun työt vaativat mukaansa ennen omilleen lähtöä. Sotien jälkeen Ammattienedistämislaitos tarjosi mahdollisuuden vahvistaa käytännön työnteossa kehittyneitä

Linjoille Helsingin Kallioon

SDP:n puoluekokouksen hyväksymä sivistyspoliittinen ohjelma tarjosi SKDL:n aiemmin valmistuneen kulttuuripoliittisen ohjelman tavoin Sivistysliitolle hyvän, kannustavan selkänöjan jatkuvalle, myös uusia painopisteitä hakevalle toiminnalle. Kummassakin TSL mainittiin aivan erikseen ja myönteisin sanoin. Liitossa kiinnitettiin jatkossa aiempaa enemmän huomiota toimintaan ja kannanilmauksiin perinteisen opintokerhotyön ulkopuolelle, erityisesti kaikkia koskevaan koulutukseen sekä sen uudistamisen tarpeisiin. Pääsihteeri Arvi Hautamäki pääsi kiittämään sosialidemokraattista puoluetta sivistysohjelmasta vielä toukokuussa 1952, kun hän oli jälleen puoluekokoukseen kutsuttuna liiton edustajana. ”Monesti olemme joutuneet viittaamaan tähän sivistysohjelmaan ja paljon meidän piirissämme on siitä puhetta ollut.”⁹²

Toivottua opintokerholakia ei saatu toteutumaan vielä pitkiin aikoihin. TSL:n taloudelliset vaikeudet jatkuivat. Toimintaa luonnollisesti jatkettiin, sillä vaikeuksista ei voinut lannistua, vaan ratkaisuehdotuksia oli tarpeen etsiä tärkeän työn turvaamiseksi. Osuusliike Elanto aiheutti omalta osaltaan hieman lisää hankaluuksia, sillä se ilmoitti elokuussa 1949 tarvitsevansa Kaikukadun tilat seuraavana vuonna omaan käyttöönsä. Tosin se ei jättänyt liittoa isompaan pulaan, vaan päinvastoin tarjosi käyttöön muita hallitsemiaan toimistotiloja verraten läheltä Kallion kaupunginosassa IV linjan numerossa 3–5, vuonna 1945 valmistuneen rakennuksen A-rapussa.⁹³

Kevään 1950 kuluessa liitto muutti. *Työläisopiskelijan* vauhdikkaan kuvauksen mukaan muuton avainhenkilöinä olivat ”TSL:n tyttäret”, jotka Kaikukadulla purkivat hyllyt, siirsivät tavarat, kirjat ja paperipinot paikoiltaan sekä pakkasivat kaiken puulaatikoihin muuttomiesten kuljetettavaksi. ”Emme ole koskaan tienneet, että sivistyksellä on niin paljon painoa”, hämmästelivät laatikoita kantaneet muuttomiehet. Perillä IV linjalla samat tyttäret huolehtivat sitten tilojen uudelleen järjestelystä.⁹⁴ Seuraavat vuodet menivät sitten ainakin stadilaisten hyvin tuntemilla Kallion linjoilla, edelleen Elannon vuokralaisena.

On mielenkiintoista lukea edustajiston kevätkokouksen 30.5.1950 pöytäkirjasta liiton valmistautumisesta seuraavalle, kesäkuussa alkavalle toimintakaudelle. Kokous pidettiin iltakuudelta Siltasaareissa työväentalon B-salissa. Evästyksenä mainittiin ensinnäkin, kuinka kerhoja tuli ohjata aihevalinnassa siten, että aiheet ”yhä paremmin vastaavat liiton opinnollisia toimintaperiaatteita”. Lisäksi tuli suosia ja etusijalle laittaa sellaisia aiheita, joista liitolla jo oli

ammattillista osaamista.

⁹² Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XXII Puoluekokouksesta Helsingissä 22.5.-24.5.1952. Helsinki: SDP 1953, s 40–41, lainaus s 40.

⁹³ Pääosin Elannon työsuhteasuntoja sisältäneen kerrostalon oli piirtänyt arkkitehti Toivo Löyskä. Lapsia oli paljon. Ennen sotia 1939 ehdittiin tontille rakentaa valmiiksi vasta autotalli, joka sodan aikana toimi väestönsuojana (Nenonen, Toppari 1983 s 162–165).

⁹⁴ Jäkkärä: Kulttuuriamatsonit eli kun sivistysliitto muutti majaa. *Työläisopiskelija* 4/1950 (Jäkkärä 1950),

opintoaineistoja saatavilla. Säästöä se oli pienikin säästö. Tällaisia aiheita olivat esimerkiksi kunnallistieto, järjestöasiat, työväenliikkeen historia ja ammattiyhdistystieto, kaikki vanhoja tuttuja ja keskeisiä opiskeluaiheita.

Menojen hillitsemiseen viittasi myös maininta siitä, että opintokerhoväkeä tuli kannustaa järjestämään laajemmalla alueella koostuvia yhteisiä neuvottelukokouksia. Sinänsä aivan järkeen käypänä perusteluna oli, että opintoneuvojat eivät ehtineet millään kaikkialla käydä.⁹⁵

Jo entuudestaan liitto oli koonnut sivistystyöjärjestöjen edustajia yhteisiin vuotuisiin tai satunnaisempiin kokouksiin eri puolilla maata. Esimerkiksi maaliskuun lopulla 1948 tällainen tapaaminen oli toteutettu kaksipäiväisenä Keuruulla 50 hengen voimin. Tammikuun 13.–14. päivänä 1951 järjestettiin vastaavanlainen ”yhteinen neuvonpito” jälleen Keuruulla, Keuruselän lomahotellissa. Tulevasta tapahtumasta oli etukäteen sivun kokoinen mainostusteksti *Työläisopiskelijassa*.

Keuruun tilaisuus alkoi lauantaina pääsihteeri Arvi Hautamäen avauspuheenvuorolla. Puheita oli kaiken kaikkiaan vähän, ja aikaa jätettiin paljon yhteiselle keskustelulle. Ennen päivällistä kertoi vielä maisteri Martti Takala yleisemmin opiskelun ongelmista. Päivällisen ja saunan jälkeen, iltateen aikoihin, alkoi ohjelmallinen illanvietto, ”huvimestarina” Anni Vallanti. Jokaisen toivottiin suorittavan ohjelmaa ”parhaan halunsa jälkeen”.

Sunnuntaina puhui ensin maisteri Kaisa Salonen aiheesta ”Kuvataiteet ja työläisopiskelija”. Toimistos sihteeri Oiva Valavaara alusti seuraavaksi keskustelun kevään ja kesäkauden toimintasuunnitelmista. ”Sivistystyöjärjestöjen toimintamahdollisuuksista” puhui lopuksi maisteri Annikki Saarela-Johansson.

Tällaiset tapaamiset mahdollistivat TSL-väen tiedonkulkua, ajatustenvaihtoa ja yhteydenpitoa vielä laajemmin kuin lähialueiden yhteiset tilaisuudet. Hyödyksi nekin olivat toki keskusteluineen. Oli hyvä ja tarpeellista tavata samanlaisissa riennoissa toimivia tovereita, kuulla heidän onnistumisistaan ja vaikeuksistaan sekä kertoa samalla omista kokemuksista. Liitto maksoi Keuruun osaltakin matkakulut junalla tai linja-autolla. Jokainen osallistuja maksoi puolestaan itse osallistumisesta ja kahden vuorokauden täysihoidosta 2–4 hengen huoneessa 850 mk (noin 28 euroa). Jos sivistystyöjärjestöllä oli varoja, se saattoi antaa edustajalleen apurahan, jolla kykeni kustannuksia kattamaan.⁹⁶

Liiton kokonaistilanne ei ollut kuitenkaan ihan näin auvoinen ja vilkkaasti yhteisistä asioista keskusteleva. Moniin sivistysjärjestöihin liittyi sisäisiä ongelmia ja myös aatepohjaista ristivetoa. Niitä ruodittiin esimerkiksi edustajiston syyskokouksessa joulun alla keskiviikkona 20.12.1950

myös lainaukset.

⁹⁵ Edustajiston pk 30.5.1950.

⁹⁶ Tmk pk 10.4.1948; Työläisopiskelija 4/1948, 8–9/1950, myös lainaukset.

Helsingin työväentalon A-salissa. Sivistystyöjärjestöjä oli paperilla kaikkiaan 59, mutta niistä jopa parikymmentä oli heikosti toimivia. Lisäksi muutamien toimintaa haittasivat suuntaerimielisyydet. Järjestökokonaisuus olisi voinut olla paremmassakin toimintakunnossa. Vuonna 1953 toimiviksi mainittiin enää vain 28 sivistystyöjärjestöä.

Kansandemokraattisten kokousedustajien taholta pahoiteltiin työväentalolla, että muutamissa sivistystyöjärjestöissä oli ”vasemmistotyöväki syrjäytetty”. Lisäksi joissakin puheenvuoroissa toivottiin, että *Työläisopiskelijassa* julkaistaisiin enemmän vasemmistolaisten näkemysten mukaisia kirjoituksia. Pöytäkirjaan kirjautui toivomus ilman erikseen tehtyä päätöstä. Kahdenlaista ilmaa oli myös seuraavan vuoden jäsenmaksuperusteissa; näkemysten rajaviivan saattaa arvata. Koeäänestys kertoi, että enemmistö kannatti henkilökohtaisen jäsenmaksuosuuden korottamista 50 pennillä (0,02 euroa) vuonna 1951 yhteensä 2,50 markkaan. Jäsenjärjestön jäsenmaksu oli kuitenkin vähintään 2000 mk (noin 66 euroa).⁹⁷

Puoli vuotta myöhemmin, edustajiston kevätkokouksessa 16.5.1951 nousi jälleen nurinaa vasemmistolaisten kokousedustajien taholta. Liiton palveluksessa oli sen mukaan liian vähän vasemmistolaisia opintoneuvoja, ja liiton lehdessä oli edelleen niukasti sen suunnan kirjoituksia. Esiin nousi myös selkeä toivomus: TSL:n tuli saada ”kiinteämpi” yhteys Neuvostoliittoon ja itäisen Euroopan kansandemokraattisten maiden kulttuurijärjestöihin. Arvi Hautamäki vastasi ensinnäkin sen hetken neuvojien olevan vanhoja työntekijöitä, eikä uusien palkkaamiseen ollut varaa. Perustelu oli muodollisesti pätevä. Lisäksi hän totesi lyhyesti, että tällainen yhteys naapurimaahan oli mahdollinen vain SN-seuran välityksellä. Liitto oli sen järjestöjäsen. Hänellä oli myös vasemmistolaisia miellyttänyt uutinen, sillä hän oli aivan pian lähdössä Neuvostoliittoon yhden opettajavaltuuskunnan matkassa.⁹⁸

Satakunnan kerholaisia

Liiton vaikeutuvan talouden ongelmat eivät välttämättä näkyneet aivan samanlaisina ns. kentällä, laajan maan eri puolilla. Havainnollisia esimerkkejä voidaan kertoa Porin suunnalta Satakunnasta. *Työläisopiskelijaan* koottujen tietojen mukaan kerhotoiminta jatkui 1950-luvun alussa tuttuun tapaan, monien edeltäneiden vuosien malliin. Uusia opintokerhojakin oli käynnistynyt sotavuosien jälkeisissä innostuksen tunnelmissa.

Työväen järjestötoiminta sai länsirannikolla Kokemäenjoen suulla alkunsa jo 1800-luvun puolella. Poliittisen toiminnan ohella kulttuuriharrastuksilla oli vahva sijansa: oli työväen teatteria, laulua, soittoa, monia kuoroja ja orkestereita. Työväentalo tarjosi porilaisillekin hyvän kodin vireille harrastuksille. Porin seudun työväen sivistystyöjärjestö saatiin yritysten jälkeen Arvi Hautamäen avustamana vuonna 1937. Ensimmäisenä puheenjohtajana oli Niilo Raivio,

⁹⁷ Edustajiston pk 20.12.1950; ks. myös Pikkusaari 2014 s 89.

⁹⁸ Edustajiston pk 16.5.1951.

varapuheenjohtajana Juho Mäkelä ja sihteerinä Arvi Kontula. *Työläisopiskelijan* mukaan järjestöön kuului vuoden 1949 lopulla 125 erilaista seudun työväenjärjestöä, kaupungin ja maalaiskunnan lisäksi Ulvilan ja Nakkilan kuntien alueelta. Niissä oli noin 15 000 henkilöjäsentä.

Toiminta painottui alusta alkaen erilaisiin juhla- ja luentotilaisuuksiin. Vuoteen 1949 mennessä järjestö sai aikaan 28 erilaiset kurssit. TSL:n kanssa järjestettiin erilaisia luento- ja opintopäiviä noin 70, ja niillä oli osallistujia kaikkiaan 4500. Esimerkiksi syksyllä 1943 järjestetyllä TSL:n kulttuuriviikolla Porin seudulla oli kaikkiaan 23 tilaisuutta, ja niissä oli mukana yhteensä 3000 henkilöä. Myös Yleisradion Porin aalloilla oli päästy esittäytymään, muun muassa liiton 30-vuotispäivän yhteydessä lokakuussa 1949.

Vuonna 1938 perustettiin sivistystyöjärjestöt myös Raumalle, Punkalaitumelle ja Euraan, mutta niiden toiminta ei muodostunut erityisen vilkkaaksi. Sotien jälkeen saivat alkunsa lisäksi sivistystyöjärjestöt Kankaanpäähän, Ikaalisiin, Hämeenkyröön, Tyrvälle ja Keikyään. Näistä kaikista vireimpänä säilyi Porin seudun sivistystyöjärjestö. Lehtikirjoituksessaan Arvi Kontula kiinnitti huomiota siihen, että sodan jälkeisessä tilanteessa työväenliikkeellä oli ”suuri puute henkisistä työntekijöistä”, sillä ajankohdan poliittinen ja muukin toiminta nieli heidät kokonaan.⁹⁹

Porilainen sos.dem. nuorisoyhdistys sai alkunsa 1920-luvulla vanhan nuorisoliiton hajoamisen seurauksena. Alusta asti yhdistyksessä harrastettiin TSL:n avulla opintotoimintaa: järjestötehtäviä, kirjanpitoa, puhetaitoa, lausuntaa, näyttämötaidetta, ruotsia, esperantoa, sosialismin teoriaa, psykologiaa ja varhaisnuorisotyötä, muiden muassa. Kun yhdistyksellä oli käytössään oma huvila, toimi joinakin vuosina myös puutarhanhoidon kerho. Esimerkiksi kaudella 1929–30 nuorisoyhdistyksessä oli yhtäaikaa kuusi opintoryhmää.

Toimintakaudella 1948–49 opiskeli viisi ryhmää. Yksi oli yleisohjelmallinen, lisäksi olivat näytelmä-, sosiaalinen-, sosialismin ja ruotsin kielen opintoryhmät. Valtionapukirjoista oli muodostunut vuosien kuluessa ja opintojen edetessä kaiken kaikkiaan sangen laaja kirjasto, joka oli jäsenistön ahkerassa käytössä.¹⁰⁰

Toukokuussa 1927 muodostettiin Porin sos.dem. naisyhdistyksen pariin opintokerho 13 hengen voimin. Kerho liittyi TSL:n alaiseksi. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi ja opinto-ohjaajaksi valittiin Fanny Ahlfors; neljäkymmenluvun lopulla ohjaajana toimi Enni Korhonen. Pitkäaikaisena sihteerinä toimi Irja Koivu. Jäsenmäärä vaihteli vuosien kuluessa 15–25 välillä, ja useimmat perustamisessa mukana olleet olivat ahkerasti mukana vielä kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Kerho kokoontui yleensä viikoittain maanantaisin. Opintoaiheina olivat alusta alkaen muun muassa tullikysymykset, verotus, huoltoalan kysymykset. Myös ulkopuolisia alustajia käytettiin joskus. Opintotilaisuuksissa luettiin hyvää kaunokirjallisuuttakin. Tämänkin kerhon huomaan kertyi

⁹⁹ Arvi Kontula: Katsaus Porin seudun työväen sivistystyöjärjestön toimintaan. *Työläisopiskelija* 1/1950.

¹⁰⁰ Y. E.: Porin työn nuorten opiskelutaipaleelta. *Työläisopiskelija* 1/1950.

vuosien varrella laajahko kirjasto.¹⁰¹

Toejoen työväenyhdistyksellä ja sos.dem. naisyhdistyksellä oli opintokerhotoimintaa jo ennen sotavuosia Porin pohjoislaidalla. Aiheina muisteltiin olleen kunnallistietoa, järjestötehtäviä ja juhlakulttuuria. Syksyllä 1948 aloitettiin kerhotyö uusin voimin, opinto-ohjaajana ja puheenjohtajana Erkki Lahtinen ja sihteerinä Viljo Seppänen. Myöhemmin tehtäviin tulivat Aarne Niemi ja Eila Vallin. Tarkoituksena oli työväenyhdistyksen ja naisyhdistyksen jäsenten ”valistuneisuuden ja toverillisuuden lisääminen”. Pääosin nuorista tovereista koostunut kerho kokoontui joka toinen perjantai järjestötehtävien merkeissä, TSL:n opintoaineistoa hyödyntäen.¹⁰²

Porin kaupungin liitosalueella toimi Vähärauman työväenyhdistyksen opintokerho aina kolmekymmenluvun alun pulavuosilta alkaen. Se järjesti erilaisia kurssi- ja luentotilaisuuksia, sekä sotavuosien jälkeen yhteistyössä sivistystyöjärjestön kanssa myös kirjanpitokurssit. Kerhotoiminta keskittyi 1940-luvun lopulla ensinnäkin puhetaidon ja näyttämötoiminnan opiskeluun. Toinen opintoryhmä työskenteli ”näyttämötekniikan salaisuuksien selville saamiseksi”. Selitys löytyi siitä, että sotavuosien jälkeen yhdistys sai valmiiksi oman työväentalon. Näyttelijä Dagi Stenuddin ohjaamassa kerhossa oli vakituinen kantajoukko, mutta kenties jokin sota-ajalta periytynyt välinpitämättömyys jarrutti nuorten mukaan tuleamista. Keskikaupungin riennotkin houkuttivat puoleensa.¹⁰³

Reposaaressa eli ”saarella selällisellä” toimi sos.dem. työläisnuorisoliiton porilainen osasto. Se perusti keväällä 1948 opintokerhon, joka sai Kipinän nimen. ”Kättilönä” toimi O. Lindberg. Kerho kokoontui viikoittaisten osastokokousten yhteydessä etupäässä järjestöaiheen merkeissä. Jäsenet saivat ”alkeisopetusta järjestökulttuurissa”, sillä kukin toimi vuorollaan puheenjohtajana ja sihteerinä. Samassa yhteydessä keskusteltiin kyllä muistakin ajankohtaisista aiheista ja esitettiin ohjelmaakin. Kerhon kokoontumisiin osallistui viikoittain 15–30 nuorta. Enemmänkin toivottiin, mutta Reposaaari, Porin toisen ulkosataman alueella, oli pienestä koostaan huolimatta ”tupaten täynnä järjestöjä ja melkein jokaisella on monta rautaa tulella”. Tärkeä opintokerho ei ollut suinkaan ainoa houkuttelevaa toimintaa tarjonnut. Vuoden 1950 alussa oli tulossa viikon mittainen järjestötoiminnan kurssi yhdessä työväenyhdistyksen kanssa.¹⁰⁴

Lokakuussa 1948 käynnistyi Porin postimiesten opintokerho. Paikalla oli 12 ammattiosaston jäsentä. Puheenjohtajaksi ja opinto-ohjaajaksi valittiin Martti Häyhtiö, sihteeriksi V. Lammi ja taloudenhoitajaksi P. Someristo. Kerho oli yleisohjelmallinen. Heti ensimmäisenä opintokautena 1948–49 pidettiin viisitoista opintokokousta, keskimäärin seitsemän hengen voimin. Siinä ei vielä

¹⁰¹ Hilma L. [Laine?]: Porin sos.dem. naisyhdistyksen opintokerhon toimintaa vuosien varrella. Työläisopiskelija 1/1950.

¹⁰² E. L. [Erkki Lahtinen?]: Toejoen työväenyhdistyksen opintokerhon työskentelystä. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaus.

¹⁰³ A. K. [Arvi Kontula?]: Kuulumisia Vähärauman ty:n kerhosta. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaukset.

¹⁰⁴ U. T.: Reposaaaren Työn Nuorten ”Kipinän” kerhon toimintaa. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaukset.

ollut kaikki: koko ajan oli rinnalla myös järjestötoimitsijan tehtävien opiskelua vilkkaine keskusteluineen. Esimerkiksi syksyllä sai jokainen vuorollaan tehtäväksi pitää ns. nurkkapöytäkirjaa, lähinnä humoristisia tapahtumia tai käänteitä talteen kirjatun. Pirstystä antoivat tietokilpailutkin. Ja kevätkaudella 1949 paneuduttiin enemmän oman ammatin asioihin jokaisen valmistautuessa postiljoonikurssiin. Syksyllä virisi puolestaan ruotsin kielen opiskelu.

Porilaisten postimiesten kerho-opiskelulla oli pitemmät, vuosiin 1934–36 ulottuneet juuret, ja sen takia kerhon kirjastoon oli ehtinyt jo kertyä yli sata teosta. Silloin oli aiheina ollut ammattiyhdistystietoa, yhteiskuntaoppia ja maailmanhistoriaa. Postikonttorin hoitaja oli kuitenkin tuolloin painostanut lopettamaan mielestään kommunistisen kerhon toiminnan.¹⁰⁵

Tehdaskin antoi tukensa

Harjavallan kuparitehtaalaiden parissa toimi neljäkymmenluvun jälkimmäisellä puoliskolla Kuparitehtaan opinto- ja taidekerho. Sen toiminta painottui aluksi pääosin näytelmäharrastuksiin, mutta tammikuusta 1948 alkaen sen parissa oli myös opiskelua. Silloin aloitettiin TSL:n kirjekurssina suullisen esitystaidon alkeiden ja pian myös puhetaidon kurssit. Kumpikin suoritettiin kiitettävällä arvosanalla. Seuraavaksi aloitettiin kansantaloustieteen ja englannin kielen kurssit. Kerhon puheenjohtajana oli vuonna 1948 insinööri Toivo Niemelä ja seuraavana vuonna levyseppä Emil Immonen, joka toimi myös opinto-ohjaajana. Kielikurssin ohjaajana oli maisteri, rouva Sariola.

Toimintaa saatiin viihtyisämmäksi ja mielenkiintoisemmaksi monipuolistamalla kerhoiltojen ohjelmaa. Hauskuutta tarjosivat esimerkiksi huumoripitoiset pakinapöytäkirjat sekä luenta- ja lausuntasarjat. Itse tehty *Kerholehti* tarjosi sekin virkistävää ja valistavaa ohjelmaa yhteisissä juhlatilaisuuksissa. Merkille pantavaa oli, että tehtaan johto suhtautui opintotoimintaan myönteisesti. Kerho sai taloudellista tukea, käyttöönsä vapaan kerhohuoneiston ja kalusteitakin.

Mainittakoon, että vuonna 1948 toimi Opinto- ja taidekerhon yhteydessä lisäksi teknillisen matematiikan piiri. Siinä opiskeltiin teknillisen kirjeopiston Tietomiehen kirjekurssin pohjalta. Opettajina olivat teknikot Paavo Viksten ja Mauno Hannuniemi.¹⁰⁶

Porin metallityöväen ammattiosasto sai alkunsa vuonna 1899. Jostakin syystä osaston parissa opiskelun kipinä ei 1920–30-luvulla iskenyt pitkään aikaan erityistä tulta. Tosin osaston jäseniä osallistui esimerkiksi Porin seudun sivistystyöjärjestön kursseille. Myös työväenopiston tarjoamiin mahdollisuuksiin tartuttiin. Aivan uuden sysäyksen ammattiosaston opintotoiminnan virittämiseen antoi vasta sivistystyöjärjestön syksyllä 1948 järjestämä opinto-ohjaajakurssi. Siihen osallistui myös ammattiosaston jäseniä. Tammikuussa 1949 osaston pariin saatiinkin toimimaan

¹⁰⁵ Martti Häyhtiö: Porin postimiesten opintokerhon toimintaa. Työläisopiskelija 1/1950.

¹⁰⁶ E. J.: Kuparitehtaan opintokerhon toiminnasta Harjavallassa. Työläisopiskelija 1/1950.

ammattiyhdistystiedon opintokerho. Tauno Jussilan ohjaamia opintokokouksia pidettiin viikoittain. Ilahduttavaa oli, että kerholaiset olivat pääosaltaan nuorempaa ammattiyhdistysväkeä.¹⁰⁷

Kuten niin monella paikkakunnalla, myös Raumalla työväentalo tarjosi työväelle monia toiminnan mahdollisuuksia. Sos.dem. työväenyhdistyksen omistamassa Soihtulassa järjestettiin aikojen kuluessa myös valistus- ja opintotoimintaa. Talon tiloja hyödynsi myös ammatillinen paikallisjärjestö omiin kursseihinsa. Sos.dem. työläisnuoriso-osaston parissa aloitti Työn nuorten opintokerho jonkin aikaa sotavuosien jälkeen. Siihen kuului parikymmentä nuorta, jotka aloittivat puhetaidon opiskelulla. Kun lisäksi kaupungilta saatiin jonkin verran varoja varhaisnuorisotyöhön, päätettiin ryhtyä kouluttamaan tälle työlle ohjaajia. Syksyllä 1949 kirjukurssille osallistui 12 nuorta, jotka kokoontuivat vastaamaan kurssikirjeiden kysymyksiin joka toinen viikko. Työläisnuoriso-osasto järjesti myös oman, viikon mittaisen kurssin, jolle osallistui 15 nuorta. Nuoria osallistui myös Rauman kansalaisopiston ja kaupungin nuorisotyölautakunnankin järjestämille kurseille.¹⁰⁸

Sorkan pienviljelijöillä oli ennen sotia TSL:n alaista opintotoimintaa muun muassa viljelyskasveihin ja kotieläimiin liittyen, ammatillista osaamista lisäten, kuten aiemmin kerrottiin. Myös järjestötoimintaa opiskeltiin sekä kunnallisten lautakuntien ja valtuuston työskentelymuotoja harjoiteltiin. Terveysoppi ja sosiologiakin olivat joskus mukana. Sorkan työväenyhdistyksellä oli oma opintokerhonsa Uurtaja. Sota kuitenkin katkaisi sen opintotoiminnan. Se sitten jatkui enemmänkin työväenyhdistyksen voimin vuonna 1948. Aluksi tutkittiin kerhoaiheena huoltolakia, sitten kunnallista verotusta. Sorkan alue oli maantieteellisesti haasteellinen opintotoiminnalle: se kattoi noin 20 km mittaisen kaistaleen Pohjanlahden uloimmasta saaristosta sisämaahan päin. Varsinkin kelirikko aiheutti syksyin ja keväin omat haittansa saaristossa asuville kerholaisille.¹⁰⁹

Ikaalisissa toimi 1940-luvulla ilmeisesti ainoastaan Miettisten työväenyhdistyksen opintokerho, jolla oli juuret jo parin vuosikymmenen takana. Useita aiheita opiskeltiin kerhomuodossa. Raskas sota-aika oli siellä katkaissut niin yhdistys- kuin kerhotoiminnankin. Muutama kerholainen menetettiin rintamalla kaatuneena. Neljäkymmenluvun lopulla aloitettiin melkein kokonaan uusin voimin, ja innostusta riitti. Ymmärrettiin, että varsinkin maaseudulla opintokerho oli juuri se ”koulu”, missä saattoi lisätä tietoaan. Kerho antoi myös muuta, paljon sellaisia tietoja, joita tarvittiin yhdistystoiminnassa ja elämässä yleensäkin. Nimimerkki J. M. totesikin kerho-opiskelun olevan ”halvinta ja parasta pohjakoulutusta ja jälkikasvatusta tulevaisuutta ajatellen, koska emme ole tiedoissa ja taidoissa vielä sillä tasolla, missä tulisi olla”. Mitä valistuneempi ja tietoisempi työväenluokka olisi, sitä vähemmän sitä voisi ”jallittaa”, hän arvioi.¹¹⁰

Pääkaupunkiseudulla ilmansuunnan muutos

¹⁰⁷ V. V. V.: Porin metallityöväen ammattiosaston opinto- ja kurssitoiminnasta. Työläisopiskelija 1/1950.

¹⁰⁸ Kalevi S-d.: Rauman työn nuorten opiskelutoiminnasta. Työläisopiskelija 1/1950.

¹⁰⁹ Toimi Vastavirta: Sorkan Ty:n opintokerhon elämää. Työläisopiskelija 1/1950.

¹¹⁰ J. M.: Miettisten Ty:n kerhon kuulumisia. Työläisopiskelija 1/1950, myös lainaukset.

Pääkaupunkiseudulla vuoden 1946 alku merkitsi sekä hallinnollista taitekohtaa että myös toimintasuunnan muutoksia. Laaja Helsinkiä ympäröinyt esikaupunkien asutuksen vyöhyke liitettiin kaupunkiin, mukana osa maalaiskuntaa, itsenäisiä kuntia ja Haagan kauppalakin. Valtavaa muutosta oli valmisteltu parinkymmenen vuoden ajan. Vaalipiiriä toteuduttua vuonna 1952 sosialidemokraatit irrottivat Helsingin kunnallisjärjestönsä Uudenmaan piiristä muuttaen sen samalla piirijärjestöksi. Sosialidemokraattien ja kansandemokraattien piiritoimistot pyrkivät kiihkaasti saamaan liitosalueille uusia yhdistyksiä ja herättelemään vanhoja uuteen toimintaan niin kantakaupungissa kuin esikaupungeissa. Monet uusista sos. dem. yhdistyksistä liittyivät samalla HTY:n jäseneksi, mikä takasi siinä sosialidemokraattien enemmistöaseman jatkumisen.¹¹¹

TSL:n toiminnassakin yhteistyön suunta oli nyt liitosalueella toinen: maalaiskunnan sivistystyöjärjestön sijasta Helsingin sivistystyöjärjestö, jossa kansandemokraateilla oli varsin vahva asema. Helsingin maalaiskunnan sivistystyöjärjestön kotipaikka siirtyi Tapanilasta Tikkurilaan, missä sen toiminta jatkui ja lomittui suuren Tikkurilan työväenyhdistyksen omaan sivistys- ja opintotoimintaan. Työ jatkui maalaiskunnassa entisillä linjoilla muun muassa luentotilaisuuksin, avustuksin ja kunnallispoliittisin neuvottelutilaisuuksin. Opintokerhotoimintaan kannustettiin. Viisikymmenluvun edetessä koettiin vaikeuksia innostuksen vähentyessä, mutta edelleen pyrittiin lähettämään jäseniä TSL:n kursseille. Toiminnan heikentymistä kuvasti sekin, ettei Tikkurilan työväenyhdistyksen opintotoimikunta pitänyt esimerkiksi vuonna 1959 yhtään kokousta.¹¹²

Maalaiskunnan puolella toimi Helsingin pitäjän demokraattinen yhdistys, joka oli SKDL:n perusosasto. Se aloitti syksyllä 1954 opintokerhotoimintansa työväenliikkeen historian parissa. Lähtökohtana oli, että ”mitään uutta ei pystytä omaksumaan, ellei tunneta vanhaa”. Ryhmässä oli vaihtelevasti kahdeksasta kolmeentoista osallistujaa. Kerho oli aluksi kokoontunut yksityisasunnoissa eri puolilla paikkakuntaa, mutta myöhemmin saatiin vakinainen kokoontumispaikka kirkonkylän kansakoululta. Talvikaudella 1955–56 opinto-ohjelmassa oli kunnallishallinto. Lisäksi pohdittiin erilaisia ajankohtaisia kysymyksiä. Opintokokouksissa saivat tulla puheenjohtajat ja sihteeri samalla käytännön harjoitusta tehtäviinsä.¹¹³

Lännen suunnalla Haagan kauppalasta tuli osa Helsingin kaupunkia. Muutos heijastui Haagan työväenyhdistyksessä aluksi odotuksena toiminnan vireytymisestä. Pian sodan jälkeen jäsenmäärä kohosikin voimakkaasti, laskien sitten pitkin 1950-lukua monestakin syystä. Nuoriso-osasto käynnistettiin vuonna 1949 toiveikkaasti, mutta pian se tyrehtyi ohjaajapulaan. Hyvin toimineella naisjaostolla oli auttava kätensä varhaisnuorten eli Päivän nuorten toiminnassa. Varsin pian 1950-luvulla havaittiin kuitenkin, että suuren kaupungin keskustalla on kasvaviin nuoriin omaa vetovoimaansa, esimerkiksi elokuvien muodossa. Teatteriharrastusta onnistuttiin jatkamaan aina

¹¹¹ Tero Tuomisto: Koko kaupungin hyvä. Helsingin Sos. dem. Piirin 40-vuotisjulkaisu. Työväen Helsinki 12/92. Helsinki 1992 (Tuomisto 1992), s 6–8; Tuomisto 1984a s 398.

¹¹² Vasara 2000 s 355–358.

¹¹³ ”Mukana ollut”: Vakaata opiskelua. Työläisopiskelija 3–4/1956, myös lainaus.

1960-luvun alkuvuosiin, television valtakauden alkuun saakka.

Yhdistyksessä oli aiemmilta vuosilta kokemusta opintokerhotoiminnasta, hyvin vaativastakin, mutta ilmeisesti monet muutokset jarruttivat uutta alkua. Kuitenkin yhdistyksen aloitteesta avattiin Haagaan Helsingin työväenopiston toimipiste vuonna 1946. Haagan työväenyhdistyksen pariin saatiin pitkähkön tauon jälkeen uusi opintokerho alulle vasta vuonna 1966.

Haagan alueella oli sotavuosien jälkeen myös hyvin vilkasta SKDL:n paikallista toimintaa. Kansandemokraatitkin pääsivät vuokraamaan työväentaloa omiin kokouksiinsa ja tilaisuuksiinsa, ilmeisesti puolueopintoihinsakin, kunnes he 1960-luvulla siirtyivät muihin tiloihin.¹¹⁴

Lauttasaarikin siirtyi osaksi laajentuvaa Helsingin kaupunkia. Jo muutosta edeltäneenä vuonna 1945 sinne perustettiin SKDL:n yhdistys ja pian sen jälkeen myös kommunistinen puolueosasto. Niiden toiminta oli varsin vilkasta. Niillä oli luonteva, opinto- ja koulutustoimintaa harrastava yhteistyökumppani Myllykallion parakkirakennuksissa: toimintaansa aloitellut Sirola-opisto. Se tosin siirtyi pian vakinaisempiin tiloihin Harvialaan.

Lokakuussa 1947 sai puolestaan alkunsa Lauttasaaren sosialidemokraattinen yhdistys. Kahden puoluesuuntauksen keskinäinen elo vaikutti historiakirjan mukaan paikkakunnalla varsin asialliselta, vaikka kansandemokraattisella puolella oltiin tottumattomampia kansanvaltaiseen järjestötoimintaan. Sen sijaan puolueiden tasolla sanan säilä heilui. Sos.dem. yhdistyksen myöhempi puheenjohtaja Frans Sillanpää kuvaili pienessä historiikissaan osuvasti, kuinka ”kommunistien kiivas parjauksen kampanja” iski tarkoituksella sos.dem. puolueen johdon ja jäsenistön väliin, hämminkiä, eripuraa ja hajaannusta tavoitellen.

Sos.dem. yhdistyksen alkuvuosia saarella on kuvattu kivuliaiksi alun innostuksen jälkeen, vaikka piirikin pyrki kirjeillään kannustamaan eteenpäin, kuten muitakin. Yhdet iltamat saatiin aikaan perustamisvuoden joulukuussa, ja alustajia vieraili puhumassa kokouksissa, mutta jo parin vuoden kuluttua tuli ensi kerran lopettamisajatus mieleen. Toiminta kuitenkin jatkui, ja 1950-luvun puolella päästiin paneutumaan oman lähiympäristön kehittämisasioihin sekä kunnallisiin aiheisiin. Ymmärrettävää oli, ettei toiminnallisten vaikeuksien keskellä näytä olleen ylimääräisiä voimia opintotoiminnan aikaansaamiseen. Vuonna 1958 yhdistys teki aloitteen työväenopiston alaosaston aikaansaamisesta Lauttasaaren. Tilapäinen sivuosasto avasi ovensa vuonna 1966 ja varsinainen alueopisto vuonna 1985.¹¹⁵

Aiemman Helsingin maalaiskunnan keskukseen Malmille, koilliseen Helsinkiin, perustettiin helmikuussa 1947 uusi yhdistys kommunistien onnistuttua valtaamaan vanhan työväenyhdistyksen

¹¹⁴ Leskelä s 116–117, 121–127, 139–144, 155.

¹¹⁵ Risto Kolanen, Seppo Väisänen: Saaren ja aatteen asialla. Lauttasaaren sosialidemokraattien 60-vuotisjuhlakirja. Työväen Helsinki 21/2007. Helsinki 2007, s 14–19, 36–40, 51–52, 66, 76–77, 81, lainaus s 19.

ja samalla työväentalon oman toimintansa kodiksi.¹¹⁶ Malminseudun työväenyhdistyksessä oli 1930-luvulla ollut kokousten ja poliittisten keskustelujen ohella muun muassa iloista huvitoimintaa sekä vireää opintotoimintaa. Oli ollut kurseja pöytäkirjanteossa ja kirjanpidossa, kuten on muisteltu. Oman pysyvän toimitilan puute, kiertolaiseksi joutuminen, heijastui välittömästi sosialidemokraattien toimintaan ja vaikeutti sitä monella tavalla. Lähin sosialidemokraattien työväentalo oli Tapanilassa. Huvitoimintaa pyrittiin jatkamaan, samoin yhteistyötä lähimpien sos. dem. yhdistysten kesken alueen kehittämiseksi. Opintotoiminta ei jatkunut entisellään, mutta kuitenkin esimerkiksi vuonna 1952 tehtiin linja-autolla yhteinen tutustumisretki Kiljavan ammattiyhdistysopistoon. Seuraavina vuosina osallistuttiin myös Uudenmaan sosialidemokraattien maakuntajuhlille eri paikkakunnilla. Opintokerhotoiminta virisi uudelleen 1960-luvun puolivälissä.¹¹⁷

Tapanilan työväenyhdistyksen nuoriso-osasto aloitti sotavuosien hiljaisuuden jälkeen vireämmän toiminnan syksyllä 1944 nuorten miesten palatessa rintamalta. Opintokerhotoimintaakin käynnistettiin. Siirtyminen maalaiskunnasta kaupungin osaksi ei näytä heilauttaneen toimintaa mihinkään suuntaan, ainakaan siitä ei historiategoksessa kerrota.

Nuoriso-osaston opintokerho järjesti Tapanilan sosialidemokraattiselle järjestöväelle yhteisen luentotilaisuuden maaliskuun lopussa 1949. Alustajaksi saatiin TSL:n pääsihteeri Arvi Hautamäki, jonka ajankohtaisena aiheena oli ”Mitä sosialidemokratia on”. Tällaiselle pohdinnalle oli murrosvaiheessa tarvetta. Seuranneina vuosina nuoriso-osastossa oli opiskelun ohella monipuolista toimintaa, oli kisälli- ja kisällitär-ryhmiä, näytelmäryhmiä, järjestettiin huveja ja ohjelmallisia iltamia. Omalla talolla toimi edelleen vireä työväen näyttämö. Nuorten ohjelmaryhmät kiersivät lähialueenkin yhdistysten tilaisuuksissa. Ne menestyivät hyvin erilaisissa kulttuuri- ja myös urheilukilpailuissa. Opintokerhotoimintaa ohjasi pitemmän aikaa Urpu Vihavainen.¹¹⁸

Tapanilan nuoriso-osastoon siirtyi keväällä 1944 myös puistolalainen Olavi Hurri, joka oli jo edellisenä kesänä liittynyt toveriensa houkuttelemana 15-vuotiaana rippikoululaisena Tikkurilan sos. dem. työläisnuoriso-osastoon. Hän muisteli myöhemmin tapanilalaisten vilkasta opintotoimintaa TSL:n tarjoamien aineistojen pohjalta. Siellä oli ”muun muassa Marxin lisäarvoteoriaa käsitellyt opintokerho, mutta se oli meille kuitenkin etäinen ja vaikea asia, joka jätettiin kesken ja siirryttiin järjestötoiminnan ja kunnallispolitiikan aiheisiin”.¹¹⁹

Sodan loppuminen ja lisäksi alueliitos merkitsivät pääradan varren toisessa taajamassa, Puistolassa,

¹¹⁶ Talon rakentamisesta ja uusista omistajista ks. Raimo Parikka: Se oli toivorikasta aikaa. Malmin metallityöläisten historiaa 75 vuoden ajalta 1912–1987. Jyväskylä 1987 s 56–58, 62, 80.

¹¹⁷ Risto Meriläinen: Malmi työllä rakennettu. Malmin Sosialidemokraatit ry:n 50-vuotisjulkaisu. Työväen Helsinki 14/97. Helsinki 1997 (Meriläinen 1997) s 20–21, 38–39, 52.

¹¹⁸ Tahvanainen 2008 s 395, 419–423, 434–435.

¹¹⁹ Oikeastaan aika mielenkiintoinen elämä. Olavi Hurrin muistelmat. Toim. Merja Minkkinen. Helsinki: TSL 2011 (jatkoissa Olavi Hurrin muistelmat), s 33–34, 36, lainaus s 36.

koillisen Helsingin liitosalueella voimakasta sosialidemokraattisen järjestötoiminnan nousua vuodesta 1946 alkaen. Yhtenä toimijana oli historiikin mukaan Olavi Hurrikin, joka ohjaajakurssin käytyään oli Nuorten kotkien yhdyshenkilönä; hän osallistui kuitenkin nuorisoliiton edustajana TSL:n 30-vuotisjuhlakokoukseen syyskuussa 1949. Puistolalan työväenyhdistyksen toiminta oli vilkasta monine ohjelmallisine tilaisuuksineen Puistolalan urheilijoiden talolla.

Historiikin mukaan opintotoiminta ei Puistolassa niinkään kiinnostanut. Yhdistyksessä aiemmin toiminutta keskustelukerhoa yritettiin elvyttää 1940-luvulla, mutta onnistumatta. Pitkäaikainen naisten ompeluseura muutettiin vuonna 1950 työväenyhdistyksen naisjaostoksi. Se järjesti ompeluiltoja, erilaisia teemailtoja keskusteluineen, levitti kirjallisuutta sekä järjesti myös huvi- ja juhlatilaisuuksia. Kokoukset aloitettiin tai lopetettiin usein laululla, ja ohjelmassa oli usein valistavia esitelmiä, melkein pä kuin opintokerhossa konsanaan.

Viisikymmenluvulla puistolalaisilla oli paljon retkiä ja tutustumiskäyntejä. Työväenyhdistys piti myös yllä alueellista järjestöjen yhteistoimintaa esikaupunkialueiden olojen kohentamiseksi. Vaikka kansandemokraattien kannatus oli Puistolassa verraten vahvaa, ei kahden työväenliikkeen suuntauksen välinen yhteistoiminta tahtonut sujua sosialidemokraattien vastahakoisuuden takia.¹²⁰

Erilaisia yhdistyksiä

Kalevi Haikara on kuvannut, miten kirjavaksi SKDL:n järjestökenttä viisikymmenluvulla muodostui. Oli runsaasti alueellisia yhdistyksiä ja niiden lisäksi myös paljon työpaikkakohtaisia järjestöjä sekä työ- ja ammattialojen poliittisia järjestöjä. Helsingissä oli omia SKDL:n yhdistyksiä ensimmäisinä esimerkiksi rautatieläisillä ja putkimiehillä. Urheilijoitakin koottiin omaan yhdistykseen. Ja puoluekenttä kehittyi jatkuvasti värikkäämmäksi. Heti toisessa liittokokouksessa vuonna 1949 sanoi järjestösihteeri Yrjö Salonen, että ”järjestötyyppeihin nähden ei SKDL:n puitteissa ole mitään syytä jäykistyä kaavoihin, vaan on pyrittävä kehittämään ja löytämään kaikkia sellaisia muotoja, jotka vievät liikettämme eteenpäin”. Haikaran teos keskittyy poliittiseen ja järjestölliseen toimintaan, joen yhdistyksissä harrastettu sivistys- ja kulttuuritoiminta tai opintotoiminta eivät juuri saa sijaa.¹²¹

Esimerkiksi Helsingin sos.dem. naisyhdistykselle tuli jokin opintotoiminnan katkos heti sodan jälkeen, joskaan se ei ainakaan aluksi johtunut kaupungin laajentumisesta ja siten toimintakentän huomattavasta kasvusta. Vuonna 1945 yritettiin hetken herätellä aiempaa, sota-aikana uupunutta kunnallistiedon kerhoa, mutta tuloksetta. Vasta vuonna 1951 perustettiin toiminnan virkistykseksi Keskipäivän kerho, tavallaan opintokerhon jatkeena. Siihen kuului 10–20 naista, jotka kokoontuivat toistensa kotona pari kertaa kuukaudessa, myöhemmin lähes viikoittain. Vetäjänä oli Meri Utrio,

¹²⁰ Puistolalan Sos.dem. Työväenyhdistys (s 20–25, Risto Meriläinen). – Pieni inhimillinen ristiriita: Puistolalan pöytäkirjojen ja historiikin mukaan Olavi Hurri oli 1950-luvun puoliväliin saakka yhdistyksen jäsen, mutta omien muistelmiensa mukaan hän oli Tapanilan ty:n jäsen.

¹²¹ Haikara s 99–101, lainaus s 99.

myöhemmin Marjatta Joutsen. Tapaamisissa keskusteltiin erilaisista ajankohtaisista asioista ja opiskeltiin myös R.H. Oittisen kirjaa *Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa*. Kerhon tapahtumista ja tilaisuuksista muodostui huomattava osa naisyhdistyksen toiminnan kokonaisuutta.

Vuodesta 1953 alkaen kerho järjesti myös tutustumiskäyntejä eri laitoksiin, retkiä, kuten esimerkiksi Helsingin Lastenlinnaan ja SAK:n Kiljavan opistoon, sekä yhteisiä ohjelmallisia illanviettojakin. Kirjallisuuskin kiinnosti: yhdessä Käpyrinteen vanhainkodin kanssa järjestettiin kirjallinen ilma, jonka tulot annettiin laitoksen käyttöön. Kerhon parissa toimi myös kirjarengas, ja oli sillä myös Ikinuoret-lauluryhmä. Vuonna 1955 retkikohteina olivat eduskuntatalo ja presidentinlinna. Monipuolinen Keskipäivän kerho teki myös hyväntekeväisyyttä. Esimerkiksi vuonna 1956 se lähetti sos.dem. työläisnaisliiton välityksellä joulupaketteja puutteen alaisille lapsiperheille Rautavaaraan ja Taivalkoskelle.¹²²

Esimerkiksi vuonna 1953 pääkaupungin sos.dem. piirissä oli runsaat 70 puolueosastoa. Paikoitellen virisi opintotoimintaa TSL:n parissa, toisin paikoin taas ei lainkaan. Opiskelun osalta hyvän esimerkin tarjosi huhtikuussa 1950 Helsingin etelärannikolle, Väinö Voionmaan pitkäaikaiseen kotikaupunginosaan, perustettu Eiran sosialidemokraattinen yhdistys. Jo toisena toimintavuonna aloitti TSL:n opintokerho parinkymmenen hengen voimin. Ensi alkuun opiskeltiin psykologiaa, sitten sosialismin aatehistoriaa ja teoriaa. Ohjaajana oli aluksi Kalevi Vatanen ja myöhemmin Yrjö Saaristo. Yhdistys oli myös yksi niistä lukuisista, jotka osallistui viisikymmenluvun alussa varainkeruuseen Väinö Voionmaan säätiön hyväksi. Tiivistä opintoharrastusta riitti kolmen vuoden ajaksi, mutta todellinen opiskeluinnostus iski yhdistyksessä uudelleen 1970-luvun alussa, aivan muuttuneissa oloissa.¹²³

Aika vaatii uusia puolueohjelmia

Sivistysliiton jäsenjärjestö SKP päätti vuonna 1948 pitämässään VIII edustajakokouksessa ryhtyä laatimaan ensimmäistä varsinaista puolueohjelmaansa. Elokuussa 1918 hyväksytty jyrkkäsanaainen perustamislause oli merkinnyt irtautumista vanhan yhtenäisen työväenliikkeen Forssan ohjelmasta vuodelta 1903. Puolueohjelman aikaansaaminen ei ollut kuitenkaan ongelmatonta, vaan hyväksyminen lykkääntyi vuodesta toiseen. Kannanottoja toki tehtiin ja julkilausumia annettiin eri tilanteissa lukuisiin ajankohtaisiin asioihin.

Sen sijaan SKDL hyväksyi itselleen ohjelman toisessa liittokokouksessaan 28.6.–1.7.1949. Kokouksessa käytiin kaiken kaikkiaan avoimen monipuolista, teräväsanaista ja itsekritiittistä keskustelua edeltäneiden vuosien politiikasta, kokemuksista, saavutuksista ja pettymyksistä. Jyrkimmät kommunistit olivat tyytyväisiä ”kolmen suuren” hallitusyhteistyön katkeamiseen, muut puolestaan eivät. Kalevi Haikara on tiivistänyt pitkään luetteloon pettymyksen aiheita.

¹²² Laitinen s 75–76.

¹²³ Tuomisto 1992 s 10; Tero Tuomisto: Aallonharjalla ja suvannossa. Eiran Sos.-dem. yhdistyksen viisi vuosikymmentä. Työväen Helsinki 17/00. Helsinki 2000 (Tuomisto 2000b), s 11, 17–19, 35.

Tyytymättömyyttä ilmaistiin esimerkiksi omiin kunnallispolitiikan virheisiin, kirjeohjauksen heikkouteen, liiton johdon kokemattomuuteen, sivistyneistön vieroksumiseen, puhujapalvelujen heikkouksiin, naisten edustuksen unohtamiseen. Pettymystä koettiin myös siksi, että Hella Wuolijoen aika Yleisradion johdossa oli katkennut lyhyeen.

Puheenjohtajana jatkoi (vuoteen 1967 saakka) entinen rautatieläinen, huoltopäällikkö Kusti Kulo, joka oli tullut tehtävään vuonna 1948 K. H. Wiikin ja J. W. Kedon jälkeen. Kansanedustaja Tyyne Tuomisen jälkeen kokouksessa valittiin uudeksi pääsihteeriksi insinööri Yrjö Enne, joka jatkoi kahdessa vaiheessa aina vuoteen 1961 saakka. Kansanedustaja Hertta Kuusinen oli tehtävässä välillä vuodet 1952–58.¹²⁴

Hyväksytty ohjelma nojautui marxilaisiin lähtökohtiin ja lisäksi pitkälti erityisesti kommunistisessa liikkeessä hahmoteltuihin näkemyksiin kapitalismin ja varsinkin monopolikapitalismin ajankohtaisista piirteistä. On kuitenkin syytä huomata, että ohjelmaluonnosta esitellessään kansanedustaja Hertta Kuusinen painotti kokousväelle myös muun muassa demokratian ja parlamentarismien merkitystä. Hänestä parlamentti oli muuttunut yhdeksi luokkataistelun kentäksi. ”Pyrkiessään muuttamaan yhteiskuntaa työväestön on niinollen taisteltava demokratian puolesta myös porvarillisen, kapitalistien hallitseman valtion puitteissa”, hän lausui Kalevi Haikaran mukaan.¹²⁵

Monet yhteistyöjärjestöksi luonnehditun SKDL:n ohjelman sanonnat ja tavoitteet olivat verraten suoraviivaisia, tuon ajankohdan yleisiä vasemmistolaisia tunnelmia ja vaatimuksia heijastaen. Suomalaisia puolueohjelmia tutkineen Olavi Borgin reunahuomautuksia kannattaa tässäkin muistaa. Riippumatta puolueohjelmissä ilmaistuista käytännön tavoitteista tai puhtaan propagandistisista ilmaisuista, ohjelmilla on aina muutakin merkitystä. Niillä on esimerkiksi omaa jäsenistöä yhdistävää vaikutusta, minkä voi hyvin aistia kansandemokraattisesta ohjelmasta ja sen monista sanonnoista. Lisäksi ohjelmilla on Borgin mukaan ”vastustajia järjestävä ja informoiva *merkitys*”.¹²⁶

Laajan kymmenkohtaisen ohjelman alussa korostui ulkopolitiikka sekä ystävyys ja yhteistyö Neuvostoliiton kanssa. Toisena kohtana oli kansanvalta: todelliseen kansanvaltaan johtaisi ”vain kaikkien etuoikeuksien ja samalla luokkaherruuden riistäminen suurporvaristolta”. Sosialistista järjestelmää ei suoraan mainittu puolueen tavoitteena.

Ohjelmassa oli runsaasti käytännön tavoitteita muun muassa suuryhtymien kansallistamisesta, maan pakkolunastamisesta herraskartanoilta ja tilakeinottelijoilta vähän maata omistaville, verotuksesta, sosiaalisesta lainsäädännöstä ja kunnallispolitiikasta. Virkakoneisto ”oli puhdistettava

¹²⁴ Yrjö Enteestä (1898–1961) ks. Suomen kansanedustajat I s 115–116; Hertta Kuusisesta (1904–74) ks. sama s 465. Kusti Kulo (1887–1973) toimi Wikipedian mukaan myös Vapaa-ajattelijain maailmanliiton varapresidenttinä. Opintienä kansakoulu ja käsityöläiskoulu.

¹²⁵ Ks. Haikara, eri kohdin, liittokokouksen keskusteluista s 74–79, ohjelmasta s 88–93, lainaus s 92.

¹²⁶ Ks. Borg s 2–7, myös korostus.

kelvottomista, virkavaltaisista ja kansanvallalle vihamielisistä aineksista”. Puolustusvoimia tuli kehittää YYA-sopimuksen hengessä ”todelliseksi kansanarmeijaksi”.

Ohjelmassa annettiin sijaa myös sivistys- ja kulttuurikysymyksille. Kun ”suurpääoma” oli ohjelman mukaan siihen asti ”kahlehtinut sivistyksen leviämistä, vääristänyt ja kaupallistanut kulttuurielämän”, ja myös yllyttänyt sen välityksellä esiin ”nousukasmaisia, pikkuporvarillisia taipumuksia”, näki SKDL erääksi päätehtäväkseen juuri kulttuurielämän vapauttamisen ”suurpääoman” holhouksesta. Näin voitaisiin laskea uudet perusteet ”kansakunnan henkiseen kasvatukseen ja viljelykseen”. Ohjelman lopussa viitattiin vielä kaksi vuotta aiemmin hyväksytyyn erityiseen kulttuuriohjelmaan. Siinä tuotiin myös TSL:n toiminnan merkitys hyvin esiin.¹²⁷ Puolueohjelman valmistumisen aikoihin kylmä sota idän ja lännen välillä otti uusia askelia eteenpäin. Se puolestaan heijastui Kalevi Haikaran mukaan siten, että kommunistien ennestään tukeva ote SKDL:n johdossa yhä vahvistui ja vieläpä pitemmäksi aikaa.¹²⁸

Jossain määrin voimakkaammin tuli suomalaisen yhteiskuntaan vaikuttamaan sosialidemokraattien uusi periaateohjelma. Sekään ei syntynyt vaivata. SDP asetti kesällä 1948 komitean pohtimaan uuden periaateohjelman aikaansaamista Forssan ohjelman seuraajaksi. Ajan kiivaan kuohunnan keskellä komitea ei ehtinyt kokoontua lainkaan.

Kiireellä asetettiin huhtikuussa 1949 uusi valmisteluryhmä. Jälleen tarvittiin Sivistysliiton toimihenkilöitä ja heidän osaamistaan. TSL:n entinen sihteeri, ajankohtaisiin sosialismin kysymyksiin paneutunut maisteri Pekka Railo nimettiin puheenjohtajaksi. Komitean jäsenistä työhön ehtivät paneutua myös TSL-taustaiset R. H. Oittinen ja Arvi Hautamäki sekä lisäksi puoluesihteeri Väinö Leskinen ja komitean sihteerinä Työvään Akatemian opettaja Ensio Kotiranta.

Työn alussa joitakin suuntaviivoja hahmottivat muistioissaan Akatemian johtaja Oittinen ja historiantutkija, tohtori Juhani Paasivirta. Kummankin mielestä puolueen ohjelmaa oli modernisoitava, mutta ensin mainittu korosti enemmän perinteisiä aineksia kuin jälkimmäinen, joka muun muassa painotti keskiluokan huomioimista. Kummankin lähtökohta oli työväänpuolueena säilyminen. Puoluetoimikunnalta ei tullut työhön evästyksiä. Kiirettä piti, ja puoluekokoukseen valmistui pääosin Pekka Railon laatimana luonnos uudeksi periaateohjelmaksi. Se myös tarkoituksella mainittiin hänen ehdotuksenaan, eikä komitean virallisena esityksenä.¹²⁹

Railo kuvasi ehdotuksen esittelyssään millaisiin ajankohtaisiin, käytännössä melkeinpä

¹²⁷ Ohjelma julkaistu esim. Borg s 293–301, myös lainaukset; julkaisussa Paremmat elämän puolesta, eri kohdin, on julkaistu yksittäisiä ohjelmakohtia; myös Mickelsson s 154–159.

¹²⁸ Haikara s 79.

¹²⁹ Soikkanen 1991 s 389–402, 491–494; Forssan ohjelmasta 1903 ja sen uudistamisen tarpeesta ks. Kairamo 1982 s 10–17; ks. myös Hannu Soikkanen: Suomen Sosialidemokraattisen Puoleen ideologinen kehitys kansalaissodan jälkeen, teoksessa Käytännön sosialidemokratiaa. Toim. Pentti Holappa. 2.p. Helsinki: Tammi 1973 (Hannu Soikkanen 1973), s 44–46

mahdottomiin haasteisiin uudella ohjelmalla tuli valmistautua, uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Hän hieman kärjisti ihan tarkoituksella. Puolueen sisällä tuli luonnollisesti huomioida kaikki ”eri etu- ja katsomusvivahteet”. Lisäksi piti torjua kommunistien syytökset sosialismin tieltä lipsumisesta. Mutta oli saman tien vielä kyettävä ”tyynnyttämään ja rauhoittamaan keskiluokkaa ja muita sosialismin iskulauseita pelkääviä”. Oli myös muistettava muun muassa pienviljelijöiden ja maanviljelijöiden edut, kun samalla huolehdittiin teollisuustyöväestönkin elinehdoista. Ohjelman tuli kelvata aatteelliselle nuorisolle, mutta samalla kuitenkin tuli ”pyöristää puolueen luokkataistelutunnukset” sopusointuun SDP:n ajaman hallituspolitiikan ja välttämättömien kompromissien kanssa. Ohjelman tuli vielä muun muassa tarjota toimintamahdollisuudet ”kirkkouskovaisille, lahkolaisille ja kirkosta ja uskonnosta viisi veisaaville”.

Railo viittasi esitykseen myös eräänlaisena koepallona, tosin hän myös ehdotti sen hyväksymistä vaikkapa tilapäisesti. Forssan ohjelmasta oli hänen mielestään heti luovuttava. Kokousväelle ei ohjelmaesitys kuitenkaan oikein maistunut. Sitä ei edes lähetetty valiokunnan käsittelyyn. Päätökseksi tulikin, että puolue toimikunta asettaisi uuden komitean ohjelmaluonnosta laatimaan.¹³⁰

Paljon pohdittiin ajankohdan aatteellisia ja sivistyksellisiä kysymyksiä myös tutussa yhteistyö- ja kiistakumppanissa maalaisliitossa. Oman tai oikeastaan yleisporvarilliseksi ajatellun sivistysjärjestön perustaminen ei ollut saanut ilmaa siipiensä alle vuonna 1948. Työväenpuolueilla oli esimerkkeinä sivistys- ja kulttuuripoliittisia ohjelmia sekä tavoitteita. Ne kannustivat, sillä sotavuosien jälkeen maaseudulle oli jäänyt nuorille aikuisille toiminnallista tyhjötä esimerkiksi suojeluskuntien ja lottien toiminnan päätyttyä.

Vuonna 1950 valmistui maalaisliitolle oma sivistyspoliittinen ohjelma. Seuraavaksi pohjustettiin uudelleen ja aiempaa paremmin sivistysjärjestön perustaminen. Hyvin ymmärrettiin, että sellaista tarvittaisiin vahvistamaan maaseutuhenkistä sivistyselämää ja luonnollisesti myös ottamaan oman osuutensa julkisesta rahanjaosta. Nuorisoseuroissa tulokasta ei pidetty tarpeellisena. Maaseudun Sivistysliitto (MSL) perustettiin tiistaina toukokuun 20. päivänä 1952 maalaisliiton puolue toimistossa Helsingin Kalevankadulla. Perustajina oli joukko puoluetta lähellä olleiden järjestöjen edustajia, mutta puolue ei itse liittynyt jäseneksi. Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi professori Kustaa Vilkuna ja toiminnanjohtajana toimittaja Paavo Tuomari. Toiminta pääsi käyntiin verkkaisesti, oikeastaan vasta vuonna 1955. Liitto oli osa Opintotoiminnan Keskusliittoa.¹³¹

Tehtävä Oittisen komitealle

Jos R. H. Oittinen oli keskeinen henkilö vuoden 1949 sivistyspoliittisen ohjelman valmistelussa, oli

¹³⁰ SDP puoluekokous 1949 pk s 272–308, Railon puheenvuorot s 272–280, 302–305, lainaukset s 274–275; Soikkanen 1991 s 334, 495–496; Ripatti 1992 s 150–153; Kairamo 1982 s 18–25.

¹³¹ Henttinen s 45, 48–54; keskustapuolue liittyi jäseneksi vasta 1965 (s 296). Kustaa Vilkuna (1902–80) oli puheenjohtajana vuoteen 1966.

hän sitä vieläkin enemmän SDP:n uuden periaateohjelman aikaansaamisessa vuoden 1952 puoluekokouksessa. Marraskuussa 1950 asetettuun komiteaan nimettiin puheenjohtajaksi Kouluhallituksen tuore pääjohtaja, TSL:n varapuheenjohtaja Oittinen, ja sihteerinä toimi Työvään Arkiston hoitaja, maisteri Helvi Raatikainen. TSL:n pääsihteerinä Arvi Hautamäki oli taas mukana. Nuorisoliittoa edusti Viljo Kuukkanen, naisliittoa Tyyne Leivo-Larsson, puolueen maataloussiipeä Matti Lepistö ja ammattiyhdistysliikettä Nils Nilsson.

Puolue nimesi vielä joulukuussa mukaan maisteri Väinö Liukkosen, Työvään Akatemian uuden rehtorin. Hän oli toiminut hieman aiemmin työskennelleen valtiollisen sosialisimiskomitean sihteerinä. Lisäksi komitea täydensi itseään kahdella henkilöllä, jotka toimivat myös avustavina sihteerinä: varatuomari Mauno Laisaari (alkuvaiheissa) ja puolueen valistussihteerinä Armas D. Siimes (loppuvaiheissa). Mainittakoon, että Lepistö ja komiteaan myös nimetyt Pekka Railo sekä Väinö Leskinen eivät työskentelyyn osallistuneet.

Oittisen komitea saattoi hyödyntää edeltäneen komitean tekemää työtä, ja aikaakin oli enemmän käytettävissä. Edessä oli luonnollisesti samoja ajankohdan haasteita, joihin Railokin oli omassa esittelypuheessaan viitannut. *Sosialistisessa Aikakauslehdessä* käytiin vilkasta periaatteellista keskustelua, joka sekin hyödytti komiteaa. Ajatuksia saatiin myös veljespuolueiden uusista ohjelmista, sosialistien/sosialidemokraattien kansainvälisestä keskustelusta esimerkiksi edellä mainitun Comiscon parissa sekä Sosialistisen internationaalien hyväksymästä periaateohjelmasta.

Aimo Kairamo on arvioinut, että R. H. Oittisen, Helvi Raatikaisen ja Väinö Liukkosen panos oli ratkaiseva ohjelman valmistelussa. He kirjoittivat pohjatekstejä käytyjen perusteellisten keskustelujen pohjalta, Helvi Raatikainen itse asiassa ehkä kaikkein laajimmin puolueen pitkäaikaisia perinteitä tuntevana.¹³² Muiltakin jäseniltä tuli aineistoa keskusteluun. Käytännössä aivan lopullisen silauksen ja muotoilun antoi Oittinen.¹³³

Vuoden 1952 puoluekokouksessa toukokuun lopulla HTY:n talon tutussa juhlasalissa komitean ehdotus sai rinnalleen myös toisen, lyhyemmän ja siten iskevemmän esityksen. Turun sos. dem. kunnallisjärjestö oli laatinut omansa, filosofian tohtori Juhani Paasivirran ollessa taustavaikuttajana, apunaan opiskelijat Kunto Lehto ja Jaakko Rantanen. Mielenkiintoinen yksityiskohta oli, ettei periaatteellisista kysymyksistä ja marxilaisuudesta kovasti kiinnostunut turkulainen Mauno Koivisto ollut ilmeisen sattumalta mukana tässä kunnallisjärjestön tukemassa hankkeessa, jossa varsinaisena ytimenä oli akateemisten nuorten turkulainen yhdistys. Tapio Bergholm on Koiviston

¹³² Helvi Raatikaisesta (1915–92) ks. Marjaliisa Hentilä, Mikko Kosunen s 60–61; arkistotyön ja pohjoismaisten sekä kansainvälisten arkistoyhteyksien kehittämisen ohella hän oli myös TUL:n luottamustehtävissä, Suomen olympiakomitean jäsen ja vuoden 1948 Lontoon olympialaisiin osallistuneen joukkueen naisjohtaja.

¹³³ Helposti keskusteluissa unohdetaan komitean muiden jäsenten merkitys, kun korostetaan Oittisen huomattavan suurta roolia, ”yhtä miestä ja kynää” ohjelman laatijana (ks. esim. R. H. Oittisen perintö s 39, Mikko Majander).

elämäkerrassaan todennut olleen tulevia aikoja ajatellen eduksi, ettei hän ollut osallisena ”tässä aate- ja arvovaltakamppailussa”. Vastakohtaisuutta Oittiseen ei muodostunut.¹³⁴

Hannu Soikkanen ja Aimo Kairamo ovat muotoilleet, että Oittisen komitean esitys oli perinteisempi ja marxilaisempi kuin monet ajankohdan veljespuolueiden ohjelmat. Reino Oittinen esitteli komiteansa ehdotuksen hyvin laajassa puheenvuorossa puoluekokouksen ensimmäisenä päivänä, helatorstaina 22.5.1952. Hän totesi aluksi muun muassa, ettei ollut tarkoitus muuttaa periaatteita, vaikka uudella ohjelmalla luovuttaisiinkin Forssan vuoden 1903 ohjelmasta ”omaksumiemme periaatteiden ilmentäjänä”. Hänen mukaansa nyt oli tarpeellista määritellä periaatteet ”tarkemmin, selventää ne uusia oloja vastaaviksi sekä täydentää niitä sellaisilla seikoilla, joihin ei ollut tarvetta ottaa kantaa vielä 50 vuotta sitten”.

Oittinen kuvaili, että ohjelmaehdotuksen alussa annettiin eräänlainen yleiskatsaus ”sosialistisen työväenliikkeen olemukseen ja sisäiseen kehitykseen”, marxilaisiin käsityksiin tukeutuen. Työväenluokka mainittiin erityisesti tuon hetken historiallisessa vaiheessa yhteiskuntaryhmänä, ”joka toimii kehityksen lakien mukaisen uudistuksen voimakkaimpana ajajana samalla kuin se parantaa omaa asemaansa”. Oittisen mukaan käytännön politiikan keskelläkään ei saanut unohtaa sitä mistä liike oli syntynyt, ja ”mistä se on saanut ja saa edelleen elinvoimansa: me emme saa voimaamme siitä, että me pystymme hankkimaan tiettyjä etuja ja pikku parannuksia, vaan siitä, että näistä parannuksista muodostuu johdonmukainen uudistusliike” (alleviivaus TT). Painokas toteamus korostaa jatkuvan, parempaa kohti suuntaavan liikkeen merkitystä, ei jotakin lopullista yhtä tavoitetta, maalia, onnelaa. Ehkä siinä on koko sosialidemokratian ydin, on Viljo Ripatti arvellut.¹³⁵

Hyvin lyhyesti ilmaisten Oittinen kiinnitti esittelyssään erityistä huomiota kolmeen tarkentamista edellyttävään kohtaan. Vanha ohjelma esitti sosialismin toteuttamisen epämääräisesti, toiseksi siinä korostui voimakkaasti luokkataistelu ja kolmantena, eniten muutosta vaativana oli kysymys menettelytavasta. Vanha ohjelma viittasi kaikkiin ”tarkoituksenmukaisiin” keinoihin, mutta Oittisen mukaan demokratialla oli tärkeä arvo sosialidemokraateille. Se viittasi samalla eroon kommunisteista. Heidän ensimmäisen ohjelmakannanottonsa jyrkkä vallankumoustavoite elokuulta 1918 oli diktatuureineen muodollisesti edelleen voimassa, sitä ei ollut kumottu millään uudella ohjelmalla. Luokkataisteluhenkisiä sanontoja oli myös SKDL:n ohjelmassa. Demokratia ei Oittiselle ollut vain menettelytapa, vaan yhtä lailla tavoite, päämäärä. Demokratia ja sosialismi olivat uudessa ohjelmassa tavallaan käsi kädessä.

Puoluekokouksen keskusteluista nousi vain joitakin muutos- tai täydennysehdotuksia. Ohjelmavaliokunta hioi ehdotuksen lopulliseen muotoon, ja puoluekokous hyväksyi sen lopulta

¹³⁴ Bergholm 2020 s 291, myös lainaus.

¹³⁵ SDP:n puoluekokous pk 1952, Oittisen puheenvuoro s 103–123, lainaukset s 103, 109; samaa tekstiä myös Oittinen 1969 s 76–87; Ripatti 1992 s 162.

viimeisenä kokouspäivänä 24.5.1952 yksimielisesti, jopa hyväksymishuutojen kaikuessa.¹³⁶

Perusteluosa oli laajempi kuin itse periaateohjelma, joka alkoi lennokkaasti, kuin demokratian historian tiiviillä yhteenvedolla: ”Kautta koko ihmiskunnan historian on käyty taistelua ihmisoikeuksien, henkisen vapauden, valtiollisten oikeuksien, taloudellisen hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvallisuuden saavuttamiseksi ja laajentamiseksi.” Tässä riittää vain muutama väliotsikko luonnehtimaan ohjelman yleistä sävyä:

Sosialismi taloudellisten ja sosiaalisten uudistusten tunnuksena
Demokratia elämänmuotona ja uudistustyön välineenä
Itsenäinen kansa - yhteistyön maailma

Ohjelma oli korostetun periaatteellinen ja pysytteli yleisellä tasolla. Sen lopulla korostuivat kulttuurinäkemykset ja kansainvälinen yhteistyö. Suomessakin oli työtätekevien mahdollisuudet päästä nauttimaan kulttuurin aineellisista ja henkisistä saavutuksista hankittu ”ankaralla taistelulla ja sitkein ponnisteluin”. Mahdollisuuksia hyödyntäen olivat ”työläiset ja pienviljelijät vähitellen vakiinnuttaneet sivistyksellisen asemansa ja luoneet terveen pohjan suomalaisen kulttuurin kehittymiselle”. Työväen Sivistysliiton periaatteita, historiaa ja toimintamuotoja tunteva voi havaita ajatuksellisia yhtymäkohtia. Mielenkiintoinen ydin oli myös muotoilussa: ”Kansallinen kulttuuri voi kehittyä ja säilyä elinvoimaisena ainoastaan kansainvälisen henkisen ja aineellisen vuorovaikutuksen turvin.”¹³⁷

Hannu Soikkanen on muutamien muiden tavoin kiinnittänyt huomiota siihen, että noina sodan jälkeisinä vuosina SDP sai kyllä aikaan periaatteellisen ohjelman, mutta ei käytännönläheistä yhteiskuntapoliittista toimintaohjelmaa, jolla hahmottaa ja ohjata käynnissä ollutta muutosta. Hänen mukaansa uusi ohjelma jäi juhlakäyttöön ja lisäksi toimintaan viitatessaankin ”näynomaiseksi”.

Vaikka ohjelmallisia käytännön tavoitteita ei muotoiltukaan, suomalaista sosialidemokratiaa kiinnostivat yhä enemmän Pohjolan aatetoverien esille nostamat ja tavoittelemat hyvinvoinnin mallit ja muodot. Niitä sivuttiin TSL-väen keskusteluissakin. Pohjoismaisissa tapaamisissa ja kursseilla käyneet saivat mukaansa vaikutteita. Myöhemmin alettiin puhua hyvinvointivaltiosta. Ruotsissa oli rakennettu kansankotia (folkhem) jo 1930-luvulta alkaen, ja siinä olikin edistytty, kun maa oli välttynyt sodalta.

Uuden mallin saavuttamisessa oli omat esteensä. Hannu Soikkasen mukaan puolueessa ei ensinnäkään kunnolla hahmotettu tarvittavaa strategiaa ja tehdyssä vähässäkin hahmottelussa oli erimielisyyttä. Lisäksi olisi tarvittu ”nopeaa teollistamista ja rakennemuutosta, mutta sen tiellä oli

¹³⁶ SDP:n puoluekokous 1952 pk, keskustelupuheenvuorot ohjelmasta s 124–140, 275–276; ks ohjelman valmistumisesta myös Kairamo 1982 s 26–38; Soikkanen 1991 s 493 (kuvateksti), 497–511; Ripatti 1992 s 153–167; Mickelsson s 149–150.

¹³⁷ Vuoden 1952 periaateohjelma julkaistu perusteluineen esim. Borg s 312–322; Kairamo 1982 s 61–77.

vahva maalaisliitto, asutustoiminta ja yleensä agrarisektori”. Viittasiko entinen kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Voionmaa jo vuonna 1946 kaukonäköisesti tällaisiin esteisiin edellä mainitussa kirjeessään, jossa hän moitti agraripoliitikkoja? Sosialidemokraattien oli monesta syystä vaikea löytää liittolaisia ajatusmalleilleen, kommunisteista tai kansandemokraateistakaan ei löytynyt tukea.¹³⁸

---tietolaatikko

SYNTEESIN SYNTY

Sodanjälkeisessä kiihkeässä järjestökamppailun tuoksinassa oli monia sosialidemokraatteja, jotka R. H. Oittisen tavoin kaipasivat mahdollisuuksia myös rauhallisempiin ja periaatteellisempiin pohdintoihin. TSL:n varapuheenjohtaja Oittinen oli pitkään SDP:n kasvatustoimikunnan puheenjohtaja, mikä kuvasti näiden kahden tahon läheistä yhteistoimintaa. Toimikunta päätti käymiensä keskustelujen pohjalta kutsua syksyllä 1953 koolle joukon puolueen jäseniä suunnittelemaan ja perustamaan uudenlaista yhdistystä.

Tarkoituksena oli saada aikaan sellainen yhteiskuntatieteellinen yhdistys, ”jonka tarkoituksena olisi käsitellä sosialidemokraattisen työväenliikkeen kannalta tärkeitä sekä teoreettisia että käytännöllisiä kysymyksiä”. Ajatuksessa oli hieman samoja aineksia kuin vuonna 1920 aloittaneessa Helsingin sos. dem. keskusteluseurassa alkujaan. Uusi yhdistys ei kuitenkaan osallistuisi aktiivisesti suoranaiseen puolue toimintaan, se ei olisi varsinainen puolueosasto, vaan se selvittelisi ”tutkimusten, esitelmien, keskustelujen ja julkaisujen avulla työväenliikkeen ohjelmallisia ja periaatteellisia-käytännöllisiä kysymyksiä”. Valmistelevissa papereissa viitattiin suoraan englantilaiseen Fabian Societyyn, Fabiolaisseuraan, kuten nimi on tavattu suomentaa.

Fabian Societyn juuret ulottuivat vuoteen 1884 ja sivistyneistöön, edustajina muun muassa Sidney ja Beatrice Webb, H. G. Wells ja George Bernard Shaw. Vaikka järjestöstä ei kasvanut laajaa joukkoliikettä, sillä oli huomattavaa vaikutusta erityisesti englantilaisen työväenliikkeen kehittymiseen. Sen tausta oli osuustoiminnassa ja sosialismin osalta se oli hyvin maltillinen, vähittäisen yhteiskunnallisen uudistuksen kannalla. Sen yhteydessä on mainittu esimerkiksi saksalainen sosialisti Eduard Bernstein, ns. revisionismin isä, jonka ajattelu on usein tiivistetty lauseeseen: ”Päämäärä ei ole mitään, tärkeintä on liike.” Lause on vain osa laajempaa kokonaisuutta, sillä hänen mukaansa työväenliikkeellä on kyllä oltava tavoitteita, päämääriä, mutta ei kuitenkaan yhtä lopullista.¹³⁹

Uuden, hieman Fabian Societyn hengessä ajattelun yhdistyksen perustamista pohtiva

¹³⁸ Soikkanen 1991 s 513–515, lainaukset s 513, 515; ks. myös Oittisen ”Jälkimmäisiä” ohjelmasta vuonna 1968, Oittinen 1969 s 88–92 (Aikamerkki 7/1968).

¹³⁹ Santonen 1988 s 79, 91, 180; Paastela 1975 s 21. – Bernsteinin (1850–1938) kuuluisa lause on myös suomennettu: ”Päämäärä ei merkitse mitään, liike merkitsee kaikkea.”

neuvottelutilaisuus kokosi jopa 53 osallistujaa. Tilaisuus järjestettiin 21.10.1953 osuusliike Elannon kerhohuoneessa, Helsingin Kluuvissa. Hanke sai keskustelussa myönteistä vastakaikua. Valmistelut jatkuivat. Varsinainen perustava kokous pidettiin torstaina 10.12.1953 Kulutusosuuskuntien Keskusliiton hallintoneuvoston huoneessa Mikonkadulla, Fennian talossa. Nimeksi tuli Työväenliikkeen yhteiskuntatieteellinen yhdistys Synteesi.

Synteesin puheenjohtajaksi valittiin luontevasti R. H. Oittinen, kouluhallituksen pääjohtaja. Varapuheenjohtajaksi valittiin Työväenyhteisöjen Keskuksen toimitusjohtaja Janne Hakulinen, lukuisten ideoiden ja toimintaehdotusten energinen kehittäjä. Johtokuntaan nimettiin varsinaisiksi jäseniksi KK:n johtaja Sulo Suortti sekä maisterit Sakari Kiuru ja Olli Laitinen. Varajäseniksi valittiin maisterit Ensio Kotiranta ja Jaakko Rantanen sekä järjestösihteeri Irja Salmela. Tammikuussa 1954 valittiin vielä sihteeriksi, rahastonhoitajaksi ja jäsenkirjuriksi Työväen Arkiston hoitaja, maisteri Helvi Raatikainen. Läheisempiä tai löyhempiä TSL-yhteyksiä oli sangen monella.

Jatkossa Synteesissä keskityttiin luento- ja keskustelutilaisuuksien järjestämiseen. Kiinnostuneille monistettiin useita alustuksia. Jonkin verran käännettiin ja monistettiin jäsenille ja harrastajille luettavaksi myös vieraskielisiä esitelmiä sekä lehti- ja muita kirjoituksia.

Kun yhdistys oli vapaa tavanomaisista poliittisen järjestötoiminnan velvoitteista ja vuodenvuorokiertoon sisältyvistä rutiineista, sen parissa voitiin väljemmin luonnostella ja hahmotella monia lennokkaita ajatuksia. Keskustelut olivat vilkkaita ja erilaisia toimintaehdotuksia syntyi. Synteesin elinkaareksi muodostui noin vuosikymmenen mittainen ajanjakso.¹⁴⁰

Vanhan kulttuurin valloittaminen, uuden luominen

Ei kahta ilman kolmatta. SDP:n sivistyspoliittisen ohjelman ja periaateohjelman edellyttämän työmäärän jälkeen Reino Oittinen ei kursailut tarttua seuraavaan vaativaan tehtävään, ja nyt aivan itsekseen – edelleen oman varsinaisen työnsä ohessa. Pohdinta ja kirjoitustyö koski tällä kertaa suoranaisesti Työväen Sivistysliiton toimintapiiriä.

Edellä on jo eri yhteyksissä viitattu laajaan teokseen *Työväen omaehtoinen sivistystyö*, jonka TSL julkaisi pitkän valmisteluajan jälkeen keväällä 1954, liiton 35-vuotisjuhlavuonna. Yli sata sivua kirjan lopusta vei professori Urpo Harvan sosiologinen tutkimus järjestäytyneen työväen sivistysharrastuksista. Aineisto oli koottu Hausjärveltä, Imatralta ja Tampereelta vuonna 1949. Professori Harva esitelmöi tutkimuksensa aihepiiristä jo ennen kirjan painosta valmistumista liiton edustajiston sääntömääräisessä syyskokouksessa 15.12.1953 työväentalon A-salissa.¹⁴¹

¹⁴⁰ Synteesistä ks. Ripatti 1992 s 133; Tero Tuomisto: Kun KSR perustettiin. Kansan Sivistysrahasto 2004 (moniste, Tuomisto 2004), s 2–3, lainaukset s 2.

¹⁴¹ Edustajiston pk 15.12.1953.

Kirjan alkusanoissaan TSL:n puheenjohtaja Yrjö Kallinen totesi, että Suomen työväen järjestötoiminta oli laajentunut jo niin monimuotoiseksi, että ulkopuolisilla siitä saattoi ehkä olla vain jokin mielikuva. Toiminnassa mukana olevat tunsivat puolestaan usein ainoastaan oman sarkansa. Pitkään valmisteltu, useista kirjoituksista koottu yhtenäinen teos, joka huipentui professori Harvan tutkimukseen, tarjosi aineistoa kokonaisuuden hahmottamiseen.¹⁴²

Mukana oli Oiva Valavaaran katsaus työväenliikkeen kokonaisorganisaatioon ja hänen yksityiskohtaiset tilastokatsauksensa Sivistysliiton toiminnan lukuisilta osa-alueilta sekä Väinö Liukkosen, Pentti Anttilan ja Nestori Parkkarin kuvaukset työväenliikkeen opistoista. Muutamat kirjan teksteistä olivat periaatteellisempia. Näitä olivat kirjan aloittanut Tampereen työväenopiston opettajan V. O. Veilahden artikkeli ”Työväenluokan organisoitumisen ja sivistyspyrkimysten sosiologista tarkastelua” sekä Arvi Hautamäen kirjoitus ”Työväen Sivistysliiton toimintaperiaatteista ja asemasta työväenliikkeessä”.¹⁴³

Aivan erityisessä asemassa oli Oittisen teokseen laatima ”Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet”, laimean yleisestä otsikosta huolimatta. Elämäkerran laatijan Viljo Ripatin mukaan kirjoitus oli ”suurelta osin yhteenvetoa niistä ajatuksista, joita hän [Oittinen] vuosien varrella oli työväen sivistystyöstä eri yhteyksissä esittänyt”.¹⁴⁴ Jorma Kalela on luonnehtinut Oittisen artikkelin olleen ”siihen asti merkittävin kartoitus suomalaisen työväenliikkeen kulttuuripoliitikasta”.¹⁴⁵ Jussi Pikkusaari on artikkeliin viitatessaan todennut, että Oittinen oli ”syvästi sisäistänyt työväen omaehtoisen sivistystyön merkityksen”.¹⁴⁶ Olavi Hurrin mukaan Oittisesta voi hyvin sanoa, että hän oli ”tiennäyttäjä parhaasta päästä”. Ja lisäksi: ”Hänen tienviittansa olivat kuin konsanaan edellä kävijän pystyttämiä, ja ne näyttävät olevan pysyvää laatua.”¹⁴⁷

Kirjoitus oli laajahko ja sen aikaperspektiivi oli pitkä, eikä tässä voi kuin nostaa tiivistäen esiin joitakin piirteitä. Monet painokkaat ajatukset ja harkitun ladatut lauseet olivat kuin valmista, irralleen otettavaa aineistoa johonkin ajankohdan sivistysaiheita käsittelevään mietelausekokoelmaan. Helposti tulee rinnastus Väinö Voionmaahan.

Artikkelissaan R. H. Oittinen nojautui vankasti Karl Marxin hahmottamiin teorioihin yhteiskunnan kehityksestä sekä työväestön asemasta ja tehtävistä. Ydinajatuksia oli, että taloudellisilla tekijöillä

¹⁴² Kallinen 1954 s 7–9.

¹⁴³ Paikalliseen TSL:n toimintaan osallistunut filosofian lisensiaatti Mauno Koivisto luki kirjan heti tuoreeltaan ja arvioi sen kahdella tavalla, työväenliikkeen näkökulmasta ja akateemiseen keskusteluun osallistuen. Turun Päivälehdessä hän kirjoitti maaliskuussa 1954 kirjassa hyvin myönteisesti ja kannusti sen ostamista ja lukemista. Suomalaiseen Suomeen hän kirjoitti huhtikuussa terävämmin ja keskittyi löytämiinsä virheisiin (Bergholm 2020 s 243).

¹⁴⁴ Ripatti 1992 s 107; artikkelin esittely s 107–110.

¹⁴⁵ Kalela 1978 s 35; artikkelin laajahko esittely s 35–42.

¹⁴⁶ Pikkusaari 2014 s 82.

¹⁴⁷ Lainaukset Olavi Hurrin alkusanoista KSR:n ja TSL:n vuonna 1982 eripainoksena, kirjaseen muodossa julkaisemasta Oittisen artikkelista ”Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet”.

on ensisijainen, joskaan ei ainut merkitys yhteiskunnan kehityksessä, myös kulttuurin ilmenemismuodoissa. Työläisen ensimmäisenä varhaisena tavoitteena oli turvata elämän ja toimeentulon edellytykset: palkka, työehdot, työaika. Seuraavana oli toimintaoikeuksien turvaaminen. Oittisen mukaan oli syytä muistaa, että työväenliikkeen nousulle ja laajentumiselle oli huomattava merkityksensä myös liikettä edeltäneiden käytännöllis-poliittisten liikkeiden, vapaamielisen porvariston tarjoamalla henkisellä perinnöllä. Itsetietoisuuteen kohonnut työväki ei Suomessakaan kokonaan torjunut siihenastisen henkisen kulttuurin piirteitä.

Ajan kuluessa ja ansiotulojen lisääntyessä muodostuivat sivistystyölle myös taloudelliset edellytykset. Tässä suhteessa työväestön ensimmäiseksi tavoitteeksi tuli ”vallitsevan kulttuurin henkisten arvojen omaksuminen”. Vasta vähitellen nousi esiin oma aktiivinen osallistuminen kulttuurielämään ja sitten myös pyrkimys kulttuurin uudistamiseen.

Oittinen kiteytti työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet kahteen askelmaan, vanhan kulttuurin valloittamiseen ja uuden kulttuurin luomiseen. Hän kuvaili lyhyesti suomalaisen työväenliikkeen sivistystietä, wrightiläisyyden alkeisopetuksesta alkaen. Sisällissotaan saakka se oli hänestä enemmän harrastelua. Vasta itsenäistymisen jälkeen 1920-luvulla päästiin siirtymään ”erikoisjärjestöjen linjalle”. Näitä olivat Sivistysliitto, Työväen Urheiluliitto, Työväen Näyttämöiden Liitto ja Suomen Työväen Musiikkiliitto. Merkille pantavaa oli Oittisen mukaan työväen laajentuneen ja edistyneen itseopintotoiminnan luonne: enää ei tarvinnut paneutua alkeistietoihin, vaan nyt oli mahdollisuus ”*omaksua itselleen korkeampia tiedollisia ja kasvatuksellisia tavoitteita*”.

Oittinen korosti sitä, että työväenliike tavoitteli oikeudenmukaisuutta ja tasavertaisuutta sivistysmahdollisuuksiin. Hän kiinnitti artikkelissaan paljon huomiota koulunuudistukseen. Siinä oli tärkeää, että kaikille varattaisiin ”*tosiasiallisesti eikä vain muodollisesti, tasavertaiset mahdollisuudet sivistyksen hankkimiseen*”. Tekstissä toistui eri muodoissa sivistyselämän demokratisoiminen eli sivistysmahdollisuuksien takaaminen kaikille.

Kirjoittajalla riitti huomiota myös taiteisiin, sana- ja musiikkitaiteeseen, teatteriharrastuksiin, kuvataiteisiin. Työväenliikkeen oli ”valloitettava” nekin. Työläiskirjailijoita oli jo runsaasti, työväen teattereita samoin ja myös musiikkia oli pitkään harrastettu laajojen työväenjoukkojen parissa. Kirjoituksessaan Oittinen varoitti porvarillisen kulttuurin kritiikittömästä omaksumisesta. Hänestä se olisi yhtä kohtalokasta kuin ”*silmien sulkeminen kapitalistisen järjestelmän puutteilta*”. Myös pinnallistumisen vaara oli aina olemassa.

Samoin Oittinen toi esiin tieteen ja tutkimuksen kehittämisen kasvaneen tarpeen. Hän muistutti lisäksi ihmisen ja luonnon keskinäisyydestä. Oittinen mainitsi myös, että huomattava osa porvarillisen kulttuurin hallitsevista piirteistä oli eräänlaisia ”*ihmiskunnan ikuisia ajatuksia*”. Kuitenkin työväenliikkeellä oli aivan omia uudistamisen ja demokratisoimisen tavoitteita. Uusi, tavoiteltu kulttuuri oli mahdollinen vain uudessa yhteiskunnassa, jonka luonne sosialistisen

työväenliikkeen oli kuitenkin itselleen ensin selvítettävä. Uusi yhteiskunta edellytti puolestaan uusia ihmisiä, joiden kasvattamisesta Oittisen erityisesti esiin nostama itävaltalainen Max Adler oli varhemmin kirjoittanut. Jussi Pikkusaaren sanoin: Oittinen oli lukenut Adlerinsa.

Taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen kehityksen myötä oli Oittisen mukaan yhä suurempi joukko ihmisiä tullut henkisten kulttuuriarvojen kannattajaksi. Vapaa-aikaakin oli enemmän. Hänen mukaansa tilanne edellytti myös yhteiskunnalta velvollisuutta huolehtia erilaisista kulttuurilaitoksista ja niiden laajentamisesta.

Oittinen asetti työväenliikkeelle uutta kulttuuria kehitettäessä suurta vastuuta: ”*Yksilön ja yhteiskunnan tasapainoisen* suhteen aikaansaaminen on demokraattisen ja sosialistisen kulttuurin tärkein tehtävä.”

Hänen yhteenvetonsakin oli vaativa: ”Kaikkeen tähän kuitenkin tarvitaan uusia ihmisiä, sosiaalisesti valveutuneita, siveellisesti vastuuntuntoisia ja tiedollisesti korkeatasoisia yksilöitä. Sellaisten ihmisten kasvattaminen yhteiskunnallisten uudistusten, tehokkaan koulu- ja opetustyön, vapaan sivistystoiminnan sekä itsekasvatuksen tietä on demokraattisen työväenliikkeen kulttuuripoliittinen päämäärä.”¹⁴⁸

¹⁴⁸ R. H. Oittinen: Työväenliikkeen kulttuuripoliittiset tavoitteet, teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö (Oittinen 1954), s 49–81, lainaukset korostuksineen s 58, 60, 63, 71, 74, 81.